

Sisekaitseakadeemia
Sisejulgeoleku instituut

Agne Arumägi

**RETSIDIIVSUS AVAVANGLAST JA KINNISEST
VANGLAST VABANENUTE HULGAS**

Magistritöö

Juhendaja: Maret Miljan, MA

Tallinn 2023

ANNOTATSIOON

Kolledž/instituut: Sisejulgeoleku instituut	Töö kaitsmise kuu ja aasta: juuni 2023
Töö pealkiri eesti keeles: Retsidiivsus avavanglast ja kinnisest vanglast vabanenute hulgas	
Töö pealkiri võõrkeeles: Recidivism among those released from open prison and closed prison	
<p>Lühikokkuvõte: Käesolev magistritöö keskendub avavanglast ja kinnisest vanglast vabanenute retsidiivsusele. Töö põhiosa koosneb kahest peatükist. Esimene peatükk sisaldab teoreetilisi käsitusi kuritegevuse, retsidiivsuse, riski-vajaduse-vastavuse mudeli, kuritegevusest irdumise ning vanglate rolli kohta. Teine peatükk käsitleb retsidiivsuse empiirilist uuringut, mille käigus on välja toodud avavanglast ja kinnisesest vanglast vabanenute retsidiivsuse tase, mida omavahel võrreldakse. Saadud tulemuste põhjal tehakse järeldused ning nende põhjal autoripoolsed ettepanekud. Käesolevas töös analüüsiks kasutatud andmed pärinevad Justiitsministeeriumi vanglate osakonna ja kriminaalpoliitika osakonna päringutest. Töö sisaldab 15 joonist ja 4 tabelit.</p> <p>Tegemist on kvantitatiivse empiirilise uuringuga. Analüüsimeetodina on kasutatud kirjeldava statistika analüüsi ja regressioonanalüüsi ning uurimisstrateegiana on kombineeritud hindav uuring ja korrelatsioonuuring.</p> <p>Uuringu tulemustest selgus, et aastatel 2015 kuni 2020 on madalam avavanglast vabanenute retsidiivsuse tase – 29%. Kinnisest vanglast vabanenute retsidiivsuse tase samal ajaperioodil on 39%. Uuring on läbi viidud erinevate tunnuste alusel (sõltuvusprobleemi olemasolu, vabanemise viis ja ohutase). Erinevate tunnuste põhjal on töös kokku 13 alust, mille põhjal retsidiivsuse taset võrrelda. Avavanglast vabanenute retsidiivsuse tase on kõrgem 5 korral, kinnisest vanglast vabanenute retsidiivsuse tase on kõrgem 8 korral. Regressioonanalüüsi tulemustest nähtub, et juhul, kui avavanglas veedetud aeg tõuseb 1 päeva võrra, langeb retsidiivsuse tase 0,00019 võrra, kuid tegemist ei ole statistiliselt olulise tulemusega.</p> <p>Analüüsi tulemusena tehtud järelduste põhjal esitati 5 ettepanekut retsidiivsuse vähendamiseks.</p>	
Lisad: CD, DVD jms: puuduvad	
Võtmesõnad: retsidiivsus, vangistus, avavangla, kinnine vangla, kuritegevusest irdumine	
Võõrkeelsed võtmesõnad: recidivism, incarceration, open prison, closed prison, desistance form crime	
Säilitamise koht: Sisekaitseakadeemia raamatukogu	
Töö autor: Agne Arumägi	
<p>Olen koostanud lõputöö iseseisvalt. Kõik lõputöö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, seisukohad, kirjalikest allikatest ja mujalt allikatest saadud info on nõuetekohaselt viidatud.</p> <p>Annan Sisekaitseakadeemia tasuta loa (lihtlitsensi) minu loodud teose reprodutseerimiseks säilitamise ja elektroonilise avaldamise eesmärgil, sealhulgas Sisekaitseakadeemia raamatukogu digikogusse lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni. Annan loa teose üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Sisekaitseakadeemia veebikeskkonna kaudu sealhulgas Sisekaitseakadeemia raamatukogu digikogu kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.</p> <p>Olen teadlik, et nimetatud õigused jäävad alles ka autorile. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.</p>	
Allkiri: /allkirjastatud digitaalselt/	Kommentaar (soovi korral)
Vastab lõputöö nõuetele	
Juhendaja: Maret Miljan	Allkiri: /allkirjastatud digitaalselt/
Kaitsmisele lubatud	
Kolledži direktor/instituudi juhataja: Erkki Koort	Allkiri: /allkirjastatud digitaalselt/

SISUKORD

TERMINITE JA LÜHENDITE LOETELU.....	4
SISSEJUHATUS.....	5
1. RETSIDIIVSUS.....	9
1.1. Kuritegevuse mõiste ning tekkepõhjused	9
1.2. Retsidiivsuse mõiste ning tekkepõhjused	13
1.3. Riski-vajaduse-vastavuse mudel	18
1.4. Kuritegevusest irdumine	21
1.5. Vangla roll isiku seadusekuulekale teele suunamisel.....	26
2. RETSIDIIVSUSE EMPIIRILINE UURING.....	30
2.1. Uuringu meetodid, protsess ja valim	30
2.2. Kirjeldava statistika analüüs	34
2.2.1. Sõltuvusprobleemiga vabanenute retsidiivsusmäär.....	35
2.2.2. Retsidiivsusmäär vabanemisliigi põhjal	43
2.2.3. Retsidiivsusmäär ohutaseme põhjal.....	51
2.3. Retsidiivsuse ning avavanglas viibitud perioodi regressioonanalüüs	55
2.4. Järeldused ja ettepanekud	57
KOKKUVÕTE.....	66
SUMMARY	70
KASUTATUD KIRJANDUS.....	72
TABELITE JA JOONISTE LOETELU	77

TERMINITE JA LÜHENDITE LOETELU

AVO – avavangla osakond

ETEV – elektroonilise valvega ennetähtaegne vabastamine

KarS - karistusseadustik

KJKK – karistusjärgne käitumiskontroll

RNR – riski-vajaduse-vastavuse mudel (*risk/needs/responsivity model*)

TEV – tingimisi ennetähtaegne vabastamine

SISSEJUHATUS

Kriminoloogia valdkonda kuuluv magistritöö pealkirjaga „Retsidiivsus avavanglast ja kinnisest vanglast vabanenute hulgas“ käsitleb korduvkuritegevuse analüüsi võrrelduna avavanglast ja kinnisest vanglast vabanenud isikute hulgas. Käesolevas töös on retsidiivsuse aluseks võetud olukord, kui isik vabanes vanglast ning antud sündmusest maksimaalselt kahe aasta möödumisel mõisteti isik kohtus mõnes kuriteos süüdi (Justiitsministeerium, 2023). Käesolevas töös on olulised mõisted ka kinnine vangla ja avavangla. Kinnine vangla on vanglaliik, kus karistust kandvate kinnipeetavate üle on ööpäev läbi tagatud järelevalve. Kinnipeetavatel ei ole võimalust vanglast ilma järelevalveta lahkuda, välja arvatud juhul, kui vangla direktor lubab kinnipeetava lühiajalisele väljasõidule. Avavangla on vanglaliik, kus kinnipeetavatel on võimalus väljaspool vanglat ilma järelevalveta viibida, näiteks töötamiseks või õppetöoks. Eesti vanglasüsteemis on 3 vanglat – Tallinna Vangla, Viru Vangla ja Tartu Vangla. Igasse vanglakompleksi kuuluvad kinnise vangla üksused ning avavanglaosakond. Eraldiseisvat avavanglat Eestis ei ole.

Teema on aktuaalne, kuna korduvkuritegevuse vähendamine on üks eesmärkidest, mis on välja toodud kriminaalpoliitika prioriteetide all 2030. aastaks. Probleemi lahendamiseks tehakse koostööd mitmes valdkonnas ning retsidiivsus on riigis erilise tähelepanu all. Soovitav tulemus on see, et vangistuses viibimise aeg väheneb ning aina rohkem hakatakse kasutusele võtma vangistuse alternatiive, näiteks elektroonilist järelevalvet või avavanglas karistuse kandmist. (Justiitsministeerium, 2020) Vangistusseaduses (2000) on välja toodud, et vangistuse üks eesmärke on suunata õigusrikkuja seadusekuulekale teele. Kuigi ainuüksi vangla ei saa enda tegevusega tagada seda, et vabanenu uut kuritegu toime ei pane, on retsidiivsus probleem, mille vältimisega vanglas tegeletakse. Retsidiivsuse vähendamiseks pakutakse vangistuses viibides kinnipeetavale erinevaid võimalusi sotsiaalsete oskuste arendamiseks, kuid korduvkuritegevuse puhul on need võimalused justkui kasutatud. Riigi üheks peamiseks ülesandeks on turvalisuse tagamine, seega retsidiivsus on probleem, millega on vaja tegeleda (Stampnitzky & Mattson, 2015, p. 91). Sellest väljendub ka töö seos sisejulgeolekuga. Seos seisneb õiguskorra kaitses, mis on samuti vangistusseaduses vangistuse eesmärkide all välja toodud.

Statistika alusel on retsidiivsuse tase kõige kõrgem just nende hulgas, kes on oma karistuse lõpuni kandnud vanglas. 2020. aastal vabanenute puhul, kes kandsid karistuse vanglas

lõpuni, on kahe aasta retsidiivsusmäär 43%. Tingimisi ennetähtaegse vabanemise puhul on kahe aasta retsidiivsusmäär 29% ning elektroonilise valvega tingimisi ennetähtaegse vabanemise puhul 15%. (Justiitsministeerium, 2023) Justiitsministeeriumi poolt läbi viidud uuringus ei ole eraldi võrreldud kinnist vanglat ja avavanglat, seega ei ole teada, milline on retsidiivsus kahe erineva vanglaliigi vabanenute puhul.

Eestis on vanglast vabanemine sujuv protsess ainult väikse riski ja ohtlikkusega kinnipeetavatele, kellel on võimalus kõigepealt suunduda avavanglasse (Tammiste *et al.*, 2016, p. 4). Retsidiivsuse vähendamiseks on aga oluline muuta protsess sujuvaks ka teiste vabanejate jaoks, kuna avavanglas viibimine vahetult enne täielikku vabanemist on hea viis kinnipeetavale järk-järgult rohkema vabaduse andmiseks, samas tema üle endiselt kontrolli omades. Kinnipeetavad ei tunne ennast vabanemise jaoks valmis olevat nii emotsionaalsetel, praktilistel kui ka finantsilistel põhjustel (Andvig *et al.*, 2020). Seetõttu tuleb vangistuse ajal mõelda ka isiku vabanemisprotsessile, et kinnipeetav saaks ühiskonda naastes endaga toime tulla. Avavanglasse paigutamine on üks levinumaid viise selleks, et kinnipeetavat vabanemiseks ette valmistada (Vanglateenistus, 2023).

Teema on uudne, kuna käsitleb retsidiivsusust vaatepunktist, millest seda varasemalt käsitletud ei ole. Eestis pole varem tehtud ühtegi uurimistööd, mis võrdleks retsidiivsusust avavanglast ning kinnisest vanglast vabanenute hulgas. Käesoleva teemaga kattub kõige enam varasematest Sisekaitseakadeemias kirjutatud töödest 2008. aastal valminud töö „Ühiskondlike tegurite mõju retsidiivsusele“, mille autoriks on Julia Radikainen. Samuti viib retsidiivsusuuringuid läbi justiitsministeerium. Esimene põhjalikum uuring pärineb aastast 2010 ning viimane aastast 2017. Rahvusvahelist statistikat on retsidiivsuse kohta keeruline käsitleda, kuna riikides on erinevad tunnused, mille põhjal isikut retsidiivsusena käsitletakse, samuti erineb riikide menetlus- ja kohtupraktika ning näitajaid mõjutab ka uurimisele ja kohtuprotsessile kuluv aeg. Kahe aasta retsidiivsus süüdimõistva otsuse järgi vanglast vabanenutel on Eestis aastatel 2013-2015 29-30%, Hollandis 2012. aastal 47% ning Iirimaal 2007. aastal 58%. Siinkohal tuleb arvestada, et erinevatest aastatest pärit informatsiooni saab võrrelda piiratud määral. Andmed pärinevad mitmete aastate tagusest ajast, kuid retsidiivsusastase kohta puuduvad ajakohased rahvusvaheliselt võrreldavad andmed. (Ahven *et al.*, 2018) 2011 kuni 2014 aastal vabanenute puhul on läbi viidud võrdlus Eesti ja Soome vahel, ning tulemustest nähtub, et retsidiivsususe tase kahes võrreldavas riigis on

lähedane, erinedes kahe aasta retsidiivsusmäära puhul kõigest 1% võrra – Eestis 34% ja Soomes 35% (Ahven, 2019, lk 1-3).

Käesolevas töös on uuringu aluseks võetud andmed riiklikul tasandil. Uuritavat teemat on kõige parem uurida riiklikul tasandil, kuna juhul, kui isik paneb kuriteo toime välisriigis, mõistetakse tema üle kohut tõenäoliselt samas riigis, kus ta oma teo toime pani, ning seetõttu võib statistika puudulik olla. Samuti tuleb arvesse võtta, et erinevates riikides on erinev kriminaalõigussüsteem, mis võib tulemusi mõjutama hakata.

Magistritöö keskne uurimisprobleem on see, kas avavanglast vabanenute retsidiivsus on väiksem kinnisest vanglast vabanenute retsidiivsusest. Lähtuvalt uurimisprobleemist on seonduvad uurimisküsimused järgmised:

1. Milline on avavanglast vabanenute retsidiivsus ja kinnisest vanglast vabanenute retsidiivsus tähtaegse, elektroonilise tingimisi ennetähtaegse ja tingimisi ennetähtaegse vabaneja puhul?
2. Kas retsidiivsust mõjutab ka avavanglas viibitud aeg, sõltuvusprobleemid ning kinnipeetava ohtlikkuse tase?
3. Kuidas on mõjutanud avavanglast vabanenute retsidiivsust avavanglasse paigutamise tingimuste muutmine, millega võimaldatakse kõrgohtlikuks hinnatud kinnipeetavatel avavanglasse pääseda rohkematel alustel?

Töö eesmärk on välja selgitada kinnisest vanglast ja avavanglast vabanenute retsidiivsuse tase. Lähtuvalt töö eesmärgist on uurimisülesanded järgmised:

1. Koguda ning analüüsida teoreetilisi allikaid kuritegevuse ning retsidiivsuse olemusest ja tekkepõhjustest, samuti õigusrikkujate õiguskulekale teele suunamise viisidest.
2. Viia läbi kirjeldava statistika analüüs kinnisest vanglast ja avavanglast vabanenute sõltuvusprobleemi olemasolu, ohutaseme ning vabanemise viisi põhjal.
3. Võrrelda omavahel kinnise vangla ja avavangla kirjeldava statistika analüüsi põhjal saadud tulemusi erinevate tunnuste alusel.
4. Viia läbi regressioonanalüüs avavanglas viibitud aja ning retsidiivsuse vahelise seose leidmiseks.

5. Teoreetiliste allikate analüüsi, kirjeldava statistika analüüsi ja regressioonanalüüsi tulemuste sünteesi näol esitada ettepanekud, mille kasutusele võtmise korral on võimalik vähendada retsidiivsust.

Käesolevas magistritöös on peamine uurimismeetod kvantitatiivne analüüs, mis kujutab endast numbriliste andmete analüüsi. Selle keskmeks on arvandmed ning suurt tähelepanu pööratakse uuritava nähtuse mõõtmisele. Kvantitatiivsel uurimistööl on kaks peamist eesmärki, millest üks on nomoloogilise teadmise saamine ning teine vormide otsimine tunnetatud tegelikkuse aspektidele. Uuritava nähtuse puhul on tegemist välise nähtusega, mida on võimalik vaadelda ja mõõta. (Õunapuu, 2014, lk 55, 57-58) Käesolevas töös on uuritav nähtus retsidiivsus ning arvandmed on seotud avavanglast ning kinnisest vanglast vabanenute uute kuritegude toime panemise statistikaga. Analüüsitavad andmed on saadud kahe päringu alusel. Justiitsministeeriumi vanglate osakonnast on tehtud vangiregistri päring ning kriminaalpoliitika osakonnast karistusregistri päring. Uurimisstrateegiana kombineeritakse käesolevas töös hindavat uuringut ning korrelatsiooniuuringut. Kokkuvõtva hindava uuringuga hinnatakse uuritavat objekti olemasolevate andmete põhjal. Andmete põhjal saab anda hinnangu uuritava objekti mõjust. (Hall & Hall, 2017, p. 29) Korrelatsiooniuuringuga uuritakse seoseid muutumatute näitajate ning muutuvate näitajate vahel (Õunapuu, 2014, lk 59-60). Kvantitatiivne töö võib põhineda nii püstitataval hüpoteesil kui ka uurimisküsimustel, käesolevas töös on kasutatud viimast varianti. Uurimisküsimused on esitatud kujul, mille vastus on esitatav kirjeldusena. Taoliste uurimisküsimuste puhul otsitakse informatsiooni uuritava objekti kohta. Samuti on uurimisküsimuste esitamisel kasutatud formaati, mis eeldab vastuseks seoste vahelist analüüsi ning selgitust. (Õunapuu, 2014, lk 124)

Magistritöö koosneb kahest peatükist, mis on omakorda jaotatud alapeatükkideks. Kuna retsidiivsuse puhul on oluline mõiste ka kuritegevus, käsitletakse esimeses peatükis lisaks retsidiivsusele ka kuritegevuse mõistet ning teoreetilisi lähtepunkte. Samuti on esimeses peatükis kirjeldatud kahte erinevat lähenemist kurjategijatega töötamisel – riski-vajaduse-vastavuse põhine lähenemine ning kuritegevusest irdumine. Lisaks hõlmab esimene peatükk endas vangla rolli isiku seadusekuulekale teele suunamise protsessis. Teine peatükk on empiiriline ning hõlmab endas kinnisest vanglast ja avavanglast vabanenute retsidiivsuse analüüsiosa koos analüüsi põhjal tehtavate järelduste ja ettepanekutega.

1. RETSIDIIVSUS

Käesolev teoreetiline peatükk jaguneb viieks alapeatükiks, millest esimene keskendub kuritegevuse teoreetilistele lähtepunktidele, et saada ülevaade, miks inimesed kuritegelikule teele satuvad. Teine alapeatükk keskendub retsidiivsuse teoreetilistele lähtepunktidele, et saada ülevaade, miks inimesed enda kuritegelikku karjääri lõpetada ei suuda. Kolmandas alapeatükis on lahti kirjeldatud RNR-mudel, mis on Eesti vanglasüsteemis kurjategijatega tegelemise aluseks. Neljandas alapeatükis käsitletakse kuritegevusest irdumise teooriat ning viies alapeatükk hõlmab endas vangla rolli kinnipeetava seadusekuulekale teele suunamisel.

1.1. Kuritegevuse mõiste ning tekkepõhjused

Kuritegevuse mõistet on selgitatud mitmel erineval moel. Kuritegevust võib defineerida seadusandlikult, käsitledes seda kui õigusaktide rikkumist, mis on toime pandud õigustamatult ning millele järgneb karistus. Sellise lähenemise puhul on kuriteoga tegemist ainult siis, kui toime pandud tegu on seadusega keelatud. Samuti on võimalik kuritegevusele läheneda kui moraalikoodeksi rikkumisele. Antud lähenemise puhul on probleemiks see, et moraalikoodeksi standardid ei ole ühtselt mõistetavad ning seetõttu võivad tekkida lahkkelid, kui kuritegusid määratlema hakatakse. Kuritegevust saab defineerida ka sotsiaalse konstruktsioonina, mis tähendab seda, et kuritegevus eksisteerib ainult siis, kui õiged asjaolud seadusandliku poole pealt langevad kokku isiku käitumusliku küljega. Kuritegevust ideoloogiliselt defineerides on samuti olulisel kohal isiku käitumismustrid. Lisaks eelnevale on kuritegevust veel käsitletud kui ajaloolist inventsiooni ning sotsiaalset kahju. (Muncie, 2009, pp. 11-15) Käesolevas töös on kuriteo defineerimisel kasutatud seadusandlikku lähenemist, võttes aluseks kuriteo selgituse karistusseadustiku § 3 lõikest 3 – kuritegu on süütegu, mille eest on põhikaristusena ette nähtud füüsilisele isikule rahaline karistus või vangistus ja juriidilisele isikule rahaline karistus.

Kuritegeliku käitumise põhjendamiseks on välja kujunenud erinevad koolkonnad, mis omakorda on välja töötanud mitmeid erinevaid teooriaid. Klassitsisliku koolkonna puhul on kuritegevus seotud valikute ja otsuste tegemisega. Antud koolkonda kuulub näiteks Marcus Felsoni ja Lawrence E. Coheni teooria. (Murphy, 2020) Lawrence E. Cohen ja Marcus Felson töötasid välja teooria, mida nimetatakse rutiinse tegevuse teooriaks. Selle teooria kohaselt on kuriteo toime panemiseks vajalik sobiv keskkond, mis hõlmab endas võimalikku

teo toimepanijat, sobivat sihtmärki ning võimalike vahele sekkujate puudumist. Nende tingimuste täitmine on autorite sõnul piisav, et kuritegu edukalt toime panna. Cohen ja Felson on välja toonud, et nende arvates kuritegevuse tase muutub, kui inimeste rutiinsetes tegevustes tekivad muudatused. Olukorras, kus võimalikke rikkujate ning vahelesegajate arv jääb samaks, kuid neil on mingite tegevuste tõttu väiksem tõenäosus kokku puutuda, leidub rohkem võimalusi, et kuritegu toime panna. (Cohen & Felson, 1979, p. 588-589)

Samuti kuulub klassitsistlikku koolkonda Gary S. Becker (Murphy, 2020). Gary S. Becker käsitleb kuritegevust majanduslikust vaatepunktist ning üritab vastata küsimusele, kui kulukas peaks olema kindla rikkumise toime pannud isiku vastutusele võtmine. Becker toob välja, et isik on motiveeritud kuritegu toime panema juhul, kui sellest saadav kasu ületab tema jaoks tulu, mille ta teeniks siis, kui kuriteo toime panemise asemel suunaks ta oma ressursi muudesse tegevustesse. Seega saavad osadest inimestest kurjategijad seetõttu, et nende saadav kasum ning kulud erinevad teistest inimestest. Kuriteo toimepanemise tõenäosust on võimalik mõjutada peamiselt võimaliku süüdimõistmise ning karistuse kaudu, kuna teised tingimused on suures osas sõltuvad isikust endast. (Becker, 1974, pp. 2, 9-12)

Positivistliku koolkonna arvamusel kohaselt on kurjategijad haiged. Nad on mõjutatud asjaoludest, mille üle neil puudub kontroll. Kõige kuulsam positivistliku koolkonna esindaja on Cesare Lombroso, kelle sõnul esinevad kurjategijatel teatud füüsilised omadused. Samas koolkonnas esitati ka ideed kuritegeliku geeni olemasolu kohta. Antud koolkonda esindab ka Travis Hirschi. (Murphy, 2020) Hirschi kultuurilise hälbe teooria mõte seisneb selles, et inimene ei pane kuritegusid toime enda standardite kohaselt, vaid teda mõjutavad laiemad ühiskonnagrupi väärtused ja hoiakud. Selle kohaselt tulevad mõjutavad tegurid väljastpoolt ning inimene justkui õpib, kuidas olla kurjategija. (Hirschi, 1969, pp. 11-12)

Sotsiaalse positivistliku koolkonna ideede kohaselt on oluline roll isiku sotsiaalsel sidemel. Koolkonda esindab näiteks Robert Merton. (Murphy, 2020). Mertoni sõnul on isiku jaoks sotsiaalsete normide eest põgenemine ning nende täitmata jätmine kasulik valik, kui isik ei suuda teisiti oma eesmärged täita. Samas aga on isikul endiselt kohusetunne, mis peaks teda illegaalsetest meetoditest eemale hoidma, kuid lisaks kohusetundele mõjutab teda ka frustratsioon. Merton toob välja, et hälbivat käitumist võib soodustada ühiskond ise oma jäiga klassistruktuuriga, mis isikute võimalusi limiteerib. (Merton, 1938, p. 678, 680)

Sotsiaalse positivistliku koolkonna esindajaks on ka Robert Agnew (Murphy, 2020). Robert Agnew on välja töötanud üldise deformatsiooniteooria, mis võtab kuritegevuse põhjustena arvesse sotsiaalset kontrolli, subkultuuri ning keskkondlikke tegureid, mis omakorda põhjustavad isikus viha, mis koos teiste tunnustega viibki kuritegevuseni. Antud teooria põhineb ideel, mille kohaselt inimesed panevad kuritegusid toime, kuna nad ei suuda legaalsel viisil oma eesmäärke täita ning seetõttu võtavad kasutusele illegaalsed meetmed või lasevad enda käitumist mõjutada frustratsioonil. (Agnew, 1985, pp. 151, 157) Lisaks keskendub deformatsiooniteooria negatiivsetele suhetele, kus inimesed ei aita kaasa sellele, et isik suudaks täita endale seatud eesmärgid, vaid pigem üritavad seda takistada, samuti saab suhet negatiivseks pidada juhul, kui isikut ei kohelda nii, nagu tema seda soovib. Negatiivsed suhted viivad omakorda kuritegevust soodustavate emotsioonideni. (Agnew, 1992, pp. 48-49)

Sotsiaalset sidet on käsitlenud ka Hirschi. Hirschi kontrolliteooria kohaselt annab seadusevastaseks tegevuseks põhjuse isiku liiga nõrk või puudulik sotsiaalne side. Sotsiaalne side kätkeb endas kiindumust, pühendumust, kaasatust ning usku. Kiindumust selgitatakse peamiselt sellega, et inimestele läheb korda, mida teised inimesed nendest arvavad. Ühiskonnaliikmetele peaksid ühiskondlikud normid olema ühtselt arusaadavad. Normide rikkumisel käitub inimene vastupidiselt ühiskondlikele soovidele ja arusaamadele. Kui inimesele teiste isikute (ühiskonna) arvamus korda ei lähe, ei tunne ta end normidega seotuna ning sellest tulenevalt on vaba rikkumisi toime panema. Pühendumust aitab kirjeldada olukord, kus isik on millegi nimel palju vaeva näinud ning rikkumist toime pannes peab ta arvestama, et võib millestki ilma jääda. Isikutele kaasnevad ühiskonnas hüved, näiteks sotsiaalne staatus, ning inimesed ei taha riskida sellest ilma jäämisega. Kaasatust ilmestab peamiselt see, et isikul, kes on kaasatud tavapärasesse tegevustesse, ei jätku piisavalt ajalisi ressursi hälbiva käitumisega tegelemiseks. Tavapärane tegevus siinkohal võib ilmestada näiteks õppetegevust või töötamist, millega isikule kaasnevad töötunnid, tähtajad ning muud plaanid, mille tõttu võimalus rikkumisi toime panna ei tõuse esile. Uskumise puhul on oluline roll sellel, et isik usuks ühiskonnas kehtivatesse reeglitesse. Kuigi tegemist on olulise aspektiga, ei välista see siiski olukorda, kus isik reegleid rikub. Hirschi sõnul on isikul vaba valik seadusevastane tegu toime panna, kuna tema side sotsiaalsete normidega on mingil moel kahjustatud. Samuti toob ta välja, et ühiskond peaks endalt küsima, miks nemad ei toeta isikuid kuritegelikule teele mitte naasma, selle asemel, et küsida hälbiva käitumisega isikutelt, miks nemad seda teevad. (Hirschi, 1969, pp. 3, 11, 16-26, 34)

Erinevus Mertoni ja Agnew'i ideedes peitub selles, et Agnew käsitleb negatiivseid suhteid laiemal tasandil, kuid Merton keskendub ainuüksi olukorrale, kus isiku eesmärkide täitmisele ei aidata kaasa (Agnew, 1992, p. 50). Deformatsiooniteooria kohta leidub ka kritiseerivaid mõttekäike. Näiteks on välja toodud asjaolu, et kuritegevus ei piirdu ainuüksi madalamate ühiskondlike klassidega, kuigi deformatsiooniteooria esindajad loovad nende vahel kindla seose. Samuti on välja toodud, et igas olukorras ei vii kõrged eesmärgid kuritegevuseni, samas kui deformatsiooniteooria peamine idee on eesmärkide ja võimaluste üksteisele mittevastavus. (Hirschi, 1969, pp. 6-8)

Lisaks eelnevatele teooriatele on kuritegevust põhjendatud ka kultuurilise hälbe teooriatega. Antud teooria mõte seisneb selles, et inimene ei pane kuritegusid toime enda standardite kohaselt, vaid teda mõjutavad laiema ühiskonnagrupi väärtused ja hoiakud. Selle kohaselt tulevad mõjutavad tegurid väljastpoolt ning inimene justkui õpib, kuidas olla kurjategija. (Hirschi, 1969, pp. 11-12) Näiteks Thorsten Sellin selgitab kuritegevust kultuuriliste konfliktidega. See tähendab, et teatud piirkondades, kus on välja kujunenud oma normid, võib konflikti tekkepõhjus seisneda selles, kui piirkonda satub erineva kultuurilise taustaga isikuid, kes sealsete välja kujunenud normidega ei arvesta. (Sellin, 1938, p. 98) Kõrge kuritegevuse tasemega piirkondade idee on välja käinud ka Clifford Shaw ja Henry McKay, kes keskendusid pigem kuritegevusele noorukite hulgas. Nende sõnul sõltub kuritegevuse tase sellest, millises naabruskonnas noorukid üles kasvasid, näiteks halvemates ning vaesemates piirkondades tekivad sotsiaalsed tõrked, mis omakorda soodustavad kuritegevust. Noorukitele keskendus ka Walter Miller, kes käsitles kuritegevust madalamates ühiskonnakihtides. Milleri sõnul on alamklassi ja keskklassi vahel kultuurilised erinevused ning alamklass pühendub enda kultuurile, võtmata arvesse keskklassi kultuuri. Selle tulemusena alamklassi käitumine ei ole kooskõlas domineerivate keskklassi normidega. (Bartollas *et al.*, 2019, pp. 104-106)

Richard Clowardi ja Loyd Ohlini kuritegevuse ja võimaluste teooria selgitab kuritegevust võimaluste ja ebaseaduslike alternatiivide vaheliste seostega. Antud teooria kohaselt ei ole ainuüksi püüdlus või motivatsioon piisav, et kuritegu toime panna. Kui legaalsed võimalused ei ole inimesele kättesaadavad või need ei ole piisavad, siis ebaseaduslikud viisid on. Küll aga tuleb arvesse võtta, et igale (võimalikule) kurjategijale ei ole need võimalused ühtselt kättesaadavad, vaid nii seaduslike viiside kui ka ebaseaduslike viiside struktuuris on igal indiviidil oma koht. (Dhanagare, 1967, p. 42)

Inimesed lähtuvad enda moraalsest intuitsioonist, seega ei saa kuritegevuse puhul eeldada, et seda saab vältida ainult seadustega. Suurem osa kurjategijatest ei tunne karistuse ees hirmu, kuna neid iseloomustab impulsiivsus ja riskantne käitumine. Inimesed muretsevad vahele jäämise, mitte karistuse pärast. (Lewis, 2021, pp. 1123-1125) Seetõttu on kuritegevuse vastu võitlemine ka keeruline, kuna regulatiivsed meetmed, millest peamist tulemust loodetakse, kõigi puhul soovitud efekti ei oma.

1.2. Retsidiivsuse mõiste ning tekkepõhjused

Retsidiivsus, teisisõnu korduvkuritegevus on olukord, kus varasemalt kuriteo toime pannud isik paneb toime uue kuriteo. Erinevas kontekstis võivad retsidiivsuse asjaolud erineda. Kindlaks tuleb määrata ajaline piir ning tunnus, mis seostab isiku uue kuriteoga. Ajalise piiri puhul on käesolevas töös käsitletud 2 aastat ning uue tunnusena süüdimõistvat kohtuotsust. 2 aasta määr on retsidiivsusuuringutes tavaline aluseks võetud aeg, mis näitab, et isikut loetakse retsidiivseks, kui välja valitud retsidiivsuse tunnus esineb 2 aasta jooksul alates vanglast vabanemisest või kriminaalhooldusest. Võrreldes teiste tunnustega kinnitab süüdimõistev kohtuotsus, et isik on uue kuriteo toime pannud. Justiitsministeeriumi poolt läbi viidud uuringus on välja toodud, et süüdimõistva kohtuotsuse arvestamine on täpsem, kuna näiteks kahtlustatavana ülekuulamine ei tõenda, et isik oleks kuriteo toime pannud. Süüdimõistva otsuse korral aga saab kindlalt öelda, et isik on kuriteo toime pannud. (Retsidiivsus Eestis 2017, 2018, lk 10-11) Retsidiivsuse kõrget taset mõjutab ühiskonda tagasi sulandumise stressirohkus, samuti vangistusele eelnevad probleemid, näiteks töötus, majanduslikud probleemid ning vaimsed haigused (LaCourse *et al.*, 2018). Selline kaasnev kahju annab varasemalt süüdimõistetud isikutele tugevama sisendi kuritegeliku tegevusega jätkata (Lewis, 2021, p. 1240).

Retsidiivsust mõjutavad mitmed faktorid, mis ei tulene isikust endast, vaid hoopis ühiskonnast. Juba vangistuses viibinud inimese suhtes on ühiskonnal eelarvamused, mis tõukavad rikkujat uuesti kuritegelikule teele. Ühiskondliku surve tõttu on kurjategijatel keerulisem leida tööd, ning seega on raskendatud ka ise oma eluga hakkama saamine, mis omakorda soodustab uue kuriteo toimepanemist. Kindla töökoha olemasolu ja sellega kaasnev sissetulek on üks peamisi faktoreid, mis aitab ette ennustada isiku kuritegelikule teele tagasi sattumise tõenäosust. (Lewis, 2021, p. 1240) Mitmed uuringud on näidanud, et tööandjad on vastumeelsed kuritegeliku taustaga inimesi tööle võtma (Sampson & Laub,

1992, p. 15). Nad eelistavad inimesi, kellel kuritegelik taust puudub, kuna usutakse, et varasemalt kuriteo toime pannud isik ei pruugi olla usaldusväärne. (Lewis, 2021, pp. 1240-1241) Olukord on keerulisem nende jaoks, kes on vangistuses viibinud pikemalt. Nendel inimeste jaoks on tööelu kõige rohkem ebastabiilne. Vangistuse mõju tööhõivele on kahjulik, kuna see välistab mitmeid võimalusi stabiilse töökoha leidmiseks. Mida tugevam on inimese side tööga, seda väiksem on võimalus, et ta kuritegevusega jätkab, mistõttu on tööhõivel väga oluline roll. (Sampson & Laub, 1992, pp. 17-18) Inimesed satuvad vanglasse esmakordselt tavaliselt samas vanuses, kui on aeg alustada töökarjääri. See seab vanglasse sattuvad inimesed ebasoodsasse olukorda, kuna mitmete aastate pärast on nad teiste endavanustega võrreldes maha jäänud, kuna pidid mingi aja vangistuses veetma. (Lewis, 2021, p. 1243) Kurjategijate endi sõnul on töö nende jaoks oluline, kuna see aitab neil vabaduses eluga kohaneda (Power & Nolan, 2017, p. 54) Olukord, kus tööandja ei soovi kurjategijat tööle võtta, võib ühiskonda muuta hoopis ebaturvalisemaks (Williams, 2007, p. 521). Samas tuleb aga silmas pidada ka seda, et teatud juhtudel on taoline olukord põhjendatud, kus tööandja ei saa kurjategijat tööle võtta. Näiteks ei saa seksuaalkurjategijatel lubada töötada lastega. (Lewis, 2021, p. 1242) Piiratud valikud tööle asumisel ei tähenda aga seda, et isik ei peakski endale sobivat töökohta leidma, küll aga tuleb arvestada, et töökohast endast sõltub samuti väga palju.

Christopher Uggen viis läbi uuringu, võrdlemaks töökvaliteedi seost retsidiivsusega, ning uuringust nähtub, et kõrgem töökvaliteet vähendab retsidiivsust. Kõrget töökvaliteeti seostatakse peamiselt kõrgema töötasuga, isiklike saavutustega, mõjukusega, eesmärkidega ning töö meeldivusega. (Uggen, 1999, pp. 129-130, 137-138). Olukord, kus isikul on sobiv töökoht olemas, ei tähenda aga retsidiivsusriski täielikku välistamist. Samuti tuleb arvesse võtta, et kui isikul on töökoht olemas, võib tema jaoks edasiseks probleemiks olla juba selle säilitamine ning sealne areng. (Power & Nolan, 2017, pp 54-55). Sampson & Laub (1990, tsit Ramakers *et al.*, 2016) on öelnud järgmist: „... *employment per se does not increase social control. It is employment coupled with job stability, job commitment, and ties to work that should increase social control and all else equal, lead to a reduction in criminal behavior.*“ See tähendab, et ainuüksi tööle suunamine kriminaalset käitumist ei vähenda, vaid mõju omab pigem tööle suunamine koos teiste kaasnevate teguritega, milleks on töö stabiilsus, pühendumus ning sealt saadavad sidemed, mis omakorda aitavad tõsta sotsiaalset kontrolli. Nagu eelnevalt käesolevas töös kirjutatud, on Hirschi kontrolliteooria kohaselt sotsiaalse kontrolli puudumine inimest kuritegelikule teele suunav asjaolu. Stabiilne töö

aitab kaasa sotsiaalse kontrolli saavutamisele ning Hirschi kontrolliteooria kohaselt on seega kuriteo toime panemise eeldus, ehk kontrolli puudumine täitmata. Lisaks aitavad suhted töökaaslastega inimesel sotsiaalsuse kaudu mõista kehtivaid norme ja väärtusi. Samuti on tööle suunamise vajalikkuse näitlikustamiseks välja toodud ka Agnew'i deformatsiooniteooria, mille kohaselt kuritegelikule teele suunab suutmatus oma eesmärgi legaalsel teel täita. Tööhõive kindlustab sissetuleku, seega majandusliku kasu saamiseks on kuriteod vähem vajalikud. Ka Coheni & Felsoni rutiinse tegevuse teooria puhul aitab tööhõive, kuna tööga hõivatud inimesel on vähem võimalusi leida sobivat keskkonda kuriteo toime panemiseks. Seega, kõikide eelnevalt nimetatud teooriate kohaselt on tööga hõivatud endisel kinnipeetaval väiksem risk uus kuritegu toime panna kui tööga mitte hõivatud endisel kinnipeetaval. (Ramakers *et al.*, 2016)

Kurjategija jaoks teeb taasühiskonnastamise protsessi keeruliseks olukord, kus teiste ühiskonnaliikmete lugupidamist on keeruline pälvida (Lewis, 2021, p. 1240). Inimestel on süüdimõistetute osas eelarvamused, mis omakorda viivad häbimärgistamiseni ning see omakorda sotsiaalse tõrjutuseni. Kui isik tunneb sotsiaalse tõrjutuse tõttu frustratsiooni, võib see survestada teda kuritegelikku käitumist jätkama. (Mae Boag & Wilson, 2013, pp. 699-700) Taoline inimese märgistamine mõjutab seda, kuidas inimene ise ennast tunneb ja mida ta endas arvab, ning seetõttu võib häbimärgistamine viia olukorrani, kus isik on halvasti ühiskonnaga kohanenud, tal on raskused ühiskonnaelus osalemisel ning samuti esinevad probleemid vaimse tervisega. Kui isik tunneb, et ühiskonnagrupp, kuhu ta kuulub, on ühiskonnaliikmete poolt alaväärtustatud, mõjutab see tema enesehinnangut, mis omakorda mõjutab isiku toimetulekut, vaimset tervist ning käitumist. (Moore *et al.*, 2016) Sellise sotsiaalse reaktsiooni tõttu võib tekkida olukord, kus isik jääbki hälbiva käitumise juurde (Lemert, 1974, pp. 457-458). Taolise olukorra vältimiseks on ühiskonnaliikmete poolt oluline negatiivset suhtumist kurjategijate osas vähendada ning olla nende suhtes mõistvad ja empaatilised. (Mae Boag & Wilson, 2013, p. 700) Vangistuse jooksul mõjutavad kinnipeetavat ka ametnikud, kes oma suhtumise ja käitumisega isikut vanglas mõjutavad. Ametnikud peaksid vanglas kinnipeetavatega regulaarselt suhtlema, samuti olema neile positiivsed eeskujud. (Petre & Tomiță, 2022, p. 101)

Diskrimineerimine ning märgistamine on veelgi suurem probleem süüdimõistetute jaoks, kellel on ka vaimsed häired, kuna nende puhul tekib olukord, kus nad võivad diskrimineerimise ohvriks langeda nii kuritegeliku käitumise kui ka vaimsete häirete tõttu

(Grounds, 2019, p. 249). Vangistus võib isikutele vaimseid häireid põhjustada, samuti pole välistatud olukord, kus neid lisaks olemasolevatele juurde tekib (Lewis, 2021, p. 1245). Kui isiku kuritegelik käitumismaneer on põhjustatud vaimsetest häiretest, on sellega juba palju keerulisem tegeleda. Paljud kriminoloogid on arvamusel, et kuritegeliku käitumise põhjuseid otsides ei saa tähelepanuta jätta psühhopaatlikke kalduvusi. Nii kurjategijate kui ka psühhopaatide käitumisest saab välja tuua sarnaseid jooni, näiteks madal empaatiavõime, impulsiivne ja enesehävituslik käitumine, vähene kahetsus, vastutustundetud ning puudulik oskus tulevikku planeerida. (Lewis *et al.*, 2018)

Lisaks ühiskonna poolt mõjutatavatele teguritele mõjutavad retsidiivsust ka inimesest endast tulenevad asjaolud. Näiteks on retsidiivsust tase seotud ka inimeste haridustasemega. Justiitsministeeriumi uuringust nähtub, et retsidiivsust on kõrgem madalama haridustasemega inimeste seas (Ahven *et al.*, 2018, lk 25). Parem haridustase aitab kaasa parema töökoha leidmisele, mis on kurjategija ühiskonda tagasi naasmisel väga oluline tegur (Scott, 2016, p. 148). Samuti aitab parem haridustase kaasa sotsiaalsete oskuste arendamisele, mis omakorda toetab paremate suhete loomist ning aitab inimestel rohkem ühiskonda panustada. Olukord, kus isikul võimaldatakse vangistuse jooksul haridust omandada, mõjutab positiivselt ka ühiskonda, mitte ainult isikut ennast. Ühiskond saab kasu sellest, et kurjategijat „parandatakse“. (Petre & Tomiță, 2022, p. 100)

Kurjategijate hulgas on vaimsed häired väga laialdaselt levinud, mistõttu esineb neil erinevaid probleeme, nagu näiteks motivatsioonipuudus ning puudulikud sotsiaalsed oskused, mis omakorda teeb neil keeruliseks vangla poolt pakutavates programmides osalemise. Vaimsed häired mõjutavad ka muid käitumisega seotud probleeme, impulsiivsust ning puudlikku probleemide lahendamise oskust. Võrreldes meessoost kurjategijatega on naiste hulgas vaimsed häired sagedamini esinevad, samuti on naiste puhul suurema tõenäosusega aset leidnud väärkohtlemine. Kuriteoliiki vaadeldes saab eraldi välja tuua seksuaalkurjategijad, kellel on teistega võrreldes suurema tõenäosusega halvad sotsiaalsed oskused ning madal enesehinnang. (Kumar & Hossain, 2015, pp. 667-668)

Lisaks vaimsetele häiretele on kurjategijate seas levinud ka nii alkoholi kui ka narkootikumide tarvitamisest tekkinud sõltuvusprobleemid. Justiitsministeeriumi poolt läbi viidud uuringus on leitud, et uimastite tarvitamine on retsidiivsusega väga tugevalt seotud ning suurimaks probleemiks on raskemate ainete tarvitajad. Raskemate ainete all on mõeldud opioide, amfetamiini, kokaiini, hallutsinogeene ning ravimite kuritarvitamist.

Samuti tuleb uuringus välja, et retsidiivsus on kõrgem alkoholi kuritarvitajate hulgas. (Ahven *et al.*, 2018, lk 21-23) Seosed mõnuainete tarvitamise ja kuritegevuse vahel võivad olla väga mitmekülgsed. Sõltuvusprobleem on kriminaalse käitumise riskiteguriks juhul, kui kuriteoga soovitakse saada ressursi sõltuvust tekitava aine saamiseks, samuti ka olukorras, kus kuritegu pannakse toime olles mõne aine mõju all. (Skjærvø *et al.*, 2017, pp. 245-246)

Retsidiivsuse käsitlemisel on oluline eristada ka rikkujate vanust. Eesti kontekstis on isik süüvõimeline alates 14. eluaastast ning kuni 21. eluaastani käsitletakse vangla mõistes isikut kui noort. Kuni 18 aastaste rikkujate puhul on erisused ka karistamises, näiteks tohib alaealisele kurjategijale määrata maksimaalselt 10 aasta pikkuse vangistuse. Noorte puhul tuleb arvesse võtta asjaolu, et nad on veel psühholoogiliselt, emotsionaalselt ja sotsiaalselt välja arenemas, samuti on nad väga paljuski sõltuvad oma perekondlikest sidemetest (Young & Turanovic, 2021). Samuti tuleb arvestada, et noorte rikkujate puhul võib nende teguviis tingitud olla lapsepõlvetraumadest, mida on põhjustanud nii vaimne kui ka füüsiline väärkohtlemine, seksuaalne väärkohtlemine või hüljatus (Yohros, 2022). Samuti on noorte puhul probleemiks vaimsete häirete esinemise suurem tõenäosus võrreldes vanemate inimestega. Peamiselt on noorte seas vaimsed probleemid seotud tähelepanu- ja hüperaktiivsushäiretega, õppeedukuse probleemidega, vihaprobleemide ning impulsiivsusega. (Kumar & Hosain, 2015, p. 668) Noored inimesed alustavad oma kriminaalset karjääri tavaliselt varajases nooruses ning lõpetavad enne kolmekümnendaid eluaastaid. Noorte puhul tuleb arvesse võtta ka soovitus karistamist võimalikult palju vältida (Weaver & Mcneill, 2007, pp. 1-2).

Kriminaalõiguses ning kohtupraktikas on üks peamisi ideid see, et korduvatele rikkumistele peab sekkuma palju rangemalt kui esmakordsetele. Kui kurjategijat üritatakse esimese rikkumise puhul mõjutada näiteks rahalise karistusega, aga see ei toimi, on mõistlik mõjutusvahendina kasutada näiteks vangistust. Retsidivistidele karistuse määramise puhul võetakse arvesse ühiskonna turvalisust, ning kuna kriminaalvaldkonna ressursid ei ole piiramatud, on korduvate rikkujate puhul pikem karistus õigustatud. Korduvrikkujate heidutamiseks on vaja rangemaid meetmeid, samas tuleb arvesse võtta ka seda, et nad võivad olla palju ohtlikumad, seega nende vangistamine lubab suuremat kasu. Ajal, mil kurjategija viibib vanglas, ei kujuta ta endast ühiskonnale ohtu. Varasemalt süüdi mõistetud kurjategija puhul on tema karistusregister üks peamistest määrajatest selle osas, milline karistus talle määratakse. Samuti peetakse isiku kriminaalset minevikku kõige usaldusväärsemaks

allikaks, mille põhjal tema retsidiivsust ette ennustada. Juba varasemalt süüdimõistetud isikul on kergem ka uuesti huviorbiiti sattuda, mistõttu on tal ka kergem uue rikkumise korral vahele jääda. (Lewis, 2021, pp. 1211, 1216-1218, 1225)

1.3. Riski-vajaduse-vastavuse mudel

Riski-vajaduse-vastavuse mudeli (RNR ehk *risk/needs/responsivity*) töötasid välja Donald A. Andrews ja James Bonta. Riskide ja vajaduste põhjenduse saab välja lugeda sellest, kuidas inimese kaasa sündinud omadused kohanduvad ühiskonnaga. Kohandumine aitab mõista, miks mõned omadused on riskid ning vajadused, samas kui teised omadused on tugevused. Keskkond mõjutab seda, kuidas isik oma bioloogiliste omaduste (vanus, sugu, rass, temperament) tõttu käitumist kujundab. Samuti on leitud seoseid geenide ja kuritegeliku käitumise vahel, mis viitab sellele, et isiku päritoluperekonnal on tema kuritegeliku käitumise osas oma roll. (Andrews & Bonta, 2017a)

Riskifaktorid saab jagada kahte kategooriasse – staatilised ja dünaamilised. Staatilised faktorid on riskiga seotud, kuid neid ei saa muuta. Siia alla kuuluvad näiteks varasemad rikkumised ning varasemalt aktuaalne olnud sõltuvusprobleem. Dünaamilised faktorid on samuti riskiga seotud, ning need on muudetavad. Siia alla kuuluvad näiteks töötus, samuti aktuaalne sõltuvusprobleem. Dünaamilised faktorid jagunevad omakorda veel kaheks – akuutsed ehk kiiresti muudetavad ja stabiilsed ehk muutuseks rohkem aega ja pingutust nõudvad. Akuutne dünaamiline faktor on näiteks töötus, mida on võimalik töökoha leidmisega kiirelt muuta. Stabiilne dünaamiline faktor on töökohal saavutatav edu, mis vajab rohkem aega. (Latessa *et al.*, 2020)

Andrews ja Bonta toovad välja seitse mõjukamat riski ja vajaduse faktorit, mille hulgas on esikohal antisotsiaalne isiksus. Antisotsiaalse isiksusele viitavad impulsiivsus, seiklushimu, agressiivsus, manipuleeriv käitumine, vastutustundetus ning kahetsustunde puudumine. Taolise isikuga tegelemise puhul on oluline keskenduda enesejuhtimise oskuste arendamisele ning vihajuhtimisele. (Andrews & Bonta, 2017b)

Teisena on välja toodud prokriminaalsed hoiakud, mis hõlmavad endas kuritegevuse toetamist ning negatiivset suhtumist seadustesse. Selle vastu tegelemisel tasub keskenduda prosotsiaalsete hoiakute kujundamisele. Prokriminaalsed hoiakud võivad isikute puhul esile tulla erinevalt. Esimese viisina on välja toodud neutraliseerimistehnikad, mille puhul isik

üritab enda kuritegusid õigustada näiteks selle kaudu, et ei tunnista enda vastutust antud juhtumi puhul või ei tunnista tekitatud kahju. Teise viisina on välja toodud teiste kurjategijatega samastumine ning kolmanda viisina see, kui isik ei väärtusta sotsiaalseid institutsioone, seaduseid ega õiguskaitseorganeid. (Andrews & Bonta, 2017c)

Kolmas faktor on seotud eelnevaga, hõlmates endas prokriminaalseid suhteid. See tähendab, et isikul on kriminaalse taustaga sõpruskond. Sekkumistegevuste eesmärgiks antud juhul on kriminaalse taustaga sõpruskonna välja vahetamine prosotsiaalseid suhteid lävivate isikute vastu. Kriminaalne käitumine ei ole ühiskonnas aktsepteeritav, mis omakorda viib kurjategijad sotsiaalse tõrjutuseni, mis omakorda põhjustab seda, et kurjategijad hakkavad sotsialiseeruma üksteisega. See omakorda võimaldab isikul suhtlusringkonna abil aina rohkem omaks võtta kriminaalset käitumist. (Andrews & Bonta, 2017c)

Neljas faktor on mõnuainete kuritarvitamine. Siia alla kuuluvad nii narkootikumid kui ka alkohol. Probleemi aitab leevendada kuritarvitamise vähendamine, samuti alternatiivsete võimaluste leidmine ainete tarvitamisel. Probleem on suurem narkootiliste ainete tarvitajate puhul, võrreldes nendega, kes tarvitavad alkoholi. Samuti tuleb arvesse võtta asjaolu, et kriminaalõigussüsteem suhtub negatiivsemalt narkootilistesse ainetesse. Puuduvad veenvad argumendid, mille põhjal öelda, et alkoholi tarvitamine põhjustab kuritegevust, samas kui narkootiliste ainete puhul on seos rohkem märgatav. (Andrews & Bonta, 2017d)

Viienda faktorina on välja toodud perekondlikud suhted. Risk esineb antud faktori puhul olukorras, kus isikul puudub vanemlik järelevalve ning distsiplineerimine või kui tal on probleemsed peresuhted. Sekkumistegevuste eesmärk on vanemlike oskuste arendamine, mis hõlmab endas hoolivamaid suhteid. Puudulik vanemlik järelevalve võib viia olukorrani, kus noor satub prokriminaalsesse suhtlusringkonda ning võtab omaks sealsed hoiakud. (Andrews & Bonta, 2017c)

Kuues faktor on seotud kooli ja tööga. Riski tekitavad antud juhul viletsad sooritused, millega omakorda kaasneb madal rahulolu. Olukorra parandamiseks on oluline pöörata tähelepanu parematele oskustele, lisaks on olulisel kohal ka kooli või tööga seotud suhted. Madalam haridustase on kuritegeliku käitumise puhul riskifaktor, samuti tööga hõivatus. Töö puhul on oluline roll ka töökvaliteedil, samuti teenitaval palgal. (Andrews & Bonta, 2017e)

Seitsmes faktor on vaba aeg, mille puhul tekib risk olukorras, kus isik ei ole kaasatud sotsiaalsetesse vaba aja tegevustesse. Siinkohal on sekkumistegevuste eesmärk isiku kaasamine, samuti isiku juhendamine prosotsiaalsete hobide ning tegevuste leidmisel. Kuigi kindlad tulemused puuduvad, usutakse, et vaba aja veetmiseks mõeldud tegevused omavad mõju kuritegevuse vähendamisel, seda peamiselt just noorukite seas. (Andrews & Bonta, 2017e)

Lisaks on Andrews ja Bonta välja toonud neli mittekriminogeenset näitajat, mis võrreldes eelnevatega on väiksemad riskifaktorid. Esimesena on välja toodud enesehinnang, mille puhul viitab riskile madal enesehinnang ning madal eneseväärtustamine. Teisena on välja toodud stressile viitavad tunded, näiteks ärevus ning kurbus. Kolmandana on tähelepanu pööratud vaimsetele häiretele, näiteks skisofreeniale ning maniakaalsetele häiretele. Viimasena on välja toodud füüsiline tervis, mille puhul on riskifaktoriks väärengud ning toitainete puudus. (Andrews & Bonta, 2017f)

Riskide ja vajadustega tegelemiseks on Andrews ja Bonta välja töötanud 15 printsiipi, mida mudelis käsitletakse kui vastavust. Printsiibid on omakorda jagatud kolme alakategooriasse, millest esimest kirjeldatakse kui kõikehõlmavaid printsiipe. Printsiipide all on välja toodud isiku ning normide austamine. Tähtsal kohal on nii eetilised kui ka legaalsus. Teisena on välja toodud psühholoogilised teooriad, millel on kuritegeliku käitumise mõistmisel oluline roll. Kolmandana on välja toodud kuriteoennetus, mis omakorda laieneb rohkematele asutustele. (Andrews & Bonta, 2017f)

Teises alakategoorias on välja toodud RNR-mudeli kesksed printsiibid. Esimesena on välja toodud inimesekeskus. Kuritegevuse vähendamisel ei peaks lootma karistamisele ning karistamise eesmärkidele, näiteks heidutamisele. Kuritegevuse peamiste põhjusteni jõuab kliiniliste ning sotsiaalsete lähenemiste kaudu. Teisena tuuakse välja see, et tegevuste planeerimisel peab nende intensiivsus vastama riskile. Kõrgema riskiga isikute puhul on sekkumine rohkem vajalik võrreldes isikutega, kelle puhul on risk väiksem. Uuringutest nähtub, et madalama riskiga isikute puhul ei oma sekkumistegevused suurt positiivset mõju. Lovins, Lowenkamp ja Latessa viisid läbi uuringu võrdlemaks madala ja kõrge riskiga kurjategijaid. Uuringust selgus, et madala riskiga kurjategija puhul minimaalse kohtlemise puhul on retsidiivsusprotsent 19%, samas kui intensiivse kohtlemise puhul on tulemus 24%. Kõrge riskiga kurjategijate puhul on minimaalse kohtlemise puhul tulemus 64% ning intensiivse kohtlemise puhul 50%. Lisaks tuleb tegevuste planeerimisel arvesse võtta seda,

et tegevusi tuleb planeerida ainult kriminogeensete riskide jaoks. Isikul vajadused võivad olla palju mitmekülgsemad, kuid nende kõigiga tegelemine ei ole kinnipidamisasutuse ülesanne. Printsipiide hulgas on välja toodud ka see, et sekkumistegevuse puhul peab tegevus olema isikule võimetekohane, mis tähendab, et arvesse tuleb võtta näiteks isiku õppimisvõimet. Kurjategijad on samuti inimesed, seega peetakse kõige tulemuslikumateks kognitiiv-käitumuslikel strateegiatel. Lisaks tuleb silmas pidada isiku motiveeritust, mida vajadusel tõsta tuleb, kasutades selleks näiteks motiveerivat intervjuerimist. Selliste isikute puhul on tähtis keskenduda ka nende tugevustele. (Andrews & Bonta, 2017f)

Kolmas alakategooria hõlmab endas organisatsioonilisi printsiipe. Printsipiidest saab välja lugeda, et inimesel, kes kurjategijaga töötab, on oluline roll. Kurjategijaga tuleb luua kvaliteetne suhe, mis põhineb austusel, hoolivusel ning mõistmisel. Isikut ennast tuleb tegevustesse kaasata, samas jättes talle ka võimaluse iseendaks jääda. RNR-mudeli kasutamisel tuleb mudeli kasutajaid ka vastavalt juhendada, juhtides tähelepanu olulistele mudeli osadele. (Andrews & Bonta, 2017f)

1.4. Kuritegevusest irdumine

Euroopas on aina rohkem hakatud tähelepanu pöörama kuritegevusest irdumise teooriale (Olesk, 2020). Kuritegevusest irdumise puhul saab välja tuua 2 ajastut, nendest esimene käsitleb 20. sajandi lõppu ning sel ajal tähendas kuritegevusest irdumine täielikku kuritegeliku karjääri lõpetamist. 21. sajandi alguses hakati kuritegevusest irdumist käsitlema rohkem kui protsessi, mis omakorda toetab isiku kuritegeliku karjääri lõpetamist. Erinevad autorid on kuritegevusest irdumise puhul välja toonud erinevaid lähenemisi selle etappidele, näiteks Maruna ja Farrall jagasid kuritegevusest irdumise kaheks – esmane ja sekundaarne. Esmane kuritegevusest irdumine tähendab rikkumiste vaba perioodi ning sekundaarne tähendab olukorda, kus isik lõpetab kuritegeliku käitumise. Farrall ja Calverley eraldasid kurjategijad kolme kategooriasse. Esimeses kategoorias on need, kes rikkumisi toime ei pane, teises kategoorias need, kes näitavad märke kuritegevusest irdumisest ning kolmandas on need, kes rikkumiste toime panemist jätkavad. (Rocque, 2021, pp. 9-11) Kuritegevusest irdumine hõlmab endas paremat mõistmist, miks ja kuidas inimesed kuritegeliku käitumise lõpetavad, samuti kuidas keskenduda isikute positiivsetele omadustele ning vältida sildistamist (McNeill *et al.*, 2012). Kuritegevusest irdumisele aitavad kaasa suhted, sealhulgas näiteks abiellumine või lapsevanemaks saamine, töötamine, keskkonnavaheetus

(näiteks kuritegelikust piirkonnast mujale kolimine), lapsevanemaks saamine ning tulevikuplaanide tegemine. Samuti võib tekkida olukord, kus isik otsustab ise mingil muul põhjusel kuritegelik karjäär lõpetada. (Farrall, 2021, pp. 137-138)

Tänapäevase lähenemise ehk kuritegevusest irdumise käsitlemise kui protsessi puhul pööratakse tähelepanu kaheksale kesksele teemale, millest esimene toob välja, et kuritegevusest irdumine on vaevaline ja aega nõudev protsess (Kriminaalpoliitika.ee, 2022). Kuritegelikku käitumist ei saa „välja lülitada“, vaid juurdunud käitumismustrite ning nende põhjusriskidega tegelemine võtab aega. Samuti ei saa eeldada, et tegemist on ideaalse protsessiga, milles ei ole tagasilangusi. Tuleb säilitada realistlik lähenemine kuritegelikule karjäärile ning selle lõpetamisele. (Weaver & McNeill, 2007, p. 1) Rüütel (2018, lk 17) on öelnud: „Kinnipeetava õigusekuulekale teele juhtimine on järkjärguline protsess.“ Selleks, et kuritegevusest irdumise protsess alguse saaks, on oluline saada sisend ka kurjategijast endast. Selle sisendi võib anda näiteks olukord, kus isik mõistab, et kuritegevus ei too talle piisavat kasu või see on liiga ohtlik. (Paternoster & Bushway, 2009, p. 1105) Antud teema puhul on kitsaskohaks see, et kriminaalõigussüsteem ei võta arvesse, et kuritegevusest irdumise protsess ei ole ideaalne ning selles võib tekkida tagasilangusi. Olukorras, kus isik paneb toime uue rikkumise, ei saa seda jätta tähelepanuta ning suure tõenäosusega saab isik selle eest taas karistada. (Farrall, 2021, p. 143) Loomulikult ei tähenda antud olukord seda, et rikkumine peab jääma tähelepanuta, eriti veel olukorras, kus tegemist on väga raske rikkumisega.

Teise asjaoluna tuuakse välja, kuritegevusest irdumine on iga inimese puhul individuaalne, seega on oluline arvestada kurjategija eripäradega ning samuti pidada silmas seda, et üldised lahendused ei pruugi töötada (Kriminaalpoliitika.ee, 2022). Tööpraktikad, mis on loodud selliselt, et peaksid sobima kõikidele rikkujatele, võivad reaalsuses olla kõigi jaoks täiesti sobimatud. Individuaalne lähenemine aitab kaasa mitmekesisuse toetamisele ja väärtustamisele. (Weaver & McNeill, 2007, p. 1) Kõiki kurjategijaid ei saa ühtsetesse raamidesse suruda, kuna ainuüksi juba kuriteo liik ja selle toime panemise põhjused on iga inimese puhul erinevad. Samuti ei saa sarnaselt kohelda isikuid, kellest üks on vaimsete häiretega ning teine mitte. Individuaalne lähenemine võimaldab erinevaid olulisi aspekte võimalikult palju arvesse võtta.

Kolmandana saab välja tuua, et kuritegevusest irdumise puhul on väga oluline motivatsiooni ja lootuse tekitamine ning hoidmine (Kriminaalpoliitika.ee, 2022). Isikud, kes suuvad

kindlalt öelda, et soovivad kuritegevusest hoiduda ning on arvamusel, et suudavad seda teha, panevad väiksema tõenäosusega uue rikkumise toime võrreldes nendega, kellel taoline motivatsioon puudub. Kuritegevusest irdumise protsessis on olulisel kohal suhted, ning nende mõju on märgata ka motivatsiooni puhul. Samuti aitab motivatsiooni leida ja säilitada stabiilne töö. (Farrall & Calverley, 2006, pp. 6-7) Lootuse ja motivatsiooni tekitamine on oluline ka selliste isikute puhul, kelles on kriminaalne käitumine väga sügavalt juurdunud (Farrall, 2021, p. 144). Lootus ja motivatsioon on kuritegevusest irdumise puhul tähtsal kohal, ning seetõttu on oluline tähelepanu pöörata ka ühiskonna arvamusele kurjategijate suhtes, vältimaks olukorda, kus ühiskondlik negatiivne arvamus survestab isikuid kuritegelikku karjääri jätkama.

Neljas asjaolu on seotud inimsuhetega, mis on kuritegevusest irdumise protsessis tähtsal kohal. Olulised on nii kurjategijaga tegelevad spetsialistid kui ka kurjategija lähedased ja sõbrad. (Kriminaalpoliitika.ee, 2022) Näiteks on leitud seoseid, mille kohaselt isikud lõpetavad rikkumiste toime panemise ajal, mil nad hakkavad oma elus looma olulisi suhteid. Siinkohal mängib olulisemat rolli suhte kvaliteet, kui suhte olemus. Samuti on leitud seoseid kuritegevusest irdumise ja lapsevanemaks saamise vahel. (Farrall & Calverley, 2006, pp. 4-5) Kurjategijaid mõjutavad isikud, kes on neile lähedased ning nende jaoks on oluline aktsepteerida samu väärtuseid. Kuritegevusest irdumise protsessis on suhete näol tegemist ühe olulisima aspektiga. (Weaver & McNeill, 2007, p. 1) Suhted on väga olulisel kohal ka noorte puhul. Uuringud on näidanud, et noored suudavad enda probleemid tihti paremini ära lahendada tänu omaenda ressurssidele ning sotsiaalsetele suhetele, võrreldes sellega, kui probleemide lahendamiseks pöörduakse professionaalide poole. (McNeill, 2006, p. 49)

Viiendana tuuakse välja see, et kurjategija puhul tuleb lisaks riskidele tähelepanu pöörata ka tema vajadustele ning ressurssidele. Oluline on kasulike suhete loomine. (Kriminaalpoliitika.ee, 2022) Antud lähenemist nimetatakse ka tugevustel põhinevaks lähenemiseks. Tavapärase lähenemine on, et kurjategijate puhul hinnatakse nende riske, jättes varju nende tegelikud oskused. Võttes aga arvesse seda, et neil on olemas ühiskonna jaoks kasulikud oskused, on kergem aidata neil ühiskonda sulanduda ning anda võimalus ennast parandada. (Maruna & LeBel, 2009) Tugevustel põhineva lähenemise kõrval on tähelepanu pööratud ka kontrollivale lähenemisele, mis lähtub peamiselt riskidest ning toetavale lähenemisele, mis lähtub isiku vajadustest. Tugevuspõhise lähenemise kohta on Mimi Silbert kurjategijatele loodud kogukonna juhina öelnud järgmist: „*Nobody makes the*

critical point: We need these people. The country is missing something because a huge bulk of its population is not a part of it. They have talents we need.“ Selline lähenemisviis võimaldab isikut käsitleda pigem abi andjana kui abivajajana. (Maruna & LeBel, 2003, pp. 93, 95, 97).

Kuues teema on sarnane teisele ning käsitleb kuritegevusest irdumist samuti isikliku protsessina. Kurjategijat tuleb toetada õigete väärtuse ja oskuste omaks võtmisel, samas pidades silmas seda, et tema eest ei tohi asju ära teha. (Kriminaalpoliitika.ee, 2022) Isiku jaoks on selline toetus väärtuste ja oskuste omaks võtmisel justkui ravi, mis omakorda aitab püsida järjepidevana halbade valikute vähendamise osas. (McNeill, 2006, pp. 42, 44) Siinkohal saab välja tuua ka näiteks nõustaja poolt saadava abi, samuti kriminaalhooldaja poolse toetuse ning järelevalve (Farrall, 2021, p. 137).

Seitsmenda asjaoluna tuuakse välja sotsiaalse kapitali arendamine ning see, et vanglast vabanenu peab enda uue minaga harjuma ning selles protsessis on oluline talle toeks olla (Kriminaalpoliitika.ee, 2022). Isiku „parandamine“ ei ole eesmärgipärane, vaid oluline on kaasa aidata võrgustike ning toetava keskkonna loomisele. Kurjategija taasühiskonnastamise protsessis on oluline roll ühiskonnal endal, andes isikule võimaluse võtta omaks tema uus suhtumine. Siinkohal on välja toodud ka seisukoht, et vanglaid peaks kasutama pigem mõõdukalt, kuna tegemist on keskkonnaga, kus kurjategijad elavad üksteisega lähestikku. Isikut mitte vangistades on kergem kaasa aidata sellele, et tema sotsiaalses keskkonnas ei oleks teisi kuritegelikke isikuid. Antud seisukohta arvesse võttes saab teha järelduse, et vanglasse panustamine aitab kaasa pigem korduvkuritegevusele kui selle vähendamisele. (Weaver & McNeill, 2007, p. 1)

Viimase punktina pööratakse tähelepanu sellele, et inimesi ei tohi süüdistada ning rõhutada nende eksimusi ja halba käitumist. Pigem tuleb tähelepanu pöörata nende arenemisvõimalustele ning positiivsele potentsiaalile. (Kriminaalpoliitika.ee, 2022) Olukord, kus eelistatakse rikkumistele reageerida üksnes karistamisega, ei täida soovitud eesmärki. (McNeill, 2006, p. 57). Kasutades rikkujate kohta ainult negatiivse alatooniga väljendeid ning seisukohti, kinnistub nii nende kui ka ühiskonna osas arusaam, et tegemist on halbade inimestega, kelle osas puudub lootus ning võimalus neid aidata. Sellised seisukohad tekitavad probleeme kuritegevusest irdumise osas. Rikkujate jaoks on oluline, et nende karistamine jõuaks lõpule ning neil võimaldataks taaskord olla ühiskonda kaasatud. Protsess ühiskonda tagasi naasmiseks on rikkuja jaoks keeruline, sest paljud asjad on tema

jaoks karistusregistri tõttu raskendatud. Ühiskondlik surve, mille peamine idee on see, et rikkuja ei ole paranenud, teeb ühiskonda naasmise veelgi keerulisemaks. (Weaver & McNeill, 2007, pp. 1, 9-10) Paljud kurjategijad tahavad ühiskonda panustada ning heastada enda rikkumised (Farrall, 2021, p. 146). Arvestades ühiskonna arvamust kurjategijatesse, on antud punkti täitmine üsna keeruline, kuna ühiskonnas on üsna tugevalt kinnistunud väga negatiivne suhtumine.

Eeltoodud kaheksa punkti seas ei ole mainitud kuritegevusest irdumise puhul olulise asjaoluna vanust, kuigi tegelikkuses on ka antud aspekt väga oluline. Uuringute põhjal, mis käsitlevad kuritegelikku karjääri, on välja tulnud, et noorukieas rikkumistega alustavad isikud tavaliselt lõpetavad enne 30. eluaastat. Alates 20. eluaastast vanemaks saades väheneb ka kuritegevuse hulk. Samuti tuleb arvesse võtta isiku sugu. Erisused soolises lõikes tulevad esile vanuse kasvamisega. Noorte meeste ja naiste puhul on kuritegevusest irdumise protsessis olulisel kohal mõistmine, et rikkumine on vale ning sellel ei ole mõtet. Seda asjaolu mõjutab paljuski vanemaks saamisega kaasnev küpsus. Vanuse kasvades hakkab suuremat rolli mängima suurenev vastutus või elustiili muutus. (Weaver & McNeill, 2007, pp. 2-3)

Kuritegevusest irdumine on keerukas ja aeganõudev protsess. Antud protsessi puhul on kõige olulisem roll isikul endal, kuid samas on märkimisväärne roll ka näiteks ühiskonnal, vanglatel ning kriminaalhooldusel. Tegemist on protsessiga, milles on isikul vaja toetust ning nõuandeid. Rex viis 1999. aastal läbi uuringu 60 kriminaalhooldusaluse kogemusest, ning uuringu tulemustest nähtub, et kriminaalhooldusametnike pühendumus ja julgustus aitas kaasa sellele, et isikud olid lojaalsed ning vastutustundlikud, samuti oli nende jaoks motiveeriv see, et nende heaolu läheb kellelegi korda. (Rex, 1999, ref McNeill, 2006, p. 49)

Kuritegevusest irdumise teooria vaatab inimest pigem positiivsest raamistikust, nähes võimalusi leida üles inimese tugevused, mis omakorda aitavad isikul seadusekuulekat elu elada. Samuti on olulisel kohal kurjategija ühiskonda tagasi sulandumise protsess, millega alustatakse juba vanglas, kus isik ühiskonnast eraldatud on. (Olesk, 2020) Tegemist on üsna segadust tekitava olukorraga, kus isikut üritatakse kujundada ühiskonna jaoks sobilikuks, hoides teda tegelikkuses ühiskonnast eemal. Kui vangla on omalt poolt protsessi alustanud, tuleb järgmise sammu puhul ka ühiskonnal valmis olla liiget uuesti vastu võtma (Olesk, 2020).

1.5. Vangla roll isiku seadusekuulekale teele suunamisel

200 aastat tagasi oli vangla roll selgelt paika pandud. Vangla ülesandeks oli vangistuses hoida võlgnikke, kuni nende võlg saab tasutud, vahialuseid, surmanuhtlusele määratud isikuid kuni surmanuhtluse täideviimiseni või lühiajalist vanglakaristust kandma määratud isikuid. Taasühiskonnastamist vangla rollis ei esinenud. Tänapäevase lähenemise puhul on aga vastupidi ning taasühiskonnastamisel on oluline roll. Vangla ülesandeks on riskide vähendamine ning tulemuslikkuse saavutamine. (Jewkes *et al.*, 2016) Vangistusseaduses (2000) on samuti vangla rolli all välja toodud kinnipeetava õiguskuulekale teele suunamine, mida võib käsitleda kui taasühiskonnastamist. Samuti on vangistusseaduses välja toodud, et vangistuse täideviimine toimub kas kinnises vanglas või avavanglas. Avavangla kontseptsiooni esitasid John Howard ja Jeremy Bentham. Nad uskusid, et taolised institutsioonid suudavad kurjategijaid paremini rehabiliteerida ning seeläbi ka kuritegevust vähendada. Avavangla mängib olulist rolli vangide taasühiskonnastamises, mida tänapäevase lähenemise puhul peetakse üheks vangla võtmerolliks. Kõiki vangistuses viibivaid isikuid ei saa pidada paadunud kurjategijateks, vaid nende hulgas on ka isikuid, kes on võimelised muutuma. (Tiwari, 2021, pp. 1026-1027, 1030) Avavanglasse pääsemise võimalus annab lootust ka pikaajalist vangistust kandvatele vangidele, samuti vähendab see nende frustratsiooni (Patel & Venumadhava, 2016, p. 577).

Vangistusseaduse definitsioon kinnise vangla kohta tuleb § 7 lõikest 1, mille kohaselt kinnine vangla on valvatava müüri või muu piirdega vangla, mis võimaldab pideva järelevalve kinnipeetava üle. „Müür“ või „muu piire“ viitab siinkohal arhitektuurilistele põgenemisvastastele abinõudele. Avavangla definitsioon tuleb vangistusseaduse § 9 lõikest 1, mille kohaselt avavangla on selgelt nähtavate tähistega märgistatud territooriumiga vangla. Kinnise vangla ja avavangla erinevus seisneb vangistuse täideviimise vormis – avavangla puhul on tegemist avatud vormiga, mida iseloomustab põgenemisvastaste abinõude puudumine ning kinnipeetava usaldamine. Vangistusseaduse § 10 lubab kinnipeetaval liikuda väljaspool vangla territooriumi ilma järelevalveta seoses õppimise, töötamise või tervishoiuteenuse osutamisega. Samas paragrahvis on kinnipeetava väljaspool vangla territooriumi liikumise puhul välja toodud ka vangistusseaduse § 22, mis omakorda annab vanglateenistuse ametnikule õiguse kinnipeetaval lubada järelevalveta liikumine väljaspool vangla territooriumi ka näiteks perekondlikel põhjustel. Vangistuse avatud täideviimise puhul saab esile tuua 2 kategooriat. Ühte kategooriasse kuuluvad need, kellel

on lubatud avavanglas väljaspool tööl käia ning kes töövälisel ajal peavad viibima vangla territooriumil ning need, kes viibivad küll avavanglas kuid ei tohi vangla territooriumilt lahkuda. Viimane variant esineb sagedamini avavanglas karistuse kandmise algfaasis. Aeg, mille kinnipeetav peab vangla territooriumil viibima, võib vangistuse kandmise jooksul järjest paindlikumaks muutuda. Taoline vangistuse mudel viitab progressiivsüsteemile, mille kohaselt kinnipeetavale võimaldatakse järjest soodustusi, mille eesmärk on motiveerida kinnipeetavat paremale käitumisele. (Madise *et al.*, 2014, lk 44, 49) Avavanglas on kinnipeetavatel tänu suuremale vabadusele paremad võimalused ise enda elu korraldada (Jewkes *et al.*, 2016). Avavangla oma leebemate tingimuste poolest võrreldes kinnise vanglaga aitab kinnipeetavaid paremini ette valmistada eluks peale vabanemist. (Tiwari, 2021, p. 1028).

Kuna avavanglas on võrreldes kinnise vanglaga leebem režiim, on sinna pääsemiseks seatud kindlad tingimused, mis kinnipeetaval peavad täidetud olema. Tingimused on välja toodud justiitsministri 25.03.2008 määruses nr 9 „Täitmisplaan“ § 17. Määruse põhjal on avavanglasse pääsemiseks 3 erinevat varianti. Esimene variant kehtib kinnipeetavatele, kelle ärakandmata vangistus on lühem kui aasta. Need kinnipeetavad võib avavanglasse ümber paigutada, kui nende vastuvõturežiim on lõppenud, kinnipeetava ohutase ei ole kõrg- ega üliohtlik, kinnipeetaval ei ole narkomaaniadiagnoosi ning ta on nõustunud alkoholiprobleemiga tegelemiseks mõeldud riskipõhiste tegevustega. Teine võimalus avavanglasse ümberpaigutamiseks on siis, kui kinnipeetava ärakandmata karistusaeg on lühem, kui 18 kuud või kui eluaegset karistus kandev kinnipeetav on ära kandnud vähemalt 23 aasta pikkuse vangistuse. Samuti ei tohi kinnipeetav olla üliohtlik. Narkomaaniadiagnoosiga kinnipeetav ei tohi olla rehabilitatsioonifaasis ning ta peab olema nõustunud raviga. Alkoholisõltuvusega kinnipeetaval peavad riski maandavad tegevused kinnises vanglas läbitud olema. Kolmas variant avavanglasse ümberpaigutamiseks on kinnipeetavale koostatud individuaalse täitmiskava (ITK) alusel. Antud juhul ei tohi kinnipeetav olla üliohtlik ning kõrgohtliku kinnipeetava puhul peab vangla toetama tema tingimisi ennetähtaegset vabanemist. Kinnipeetaval peavad olema läbitud individuaalses täitmiskavas planeeritud tegevused või ta peab olema teinud endas oleneva, et neid läbida. Narko- ja alkoholisõltuvusega kinnipeetavate puhul kehtivad samad tingimused, mis teise variandi puhul. Samuti võib kinnipeetava avavanglasse ümber paigutada siis, kui tema karistusaja lõpuni on jäänud vähem kui 24 kuud ja kui teise astme kuriteo toime pannud kinnipeetav on ära kandnud vähemalt poole mõistetud karistusajast, mis ei tohi olla lühem,

kui 4 kuud või kui esimese astme kuriteo toime pannud kinnipeetav on ära kandnud vähemalt 2/3 mõistetud karistusajast, mis ei tohi olla samuti lühem, kui 4 kuud. Kinnipeetav ei tohi olla üliohtlik, narko- ja alkoholisõltuvusega kinnipeetavate puhul on tingimused samad, mis eelneva kahe variandi puhul. Lisaks ei tohi kinnipeetaval ühelgi juhul olla kehtivat distsiplinaarkaristust kindlate rikkumist eest (näiteks allumatus või tööst keeldumine), samuti ei tohi kinnipeetav olla põgenemisohtlik, tal ei tohi olla tugevdatud järelevalve vajadust, ta ei tohi olla kahtlustatav ega süüdistatav kriminaalmenetluses ning välismaalasel peab olema elamislouba. Avavanglasse ümberpaigutamise puhul on vajalik ka kinnipeetava enda nõusolek. (Täitmisplaan, 2008) Asjaolu, et vajalik on kinnipeetava nõusolek, annab kinnipeetavale võimaluse olla kaasatud otsustusprotsessi (Madise *et al.*, 2014, lk 74).

Avavanglasse ümberpaigutamise tingimustest nähtub, et ainult individuaalse täitmiskava alusel ümber paigutamine ei sea kinnipeetavale otsest ajalist piirangut selle kohta, kui pikk võib olla ärakandmata karistusaeg. Individuaalne täitmiskava koostatakse kinnipeetavale justiitsministri 14.05.2008 määruse nr 21 “Kinnipeetava individuaalse täitmiskava koostamise ja rakendamise juhend“ alusel. Määruse § 3 alusel hinnatakse kinnipeetava kriminogeenseid riske ehk koostatakse riskihindamine, mille põhjal koostatakse individuaalne täitmiskava, mis sisaldab endas riske maandavaid tegevusi. (Kinnipeetava individuaalse täitmiskava koostamise ja rakendamise juhend, 2008) Põhjus, miks kinnipeetavale ei seata avavanglasse ümberpaigutamiseks ajalist piirangut individuaalse täitmiskava alusel, seisneb selles, et kinnipeetava uue kuriteo toime panemise riskid peaksid olema maandatud, kui kõik individuaalses täitmiskavas planeeritud tegevused on läbitud.

Retsidiivsuse vähendamisel on oluline roll isiku tööga hõivatusel. Vangistusseaduse kohaselt on kinnipeetav vanglas kohustatud töötama. Töökohustust on võimalik täita nii kinnises vanglas kui ka avavanglas, kuigi viimases on tingimused selleks paremad tänu sellele, et töötada on võimalik väljaspool vanglat. Tööga seotud riskitegurite puhul saab välja tuua ka selle, kui isikul on endale keeruline ise töökohta leida ning see, kui töökoht ei ole püsiv ja isikul on töökoha suhtes ebarealistlikud ootused. (Latessa *et al.*, 2020) Avavanglas on töötamine tähtsal kohal. Sellele viitab asjaolu, et vangistusseaduses on töötamine välja toodud ühe põhjusena, miks avavangla kinnipeetaval lubatakse väljaspool vangla territooriumi järelevalveta viibida. Samuti nähtub täitmisplaanist, et kinnises vanglas töökohustust rikkunud kinnipeetav avavanglasse ei pääse. Avavangla teeb koostööd erinevate ettevõtetega, tagamaks kinnipeetavatele võimalused töötada. Tänu sellele ei ole

töökoha leidmine ainult kinnipeetava enda ülesanne, vaid tal on olemas vangla toetus. Võrreldes kinnise vanglaga on avavanglas töökohustuse täitmine efektiivsem, kuna kinnipeetaval on võimalik töötada täispikk töönael (40 tundi). Kinnises vanglas majandustöödel töötav kinnipeetav töötab mõnel juhul mitu korda vähem, näiteks nädalas korra 2 tundi koristustöödel.

Samuti on retsidiivsus seotud haridustasemega. Pareim haridus aitab omakorda kaasa parema töökoha leidmisele. (Scott, 2016, p. 148) Pareim töökoht välistab mitmed probleemid, näiteks isiku rahulolematuse töökoha suhtes (Latessa *et al.*, 2020). Sarnaselt töötamisele on ka õppetegevus välja toodud põhjusena, miks avavangla kinnipeetaval lubatakse väljaspool vangla territooriumi viibida. Hariduse omandamist võimaldatakse kinnipeetavatele ka kinnises vanglas. Õppetegevust korraldavad vanglavälised partnerid, kelle juures on kinnipeetaval võimalik haridusteed jätkata ka avavanglasse ümber paigutamise korral.

Korduvkuritegevuse puhul on riskifaktoriks ka sõltuvusprobleemid, nii alkoholi kui ka narkootiliste ainete puhul (Latessa *et al.*, 2020). Avavanglasse ümberpaigutamise tingimustest nähtub, et narkomaaniadiagnoosiga kinnipeetavate puhul on tingimused rangemad ehk kinnipeetaval peavad riskipõhised tegevused olema kinnises vanglas läbitud. Alkoholiprobleemi puhul võib sekkumistegevuste läbiviimine toimuda ka avavanglas, kus kinnipeetaval on võimalus sotsiaalprogrammides osaleda kriminaalhooldusalustele läbi viidavas grupis väljaspool vanglat. Karistust kandval kinnipeetaval on narkootiliste ainete või alkoholi tarvitamine keelatud. Selle üle on kergem järelevalvet pidada kinnises vanglas, kus kinnipeetaval ainetele ligipääs puudub. Avavanglas karistust kandval kinnipeetaval on kergem ainetele ligi pääseda, eriti arvestades seda, et kinnipeetav võib külastada väljaspool vanglat kauplust, kus tal on alkoholile ligipääs, mis omakorda paneb sõltuvusprobleemiga kinnipeetava mingil määral proovile.

Avavanglasse ümber paigutamiseks on kinnipeetavale ette nähtud kindlad tingimused, samuti on need ette nähtud ka avavanglas püsimiseks. Vangistusseaduse (2000) § 21 võimaldab kinnipeetava teatud juhtudel avavanglast ümber paigutada kinnisesse vanglasse. Näiteks võib ümberpaigutuse teostada siis, kui kinnipeetav paneb toime uusi õigusrikkumisi. Täitmisplaani (2008) kohaselt võib uus õigusrikkumine olla nii distsipliinirikumine, väärtegu kui ka kuritegu.

2. RETSIDIIVSUSE EMPIIRILINE UURING

2.1. Uuringu meetodid, protsess ja valim

Käesoleva magistritöö eesmärk on välja selgitada retsidiivsuse tase avavanglas ja kinnises vanglas. Antud eesmärgi täitmiseks viiakse läbi empiiriline kvantitatiivne uuring, sest see võimaldab analüüsida suurel hulgal numbrilisi andmeid. Kvantitatiivne analüüs võimaldab luua seoseid uuritava nähtuse ning arvandmete vahel ning selgitada välja seosed põhjuste ja tagajärgede vahel. Kvantitatiivset uurimistööd iseloomustab juba toimunud asjadele sobiva vormingu leidmine. Tulemused on võimalik esitada arvudena ning statistikana. (Õunapuu, 2014, lk 54-55, 60-61, 63)

Uuringu tulemuste esitamiseks on analüüsimeetodina käesolevas töös kasutatud kirjeldava statistika analüüsi. Kirjeldava statistika analüüs on läbi viidud programmis Microsoft Excel. Kirjeldava statistika analüüsi kaudu saab kirjeldada numbrilisi andmeid, mis on käesolevas töös aluseks retsidiivsuseprotsentide leidmisel. Protsendid on välja arvatud selle põhjal, kui paljud valimi liikmed korduva kuriteo toime panid võrreldes koguvallimiga. Erinevate tunnuste puhul on protsendid välja arvatud tunnusele vastava valimi põhjal. Avavanglast ja kinnisest vanglast vabanenute retsidiivsust on töös käsitletud erinevate tunnuste alusel, milleks on sõltuvusprobleemi olemasolu, vabanemise viis ning ohutase. Hindamiseks analüüsi kaudu saadud tulemusi, on uurimisstrateegiana kasutatud hindavat uuringut. Antud uurimisstrateegiat on defineeritud mitmel erineval moel, kuid ühise joonena saab nende puhul välja tuua, et hindava uuringu kaudu antakse seisukoht hinnatava objekti kohta, kasutades andmehulka, mis hinnatavat objekti kirjeldab. Hindav uuring jaguneb kaheks – kujundav hindamine ja kokkuvõttev hindamine. Kujundava hindamise eesmärk on anda tagasisidet hinnatava objekti parandamiseks, kokkuvõtva hindava uuringu alusel saab anda hinnangu, millist mõju uuritav objekt omab (Hall & Hall, 2017, pp. 28-29). Käesolevas töös on hindava uuringu liikidest kasutatud kokkuvõtvat uuringut, mille käigus antakse hinnang kahele erinevale uuritavale objektile erinevate tunnuste alusel. Uuritavaks objektiks on kaks erinevat vanglaliiki – kinnine vangla ja avavangla.

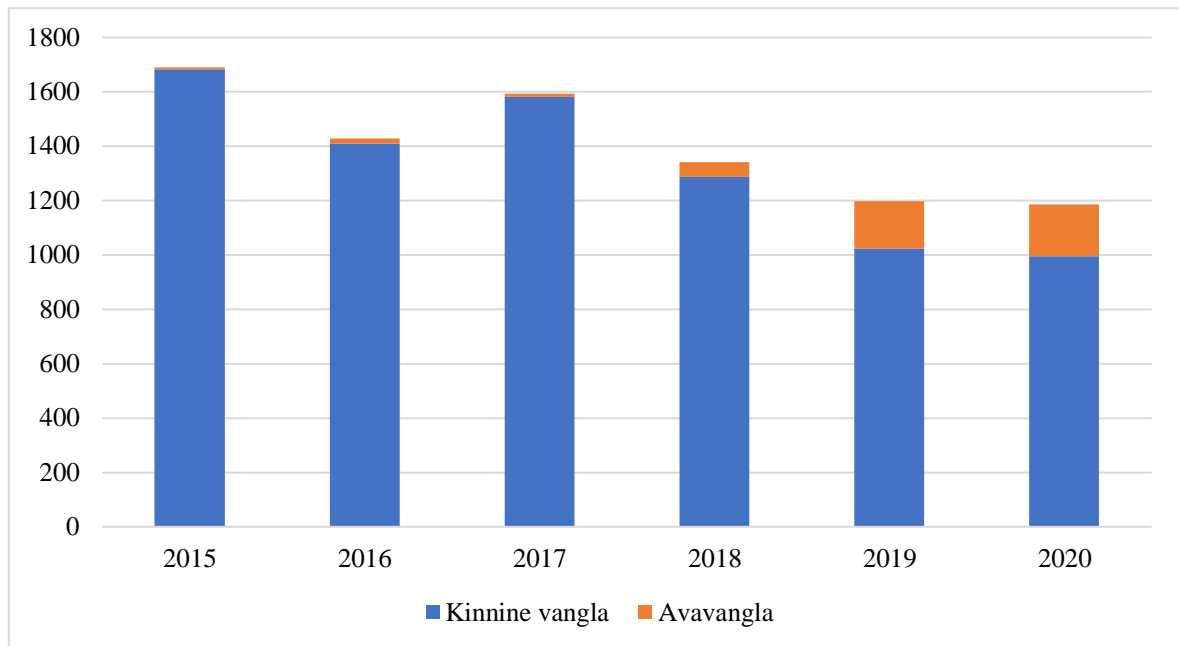
Töö ühe uurimisküsimuse sisu on seose leidmine avavanglas viibitud aja ning retsidiivsuse vahel. Antud küsimusele vastuse leidmiseks on uurimisstrateegiana kasutatud korrelatsioonuuringut. Analüüsimeetodiks on regressioonanalüüs programmis Gretl.

Korrelatsioonuuriting võimaldab leida seoseid sõltuvate ja sõltumatute muutujate vahel, mille põhjal saab teha järeldusi. Käesolevas töös on sõltuvaks muutujaks retsidiivsus, sõltumatuks avavanglas viibitud päevade arv. Seoseid on võimalik kirjeldada seose suuna (positiivne või negatiivne) ning tugevuse järgi. Positiivne suund tähendab, et ühe näitaja kasvades teine näitaja samuti kasvab, negatiivne suund tähendab, et ühe näitaja kasvades teine näitaja väheneb. Tugevus näitab, kui järjepidevalt üks näitaja teisele vastab. (Cook & Cook, 2008, p. 101)

Uuringu läbiviimiseks vajalikud andmed on pärit vangiregistrist ja karistusregistrist, mistõttu ei ole need avalikult kättesaadavad. Andmete kogumiseks esitati vastavasisuline statistilise päringu taotlus justiitsministeeriumi vanglate osakonnale. Andmed saadakse kokku kahe erineva päringu tulemusel. Vanglate osakonna poolt tehakse vangiregistri päring, mis hõlmab kõiki andmeid isiku kohta, välja arvatud informatsioon uues kuriteos süüdi mõistmise kohta. Kriminaalpoliitika osakonna poolt tehakse karistusregistri päring, kus antud informatsioon kajastub. Seejärel pannakse kahe päringu tulemusena saadud andmed kokku, isikuandmete kaitse eesmärgil kodeeritakse ning edastatakse töö autorile. Antud andmekogumismeetodi puhul on probleemiks asjaolu, et registrites olevad andmed ei pruugi olla täielikud. Peamine kitsaskoht on vangiregister, mille puhul ei pruugi vanemad andmed olla usaldusväärsed, kuna kasutusele võeti uus vangiregister. Töö autorile edastati andmed aastatel 2007 kuni 2020 vabanenute kohta Exceli tabelina, mis hõlmas 84094 rida. Tabelist eemaldati vahistatud, arestialused, väljasaadetavad ning loovutatavad, kuna käesoleva töö raames ei ole tegemist uuringu sihtgrupiks olevate isikutega. Samuti eemaldati tabelist vabanejaid vabanemise liigi alusel. Eelnevalt on välja toodud probleemina asjaolu, et vangiregistri andmed ei pruugi olla täielikud. Andmete üle vaatamisel selgus, et aastate 2007 kuni 2014 andmete põhjal kinnise vangla ja avavangla võrdlust läbi viia ei saa, kuna kõik tabelis olevad vabanejad on vabanenud kinnisest vanglast. Sellest tulenevalt on käesolevas töös kasutatud andmeid aastatest 2015 kuni 2020. Andmete puudulikkus tuleb välja ka 2019 ja 2020 aasta puhul, kui vabanemisliigina ei ole märgitud osalist karistusaja ära kandmist, seega on antud vabanemisliik 2019 ja 2020 aasta tulemuste puhul välja jäetud ning analüüs on tehtud teiste vabanemisliikide põhjal. Retsidiivsuse leidmiseks on tabelis välja toodud, kas isiku karistusregistrist lähtuvalt on ta viie aasta jooksul peale vabanemist toime pannud uue kuriteo. Tabelis on märgitud, mitmendal aastal uus kuritegu toime pandi. Käesolevas töös on uuringu aluseks kaks aastat peale vabanemist, sõltuvalt asjaolust, et viimane valimisse kuuluv aasta on 2020 ning antud aastal vabanenute puhul saab uue kuriteo

toime panemise statistika välja tuua ajani, millal teostati vastav karistusregistri päring, ehk 2023. aasta alguseni. Tabelis on lisaks eelnevale välja toodud korduva kuriteo toime pannud isikute puhul ka karistusseadustiku paragrahv(id), mis on esindatud nende esimeses süüdimõistvas kohtuotsuses peale vabanemist.

Uuringus on kasutatud eesmärgistatud homogeenet valimit, mis hõlmab endas andmeid süüdimõistetud isikute kohta, kes on vanglast vabanenud aastatel 2015 kuni 2020. Eesmärgistatud homogeenne valim tähendab seda, et valimisse jäetakse alles isikud, kes vastavad samadele tunnustele (Thomas, 2022, p. 4). Käesolevas töös on valimi kokku panemisel esmalt aluseks võetud see, et isik oleks süüdimõistetu. Töös on käsitletud ainult süüdimõistetud isikuid, kuna nende puhul saab kindlalt öelda, et kohus on nende suhtes teinud süüdimõistva otsuse, mis tähendab seda, et isik on kuriteo toime pannud. Vanglast vabanenute hulgas on ka vahistatud, kuid käesoleva töö uuringu valimist on antud grupp välja jäetud. Samuti on valimi puhul arvestatud kinnipeetava vanglast vabanemise viisi. Valimisse kuuluvad isikud, kelle vabanemise põhjus on olnud karistusaja ära kandmine (sealhulgas karistusjärgse käitumiskontrolli kohaldamisega), osalise karistusaja ära kandmine, tingimisi ennetähtaegne vabastamine või elektroonilise valvega ennetähtaegne vabastamine. Teised vabanemise põhjused (nt šokivangistuse ärakandmine, psühhiaatrilise sundravi kohaldamine) on valimist välja jäetud, kuna need kinnipeetavad ei ole avavangla sihtrühm. Valimisse kuulub 8435 vabanemist, nendest 457 avavanglast ning 7978 kinnisest vanglast. Valimis on esindatud 4 vanglat – Tallinna Vangla (2957 vabanemist), Tartu Vangla (2249 vabanemist), Viru Vangla (2594 vabanemist) ning Harku ja Murru Vangla (178 vabanemist). Viimase osakaal on valimis teistega võrreldes palju väiksem, kuna vangla liideti 2016. aastal Tallinna Vangla juurde. 8435 vabanemise puhul on valimis 3935 kordumatut isikut, kellest 3765 on mehed ning 170 naised. Vaadates kõiki vabanemisi, vabanes meessoost isik 7932 korral ning naissoost isik 503 korral. Sõltuvusprobleemi olemasolu on esindatud 1724 vabanemise puhul, kuid ka antud tunnuse puhul saab välja tuua probleemina selle, et andmed ei ole täielikud. Mitme isiku puhul on sõltuvusprobleemi lahtrisse märgitud „muu“. Sellise märkega isikute puhul peaks märkima ka täpsustuse, mida käesoleva töö uuringu andmete puhul märgitud ei ole. Sellest tulenevalt on märkega „muu“ käsitletud isikuid kui juhutarvitajaid. Lisaks on eraldatud omavahel sõltlased, kuritarvitajad ja tarvitajad. Informatsioon isiku sõltuvusprobleemi kohta tuleb vanglas meditsiinitöötajalt. Ülevaade erinevatel aastatel vabanejate kohta on välja toodud joonisel 1.

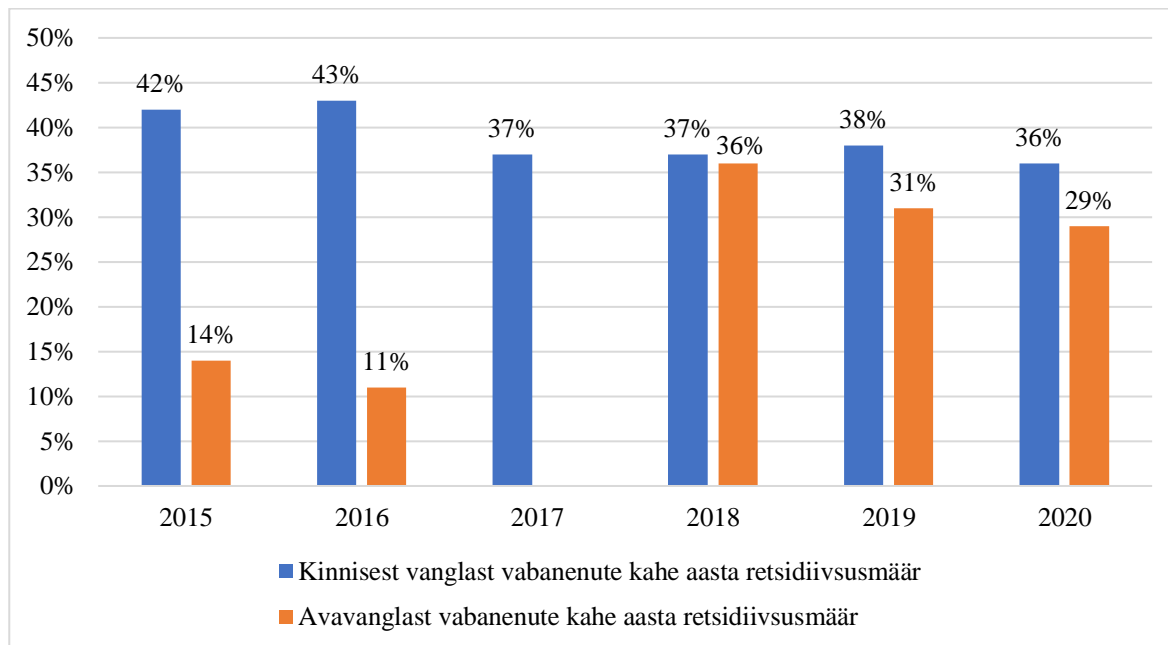

Joonis 1. Kinnisest vanglast ja avavanglast vabanenute arv aastatel 2015 kuni 2020 (autori koostatud)

Jooniselt nähtub, et peamise valimi hulga moodustavad igal aastal kinnisest vanglast vabanenud ning avavangla osakaal on sellega võrreldes väga väike, kuigi aastatega on selle osakaal tõusnud. Seda tingib asjaolu, et avavangla kohad moodustavad kõigest 2% kõikidest Eesti vanglasüsteemi vanglakohtadest, samuti ei ole iga kinnipeetav avavangla jaoks sobilik. Avavanglast vabanemised moodustavad 6% kõikidest vabanemistest uuritava ajaperioodi vältel. Lisaks nähtub jooniselt, et üldiselt on vabanenute arv võrreldes eelnenud aastaga kahanenud, välja arvatud 2017. aastal. Sarnaselt vabanenute arvu kahanemisele on langenud ka üldine kinnipeetavate arv. Vabanemise liikidest on valimis esindatud karistusaja ärakandmine, osaline karistusaja ärakandmine, karistusaja ärakandmine ning karistusjärgse käitumiskontrolli kohaldamine, tingimisi ennetähtaegne vabastamine ning tingimisi ennetähtaegne vabastamine elektroonilise valve kohaldamisega. Ohutasemetest on esindatud väheohtlik, ohtlik ning kõrgohtlik. Üliohtliku ohutaseme puhul ei ole analüüsi läbi viidud, kuna antud ohutaset ei saa avavanglas ja kinnises vanglas võrrelda. Üliohtlikud kinnipeetavad ei saa avavanglas karistust kanda. Analüüs on läbi viidud kõrgeima ohutaseme põhjal, mis isikule on määratud. Kokku on ohutase määratud 5353 juhul, ülejäänud juhtudel on ohutase märkimata.

2.2. Kirjeldava statistika analüüs

Uuritaval ajaperioodil vabaneti kinnisest vanglast 7978 korral, avavanglast 457 korral. Kõikide kinnisest vanglast ja avavanglast vabanenute kahe aasta retsidiivsusmäär aastatel 2015 kuni 2020 on esitatud joonisel 2.

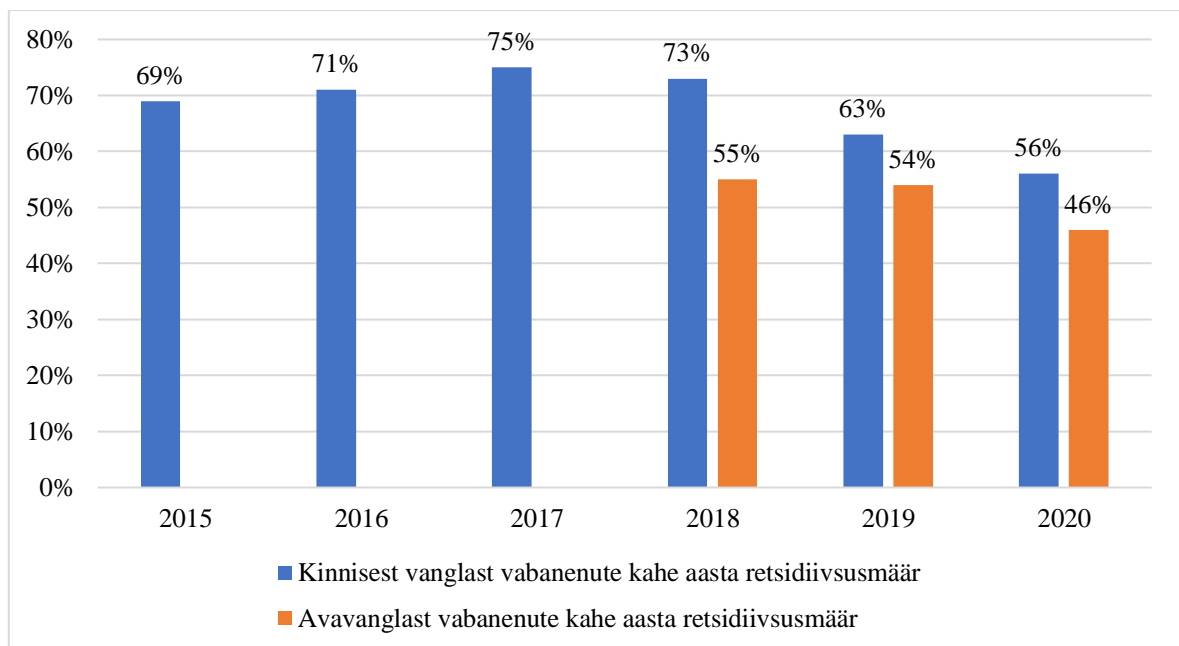
Joonis 2. Kinnisest vanglast ja avavanglast vabanenute kahe aasta retsidiivsusmäärad aastatel 2015 kuni 2020 (autori koostatud)

Joonisel välja toodud kinnisest vanglast vabanenute tulemustest nähtub, et 2015. aastal on retsidiivsusmäär 42%, 2016. aastal 43%, 2017. aastal 37%, 2018. aastal 37%, 2019. aastal 38% ning 2020. aastal 36%. Aastate 2015-2020 kahe aasta retsidiivsusmäär on 39%. Kinnisest vanglast vabanenud panid uuritava ajaperioodi vältel kahe aasta jooksul peale vabanemist uue kuriteo toime 3119 korral.

Joonisel välja toodud avavangla tulemuste põhjal nähtub, et avavangla kahe aasta retsidiivsusmäär 2015. aastal vabanenute puhul on 14%. 2016. aastal on see 11%, 2017. aastal 0%, 2018. aastal 36%, 2019. aastal 31% ning 2020. aastal 29%. 2015-2020 aasta avavangla kahe aasta retsidiivsusmäär on 29%, mis on 10% võrra madalam kinnise vangla omast. Kõige väiksem erinevus avavanglast ja kinnisest vanglast vabanenute retsidiivsususe puhul on aastal 2018, kui avavanglast vabanenute retsidiivsusmäär on kõigest 1% võrra madalam. Teistel aastatel on vahe suurem. Avavanglast vabanenud panid uuritava ajaperioodi vältel kahe aasta jooksul peale vabanemist uue kuriteo toime 134 korral.

2.2.1. Sõltuvusprobleemiga vabanenute retsidiivsusmäär

Käesolevas töös uuritava ajaperioodi vältel vabanes sõltuvusprobleemiga isikuid vanglast 1509, suurem osa nendest kinnisest vanglast. Justiitsministri 25.03.2008 määrusest nr 9 „Täitmisplaan“ §-st 17 nähtub, et kui isikul on narkomaaniadiagnoos, on avavanglasse pääsemise eelduseks see, et ta on kinnises vanglas läbinud riskipõhised tegevused. Alkoholisõltuvuse korral on aktsepteeritav ka see, kui kinnipeetav tegeleb probleemiga avavanglas. Sellest nähtub, et rangemad tingimused on seotud nendele, kellel on probleeme narkootikumide tarvitamisega. Sõltuvusprobleem on tihti ajendiks, miks isik kuriteo toime paneb. Eristada saab neid, kes panevad kuriteo toime sõltuvusprobleemi rahuldamiseks ning neid, kes panevad kuriteo toime, olles mõne aine mõju all või alkoholijoobes. Sõltuvusprobleemiga isikute kahe aasta retsidiivsusmäärad kinnisest vanglast ja avavanglast vabanemise puhul on välja toodud joonisel 3.

Joonis 3. Kinnisest vanglast ja avavanglast vabanenud sõltuvusprobleemiga isikute kahe aasta retsidiivsusmäärad aastatel 2015 kuni 2020 (autori koostatud)

Jooniselt nähtub, et 2015. aastal avavanglast sõltlaseid ei vabanenud. Kinnisest vanglast vabanenute seast panid kahe aasta jooksul kokku uue kuriteo toime 166 vabanenut. Kahe aasta retsidiivsusmäär on seega 69%, mis on väga kõrge tulemus. Risk on kõige suurem 1. aasta jooksul, kui korduva kuriteo toime pannud isikute hulk on suurem nendest, kes uut kuritegu toime ei pannud. 1. aasta jooksul pani kuriteo toime 104 vabanenut ning neid, kes kuritegu toime ei pannud, on kõigest 74.

Lisaks nähtub jooniselt, et ka 2016. aastal avavanglast sõltuvusprobleemiga isikuid ei vabanenud. Kinnise vangla puhul nähtub, et vabanenutest 162 pani kahe aasta jooksul toime uue kuriteo. Sellest tulenevalt on kahe aasta retsidiivsusmäär 71%, mis on võrreldes eelnenud aastaga 2% võrra kõrgem. Taaskord on näha, et risk on kõige suurem 1. aasta jooksul, kui kuriteo pani toime 110 vabanenut.

2017. aasta puhul nähtub jooniselt, et kinnisest vanglast vabanes 279 sõltuvusprobleemiga isikut ning avavanglast 2 sõltuvusprobleemiga isikut. Avavanglast vabanenud isikud kahe aasta jooksul peale vabanemist uut kuritegu toime ei pannud, seega on nende kahe aasta retsidiivsusmäär 0%. Kinnisest vanglast vabanenute seas pandi kahe aasta jooksul kuritegu toime 209 korral, millest tulenevalt on kahe aasta retsidiivsusmäär kinnisest vanglast vabanenute puhul 75%, mis on võrreldes eelmise aastaga 4% võrra kõrgem. Risk on taaskord kõige suurem 1. aastal peale vabanemist, kui kuriteo pani toime 124 vabanenut. Nii 1. aastal kui ka 2. aastal on kuriteo toime pannud isikute hulk suurem võrreldes nendega, kes kuritegu toime ei pannud. Võrreldes 2017. aasta vabanenute puhul kinnist vanglat ja avavanglat, on näha, et avavanglast vabanenute retsidiivsus on olematu, samas kui kinnisest vanglast vabanejate puhul $\frac{3}{4}$ paneb toime uue kuriteo. Kuna aga avavangla osakaal on siinkohal väga väike, olles vähem kui 1% kõikidest vabanenutest, on selle põhjal keeruline järeldusi teha ning vajalik oleks leida kinnitust ka aastate puhul, kui avavangla osakaal on kõrgem.

2018. aastal vabanes kinnisest vanglast 266 sõltuvusprobleemiga isikut. Avavanglast vabanes 11 sõltuvusprobleemiga isikut. Avavangla osakaal on võrreldes kinnise vanglaga endiselt väga väike, olles kõigest 4% kõikide vabanejate hulgast. Tulemus on küll parem võrreldes eelneva aastaga, kuid siiski annaks täpsema ülevaate suurem avavangla osakaal. Kinnisest vanglast vabanenute puhul pandi kahe aasta jooksul uus kuritegu toime 194 korral, mis teeb kahe aasta retsidiivsusmääraks kinnise vangla puhul 73% (2% võrra madalam kui 2017. aastal). Avavanglast vabanenute puhul pandi kahe aasta jooksul uus kuritegu toime 6 korral, seega on kahe aasta retsidiivsusmäär avavangla puhul 55%. Võrreldes tulemust kinnise vanglaga, on siiski näha, et avavanglast vabanenute retsidiivsusmäär on madalam. Sarnaselt eelnenud aastatele on risk kõige suurem 1. aasta jooksul peale vabanemist, nii kinnise vangla kui ka avavangla puhul.

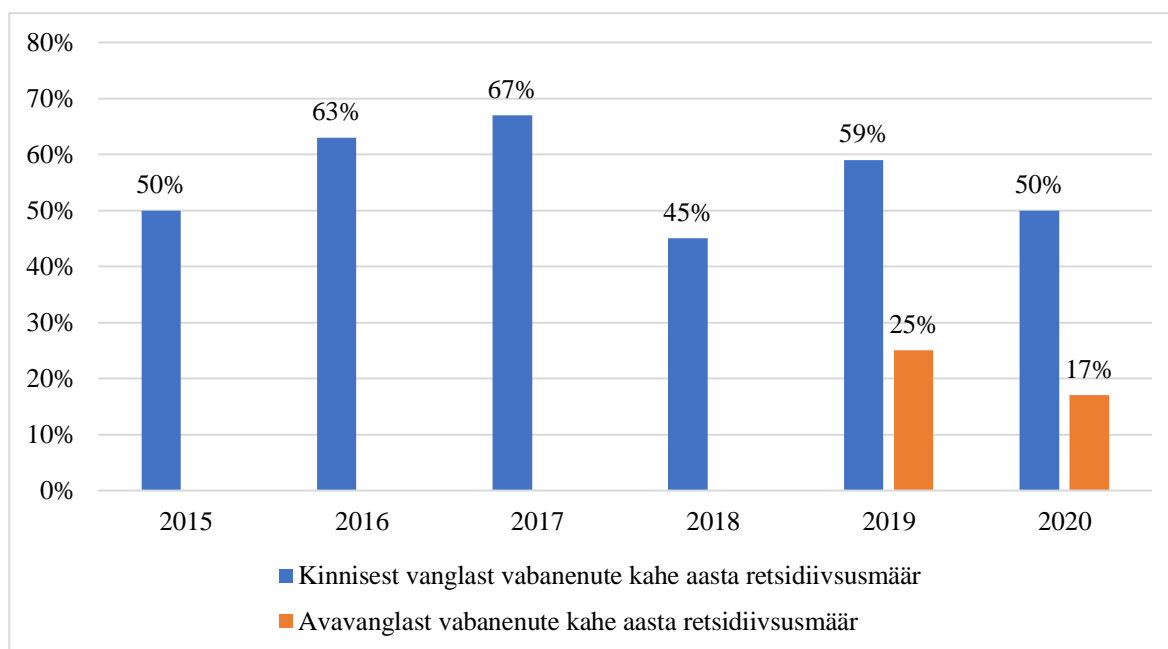
2019. aastal kinnisest vanglast vabanenute puhul pandi kahe aasta jooksul uus kuritegu toime 189 korral, millest tulenevalt on kahe aasta retsidiivsusmäär 63%, mis on võrreldes eelnenud aastaga 10% võrra langenud. Avavanglast vabanenute puhul pandi kahe aasta jooksul uus

kuritegu toime 22 korral, millest tulenevalt avavangla kahe aasta retsidiivsusmäär on 54%, mis on taaskord madalam võrreldes kinnisest vanglast vabanenute retsidiivsusmääraga. Nagu ka eelnevate aastate puhul, on nii kinnisest vanglast kui ka avavanglast vabanejate puhul uue kuriteo toime panemise risk kõige suurem 1. aasta jooksul peale vabanemist. Kinnise vangla puhul saab joonise põhjal positiivse asjaoluna välja tuua selle, et erinevalt eelnenud aastatest on 2019. aastal vabanenute puhul rohkem neid, kes kuritegu toime ei pannud, võrreldes nendega, kes panid uue kuriteo toime juba 1. aasta jooksul.

2020. aastal vabanes kinnisest vanglast 297 sõltuvusprobleemiga isikut. Avavanglast vabanes 61 sõltuvusprobleemiga isikut, mis taaskord näitab avavangla osakaalu tõusu. Kinnisest vanglast vabanenute puhul pandi kahe aasta jooksul uus kuritegu toime 165 korral, millest tulenevalt kahe aasta retsidiivsusmäär on 56%, mis on 7% vähem, kui aastal 2019. Avavanglast vabanenute puhul pandi kahe aasta jooksul uus kuritegu toime 28 korral, seega on kahe aasta retsidiivsusmäär 46%. Esmakordselt on tegemist tulemusega, mis jääb alla 50%. Võrreldes kinnisest vanglast vabanenute retsidiivsusmääraga on avavanglast vabanenute oma väiksem. Kinnise vangla puhul on risk uus kuritegu toime panna kõige suurem 1. aasta jooksul, kuid avavangla puhul 2. aasta jooksul, kui kuriteo toime pannud isikute arv on suurem – 18. 1. aastal pani kuriteo toime 10 isikut. Sarnaselt 2019. aastale saab kinnise vangla puhul positiivseks välja tuua, et nende hulk, kes uut kuritegu toime ei pannud, on suurem võrreldes nendega, kes panid kuriteo toime 1. aasta jooksul.

Sõltuvusprobleemiga vabanenute puhul, kes panid toime uue kuriteo, on nii kinnise vangla kui ka avavangla puhul märgata, et kõige sagedamini pannakse toime varavastane kuritegu (KarS § 199 – vargus). Sellele järgneb vägivallakuritegu (KarS § 121 – kehaline väärkohtlemine) ning kolmandana on esindatud liikluskuritegu (KarS § 424 – joobes juhtimine). Varavastaseid kuritegusid ajendab toime panema majanduslik olukord. Sõltlaste puhul mõjutab see, kui neil on tarvis rahalisi vahendeid narkootilise aine või alkoholi jaoks. Nii kehalise väärkohtlemise kui ka joobes juhtimise puhul saab välja tuua selle, et kuritegu pannakse toime, kuna ollakse joobeseisundis.

Sõltlastele järgnevad kuritarvitajad, keda vabanes uuritavatel aastatel kokku 123 korral. Kuritarvitajate retsidiivsusmäärad on esitatud joonisel 4.

Joonis 4. Kinnisest vanglast ja avavanglast vabanenud kuritarvitajaks hinnatud isikute kahe aasta retsidiivsusmäärad aastatel 2015 kuni 2020 (autori koostatud)

Jooniselt nähtub, et 2015. aastal avavanglast vabanejaid ei olnud. Kinnisest vanglast vabanenute seast pooled panid uue kuriteo toime, seega on kahe aasta retsidiivsusmäär 50%. Risk on suurem 1. aasta jooksul, kui kuriteo pani toime 3 isikut, võrreldes 2. aastaga, kui kuriteo pani toime 2 isikut. Lisaks nähtub, et avavanglast ei olnud vabanejaid ka 2016. aastal. Kinnisest vanglast vabanenutest suurem osa pani uue kuriteo toime – kahe aasta retsidiivsusmäär on 63%. 2016. aasta vabanenute puhul on risk suurem 2. aastal. 1. aasta jooksul pani kuriteo toime ainult 1 vabanenu, samas kui 2. aasta jooksul pandi kuritegusid toime 4.

2017. aastal vabanes avavanglast esimene kuritarvitajaks hinnatud isik, kes uut kuritegu toime ei pannud. Sellest tulenevalt on avavanglast vabanenute kahe aasta retsidiivsusmäär 0%. Kinnisest vanglast vabanenute retsidiivsusmäär on 67%. Risk on suurem 2. aasta jooksul, kui kuriteo pani toime 10 vabanenut. 1. aasta jooksul pani kuriteo toime 8 vabanenut.

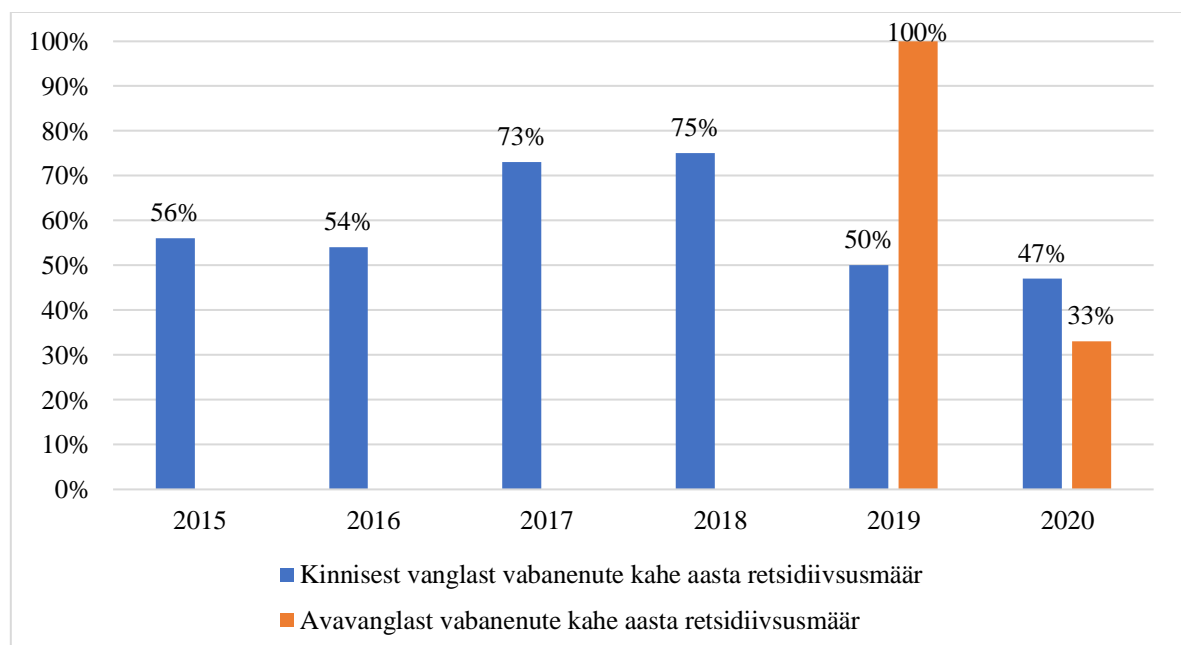
2018. aastal vabanes avavanglast samuti 1 kuritarvitaja, kes uut kuritegu toime ei pannud. Kinnisest vanglast vabanes kokku 20 kuritarvitajat, kellest 9 pani toime uue kuriteo. Seega on kahe aasta retsidiivsusmäär 45%, mis on esmakordselt kuritarvitajate puhul vähem, kui pool. Tegemist on ainukesel aastaga, kui kinnise vangla tulemus on nii madalal tasemel. Risk on suurem 1. aasta jooksul, kui kuriteo pani toime 1 isik rohkem, kui 2. aastal.

2019. aastal vabanes avavanglast juba rohkem isikuid, kokku 4. Nendest 1 pani toime uue kuriteo, mis teeb kahe aasta retsidiivsusmääraks 25%. Kinnisest vanglast vabanenute retsidiivsusmäär on avavanglast vabanenutega võrreldes siiski rohkem kui poole võrra kõrgem – 59%. Nii kinnisest vanglast kui ka avavanglast vabanenute puhul on risk suurem 1. aasta jooksul.

2020. aastal vabanes avavanglast 2 võrra rohkem isikuid, kui 2019. aastal, kokku 6. Nendest 1 pani toime uue kuriteo, seega on kahe aasta retsidiivsusmäär 17%. Kinnisest vanglast vabanenute retsidiivsusmäär on 50%, kuna pooled vabanenutest panid toime uue kuriteo. Taaskord on risk mõlema vanglaliigi puhul suurem 1. aastal. Kõikide aastate puhul nähtub, et avavanglast vabanenute retsidiivsus on väiksem kinnisest vanglast vabanenute omast.

Sõltlastega võrreldes on toime pandud kuritegude liigid samad. Sõltlaste puhul pandi kõige enam toime varavastaseid kuritegusid, ning sama nähtub ka kuritarvitajate puhul. Teisel kohal on jooesiseisundis mootorsõiduki juhtimine ning kolmandal kehaline väärkohtlemine. Sõltlaste puhul olid kaks viimast teises järjestuses.

Kuritarvitajatele järgnevad tarvitajad. Tarvitajaks hinnatud isikuid vabanes uuritavatel aastatel 78. Tarvitajate kahe aasta retsidiivsusmäärad on esitatud joonisel 5.

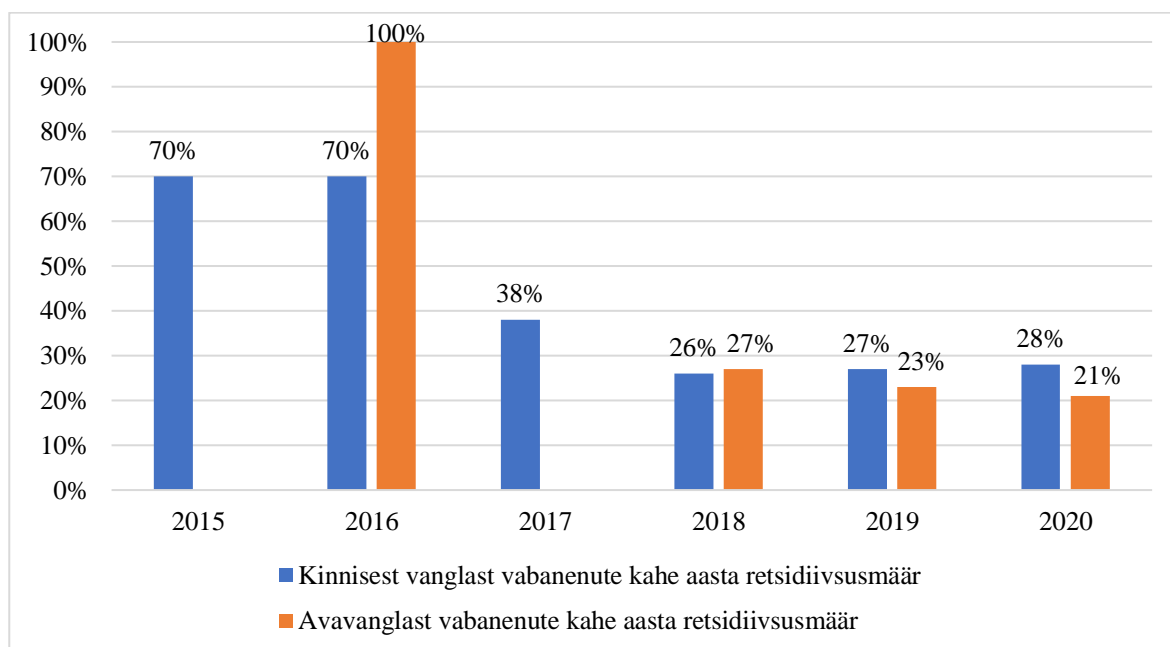

Joonis 5. Kinnisest vanglast ja avavanglast vabanenud tarvitajaks hinnatud isikute kahe aasta retsidiivsusmäärad aastatel 2015 kuni 2020 (autori koostatud)

Jooniselt nähtub, et avavanglast vabanenute osakaal on väga väike. Esimesed tarvitajaks hinnatud kinnipeetavad vabanesid avavanglast 2019. aastal, ning nendest kõik panid toime uue kuriteo, mis teeb kahe aasta retsidiivsusmääraks 100%. 2020. aastal vabanes avavanglast sarnaselt 2019. aastale 3 tarvitajat, kellest uue kuriteo pani toime 1, seega on kahe aasta retsidiivsusmäär 2020. aastal vabanenute puhul 33%. 2019. aasta puhul on risk suurem 2. aastal peale vabanemist ning 2020. aasta puhul 1. aastal.

Kinnisest vanglast vabanenute puhul nähtub, et 2015. aastal on retsidiivsusmäär 56%, 2016. aasta puhul 54%, 2017. aasta puhul 73% ning 2018. aasta puhul 75%. 2019. aasta puhul on kinnisest vanglast vabanenute retsidiivsusmäär avavanglast vabanenute omast poole võrra madalam – 50%. 2020. aastal on kinnisest vanglast vabanenute retsidiivsusmäär 47%, mis on avavanglast vabanenutega võrreldes kõrgem. Kinnisest vanglast vabanenute puhul on risk suurem 1. aasta jooksul peale vabanemist. Toime pandud kuritegudest on ka tarvitajate puhul kõige rohkem esindatud varavastased kuriteod.

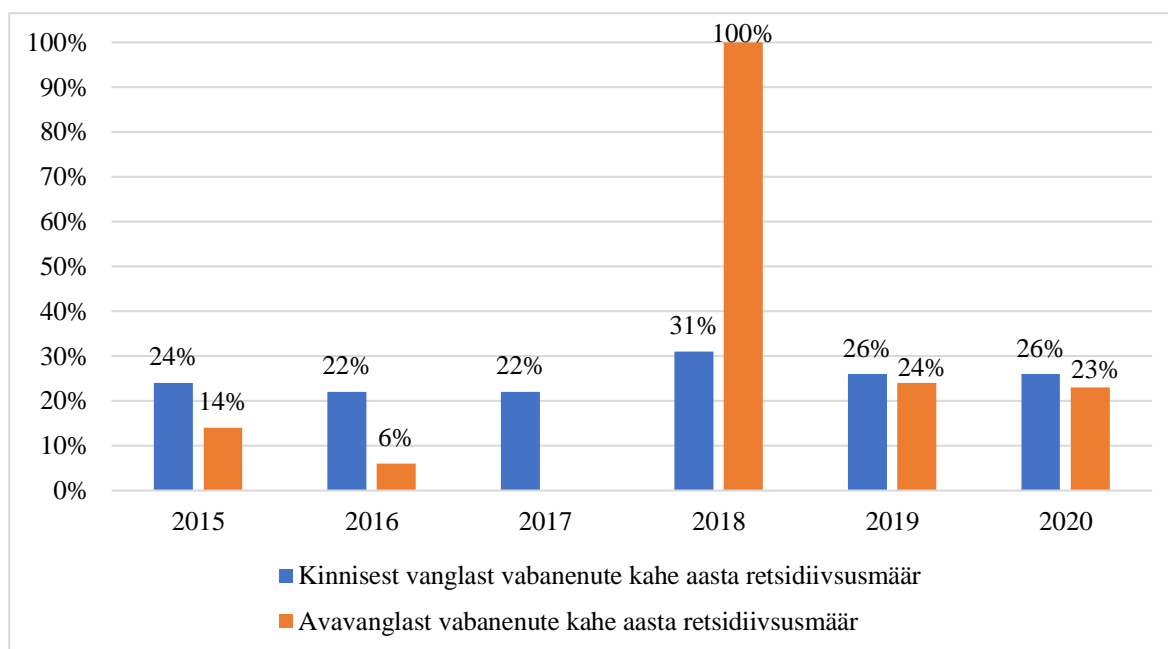
Tarvitajatest eristatakse ka neid, kes on juhutarvitajad. Uuritaval perioodil vabanes neid vanglast kokku 3058. Juhutarvitajate kahe aasta retsidiivsusmäärad on välja toodud joonisel 6.

Joonis 6. Kinnisest vanglast ja avavanglast vabanenud juhutarvitajaks hinnatud isikute kahe aasta retsidiivsusmäärad aastatel 2015 kuni 2020 (autori koostatud)

Juhutarvitajaks on hinnatud väga suur osa kinnipeetavatest. Jooniselt nähtub, et 2015. aastal avavanglast vabanejaid ei olnud. Kinnisest vanglast vabanenute seas 277 pani toime uue kuriteo, seega kahe aasta retsidiivsusmäär on 70%. Suurem osa kuritegusid pandi toime 2. aasta jooksul peale vabanemist. 2016. aastal vabanes avavanglast 1 tarvitaja, kes pani toime uue kuriteo. Selle põhjal on kahe aasta retsidiivsusmäär 100%. Kinnisest vanglast vabanenute retsidiivsusmäär 2016. aastal on 70%. Avavanglast vabaneja pani kuriteo toime 1. aastal, kinnise vangla puhul on risk kõige suurem samuti 1. aastal. 2017. aastal vabanes avavanglast 2 tarvitajat, kellest kumbki uut kuritegu toime ei pannud, seega retsidiivsusmäär on 0%. Kinnisest vanglast vabanenute retsidiivsusmäär seevastu on 38%. Võrreldes eelnenud aasta kinnisest vanglast vabanenute retsidiivsusmääradega on tulemus märkimisväärselt langenud. Suurem osa kuritegusid pandi toime 1. aasta jooksul. 2018. aastal on avavanglast vabanenute arv tõusnud. Nende hulgast 11 pani toime uue kuriteo, millest tulenevalt kahe aasta retsidiivsusmäär on 27%. Kinnise vangla 2018. aasta retsidiivsusmäär on 26%, seega on antud aastal kõrgem avavanglast vabanenute retsidiivsusmäär, kuigi erinevus on kõigest 1%. Nii avavanglast kui ka kinnisest vanglast vabanenute puhul on risk suurem 1. aasta jooksul peale vabanemist. 2019. aasta retsidiivsusmäär on avavanglast vabanenute puhul 23% ning kinnisest vanglast vabanenute puhul 27%, seega väiksem on retsidiivsusmäär avavanglast vabanenute seas. Uue kuriteo toime panemise risk on avavanglast vabanenute hulgas suurem 1. aastal peale vabanemist, samuti ka kinnisest vanglast vabanenute seas. 2020. aasta puhul on avavanglast vabanenute retsidiivsusmäär võrreldes eelnenud aastaga langenud, ning tulemus on 21%. Kinnisest vanglast vabanenute retsidiivsusmäär on 28%. Uue kuriteo toime panemise risk on mõlema vanglaliigi puhul suurem 1. aasta jooksul. Süüteo liikidest on taas kõige rohkem esindatud varavastased kuriteod.

Ilma diagnoosita isikuid on valimis kokku 3554. Nende retsidiivsusmäärad on esitatud joonisel 7.

Joonis 7. Kinnisest vanglast ja avavanglast vabanenud ilma diagnoosita isikute kahe aasta retsidiivsusmäärad aastatel 2015 kuni 2020 (autori koostatud)

Ilma diagnoosita isikute osakaal jääb aastatega järjest väiksemaks, mis omakorda kinnitab sõltuvusprobleemi tõsidust. Avavanglast leidub vabanejaid igal aastal. 2015. aastal vabanenute seast pani kuriteo toime 1, seega kahe aasta retsidiivsusmäär on 14%. Kinnisest vanglast vabanenute puhul on retsidiivsusmäär samal aastal kõrgem – 24%. Mõlemal juhul on risk kõige suurem 1. aasta jooksul peale vabanemist. 2016. aastal avavanglast vabanenute retsidiivsusmäär on 6% ning kinnisest vanglast vabanenute oma 22%. Risk on taaskord kõige kõrgem 1. aasta jooksul peale vabanemist. 2017. aastal avavanglast vabanenute retsidiivsusmäär on 0%, keegi vabanenutest uut kuritegu toime ei pannud. Kinnisest vanglast vabanenute retsidiivsusmäär on 22% ning uue kuriteo toime panemise risk on suurem 1. aastal. 2018. aastal on avavanglast vabanenute retsidiivsusmäär 100%, kuna kõik vabanenutest panid toime uue kuriteo. Kinnisest vanglast vabanenute retsidiivsusmäär on 31%, risk mõlemal juhul suurem 1. aasta jooksul. 2019. aasta avavanglast vabanenute retsidiivsusmäär on 24% ning kinnise vangla oma 26%. Avavangla puhul on risk suurem 2. aasta jooksul ning kinnise vangla puhul 1. aasta jooksul. 2020. aastal on avavanglast vabanenute retsidiivsusmäär 23%. Kinnisest vanglast vabanenute sama aasta retsidiivsusmäär on 26%. Risk on suurem mõlema vanglaliigi puhul 1. aasta jooksul. Toime pandud kuritegudest esineb kõige rohkem varavastaseid kuritegusid.

Võrreldes omavahel avavanglat ja kinnist vanglat, on uuritava perioodi vältel kokku enamasti väiksem avavanglast vabanenute retsidiivsus. Aastaid ning sõltuvustasemeid eraldi vaadates esineb mitmel korral ka olukordi, kus avavanglast vabanenute retsidiivsus on kinnisest vanglast vabanenute omast suurel määral kõrgem (tabel 1).

Tabel 1. Kinnisest vanglast ja avavanglast vabanenute kahe aasta retsidiivsusmäärad sõltuvusprobleemiga isikute puhul aastatel 2015 kuni 2020 (autori koostatud)

Aasta	Diagnoos									
	Sõltlane		Kuritarvitaja		Tarvitaja		Juhutarvitaja		Diagnoos puudub	
	Vangla liik									
	Kinnine vangla	AVO	Kinnine vangla	AVO	Kinnine vangla	AVO	Kinnine vangla	AVO	Kinnine vangla	AVO
2015	69%	-	50%	-	56%	-	70%	-	24%	14%
2016	71%	-	63%	-	54%	-	70%	100%	22%	6%
2017	75%	0%	67%	0%	73%	-	38%	0%	22%	0%
2018	73%	55%	45%	0%	75%	-	26%	27%	31%	100%
2019	63%	54%	59%	25%	50%	100%	27%	23%	26%	24%
2020	56%	46%	50%	17%	47%	33%	28%	21%	26%	23%
Kokku	68%	39%	56%	11%	59%	67%	43%	34%	25%	28%

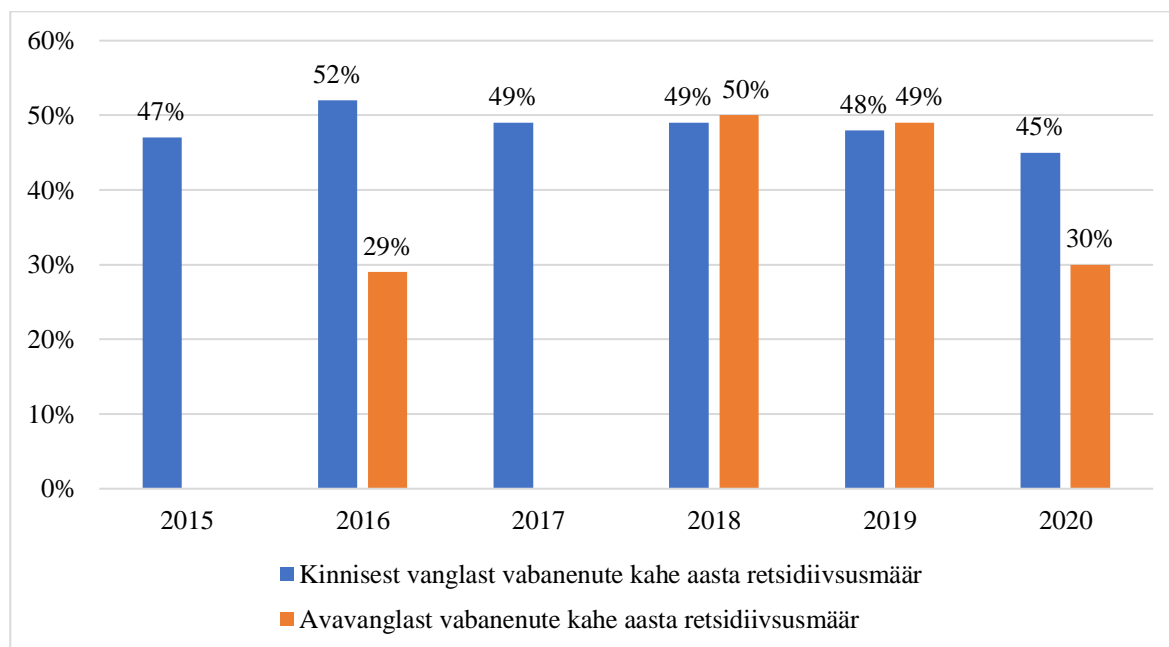
Jooniselt nähtub, et avavangla puhul on retsidiivsusmäär kõige väiksem kuritarvitajate puhul ning kinnises vanglas nende puhul, kellel diagnoos puudub. Kui üldiselt on avavanglast vabanenute retsidiivsusmäär kinnise vangla omast väiksem, siis tarvitajaks hinnatud vabanejate puhul on olukord vastupidine. Siinkohal tuleb aga arvesse võtta ka seda, et avavangla valim on väike, seega üksikud tulemused mõjutavad lõplikku protsenti suurel määral. Vaadates avavanglast ja kinnisest vanglast vabanenute retsidiivsusmäärasid koos, on kõige madalam retsidiivsusmäär nendel, kellel diagnoos puudub ning kõige kõrgem nende puhul, kes on tarvitajad. Nendele järgnevad sõltuvusdiagnoosiga vabanenud. See kinnitab, et retsidiivsuse tase on suurem nende hulgas, kes on narkootiliste ainete või alkoholi tarvitajad.

2.2.2. Retsidiivsusmäär vabanemislühi põhjal

Vanglast on võimalik vabaneda erinevatel põhjustel. Käesolevas töös on vabanemise põhjustena käsitletud karistusaja ärakandmist, osalise karistusaja ärakandmist, karistusaja ärakandmist karistusjärgse käitumiskontrolli kohaldamisega (KJKK), tingimisi

ennetähtaegset vabanemist (TEV) ning tingimisi ennetähtaegset vabanemist elektroonilise valve kohaldamisega (ETEV). Kinnipeetava jaoks on kõige kergem vabanemise viis karistusaja ärakandmine (sealhulgas osaline), kuna ennetähtaegse vabanemise puhul otsustab selle üle kohus ning kinnipeetav võib saada negatiivse vastuse. Karistusaja ärakandmise puhul isikut enam vanglas kinni hoida ei saa, kuna selleks puudub seaduslik alus. Karistusaja ärakandmise tõttu vabanedes, välja arvatud karistusjärgse käitumiskontrolli kohaldamisega, ei ole isikul kohtu poolt määratud lisakohustusi, mida täitma peab. KarS § 87¹ võimaldab kohtul isiku suhtes kohaldada karistusjärgset käitumiskontrolli, aga ainult juhul, kui isik vastab kindlatele tingimustele. Käitumiskontrolli kehtestatakse poolest aastast kuni kolme aastani ning kontrolli teostab kriminaalhooldus. KarS § 76 alusel saab kohus kinnipeetava vangistusest tingimisi ennetähtaegselt vabastada, kohaldades tema suhtes lisakohustusi, mille täitmist kontrollib kriminaalhooldus. KarS § 75¹ annab seadusliku aluse ka elektroonilise valve kohaldamiseks. Kontrolli teostab samuti kriminaalhooldus.

Uuritaval ajaperioodil vabanes karistusaja lõpuni kandmise tõttu 4647 isikut. Eelnevalt on töös mainitud, et retsidiivsuse tase on antud grupi puhul kõige kõrgem. Karistusaja lõpuni kandmise tõttu vabanenud isikute retsidiivsusmäärad on esitatud joonisel 8.

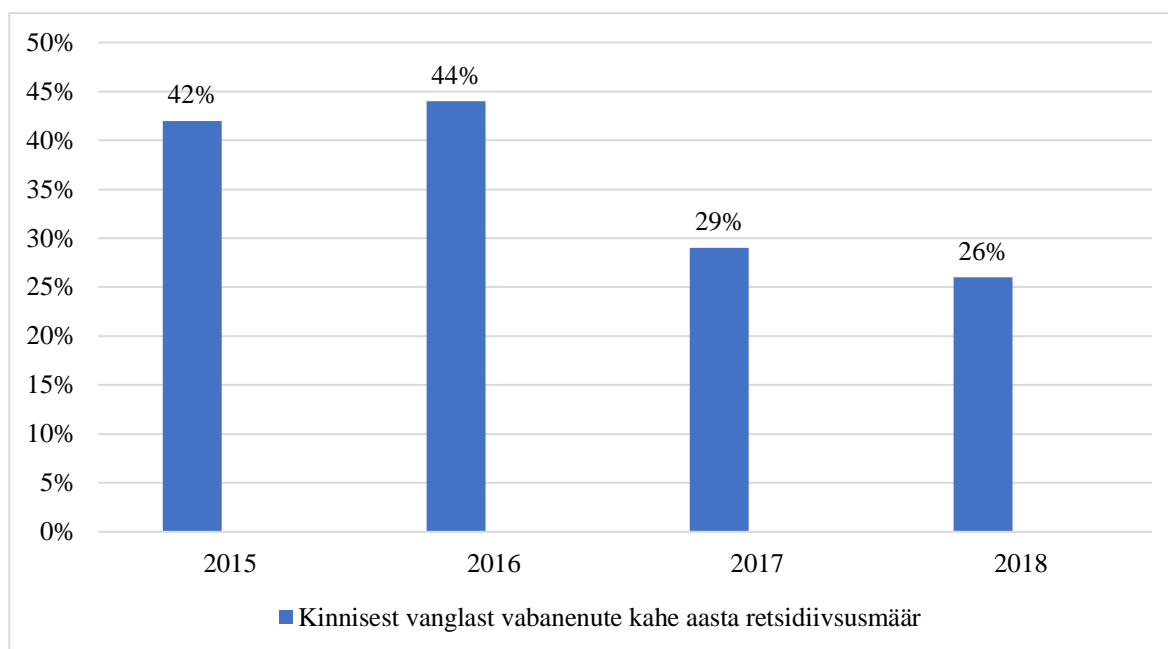
Joonis 8. Avavanglast ja kinnisest vanglast karistusaja lõpuni kandmise tõttu vabanenute kahe aasta retsidiivsusmäärad aastatel 2015 kuni 2020 (autori koostatud)

Jooniselt nähtub, et 2015. aastal avavanglast vabanenute seas uusi kuritegusid toime ei pandud, seega on kahe aasta retsidiivsusmäär 0%. Karistusaja ärakandmise tõttu kinnisest

vanglast vabanenute puhul pandi kahe aasta jooksul uus kuritegu toime 482 korral, mis teeb kahe aasta retsidiivsusmääraks 47%. 2016. aastal on avavanglast vabanenute kahe aasta retsidiivsusmäär 29%, kinnisest vanglast vabanenute retsidiivsusmäär on 52%, mis on eelnenud aastaga võrreldes 5% võrra tõusnud. 2017. aastal on avavanglast vabanenute retsidiivsusmäär 0%, kuna ühtegi kuritegu kahe aasta jooksul toime ei pandud. Kinnisest vanglast vabanenute retsidiivsusmäär on eelnenud aastaga võrreldes langenud – tulemus on 49%. 2018. aastal avavanglast vabanenutest panid uue kuriteo toime pooled, seega on avavangla kahe aasta retsidiivsusmäär 50%. Kinnise vangla oma on sellest madalam, olles taaskord 49%. 2019. aastal on avavanglast vabanenute retsidiivsusmäär 49%. Kinnise vangla oma on sellest 1% võrra madalam, ehk 48%. 2020. aastal on madalam avavanglast vabanenute retsidiivsus, kui retsidiivsusmäär on 30%. Kinnisest vanglast vabanenute retsidiivsusmäär samal aastal on 45%.

Vanglas karistuse lõpuni kandnute seas on risk uue kuriteo toime panemiseks kõige suurem esimesel aastal peale vabanemist. Põhjus võib seisneda selles, et karistusaja lõpuni kandnute osas peale vabanemist järelevalve puudub, erinevalt nendest, kes vabanevad ennetähtaegselt. Toime pandud kuritegude liikidest on kõige rohkem esindatud varavastased kuriteod, millele järgnevad vägivallakuriteod.

Osalise karistusaja ärakandmise tõttu vabaneti 718 korral, vabanenute retsidiivsusmäärad on esitatud joonisel 9. Kuna 2019 ja 2020 aastal antud vabanemisviisi ei esinenud, on need aastad jooniselt välja jäetud.

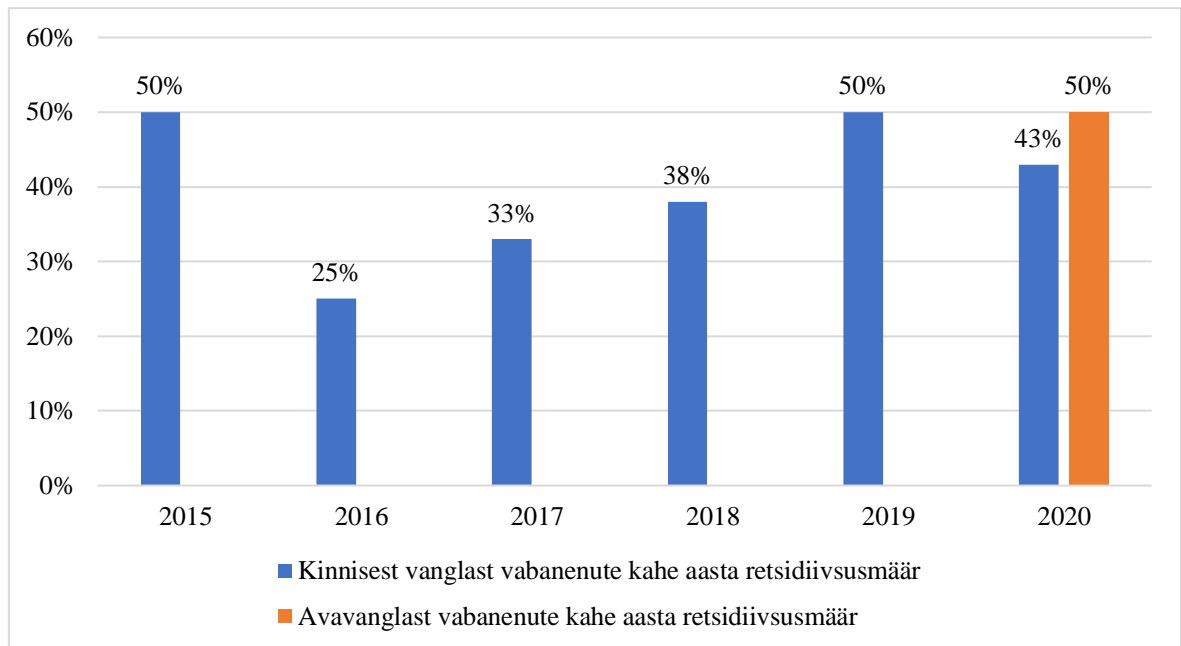

Joonis 9. Kinnisest vanglast osalise karistusaja lõpuni kandmise tõttu vabanenute kahe aasta retsidiivsusmäärad aastatel 2015 kuni 2020 (autori koostatud)

Osalise karistusaja ära kandmisest vabanes avavanglast väga väike osa isikuid, kõikide aastate jooksul kokku on neid 7. Jooniselt nähtub, et nendest keegi ei pannud toime uut kuritegu. Sellest lähtuvalt on 2015 kuni 2017 aasta avavangla kahe aasta retsidiivsusmäär 0%. 2018. aastal avavanglast vabanenuid ei olnud. 2015. aastal kinnisest vanglast osalise karistusaja ärakandmise tõttu vabanenute puhul pandi kahe aasta jooksul uus kuritegu toime 69 korral, seega kahe aasta retsidiivsusmäär on 42%. 2016. aastal on kinnise vangla kahe aasta retsidiivsusmäär 44%, 2017. aastal 29% ning 2018. aastal 26%. 2015 kuni 2017 aastal on kinnisest vanglast vabanenute retsidiivsusmäär avavanglast vabanenute omast kõrgem. 2018 aasta puhul võrdlust läbi viia ei saa, kuna esitatud on ainult ühe vanglaliigi tulemus.

Uue kuriteo toime panemise risk on suurem 1. aasta jooksul. Kinnisest vanglast vabanenute seas pandi 1. aasta jooksul kuritegu toime 198 korral. Süüteo liigist on taaskord kõige rohkem esindatud varavastased kuriteod.

Teatud tingimustel võib kohus karistusaja lõpuni kandnud vabaneja osas kohaldada karistusjärgset käitumiskontrolli (KJKK). Käesoleva töö valimis on KJKK esindatud 65 korral. KJKK kohaldamisega vabanenute retsidiivsusmäärad on esitatud joonisel 10.

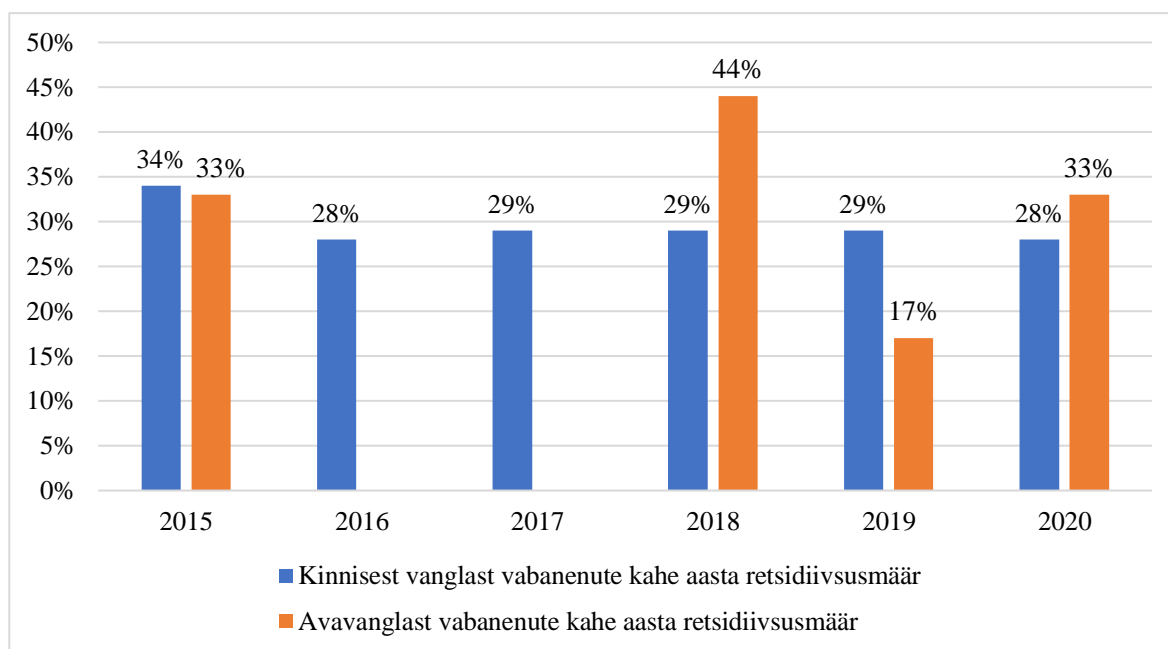

Joonis 10. Avavanglast ja kinnisest vanglast karistusjärgse käitumiskontrolliga vabanenute kahe aasta retsidiivsusmäärad aastatel 2015 kuni 2020 (autori koostatud)

Jooniselt nähtub, et avavanglast vabastati esimesed kinnipeetavad karistusjärgse käitumiskontrolliga aastal 2020. Pooled vabanenutest panid toime uue kuriteo, seega 2020. aasta avavangla kahe aasta retsidiivsusmäär on 50%. Kinnises vanglas on vabanenuid igal valimisse kuuluval aastal. 2015. aastal on kinnise vangla kahe aasta retsidiivsusmäär 50%. 2016. aastal nähtub, et suurem osa vabanenuid uut kuritegu toime ei pannud. Kahe aasta retsidiivsusmäär on 25%. 2017. aastal on samuti kinnisest vanglast vabanenute retsidiivsusmäär alla poole, olles 33%. 2018. aasta retsidiivsusmäär on 38% ning 2019. aasta oma taaskord 50%. 2020. aastal on kinnisest vanglast vabanenute retsidiivsusmäär avavanglast vabanenute omast madalam 7% võrra. Tulemus on 43%.

Kinnisest vanglast karistusjärgse käitumiskontrolliga vabanenute seas on risk kõrgem 1. aasta jooksul peale vabanemist, avavanglast vabanenute seas on see kõrgem 2. aasta jooksul peale vabanemist. Kuriteoliikidest on kõige rohkem esindatud varavastased kuriteod ning vägivallakuriteod.

Kohtul on õigus kinnipeetav vangistusest tingimisi ennetähtaegselt vabastada (TEV). Sellisel juhul lõppeb süüdimõistetud karistuse kandmine vanglas ning jätkub kriminaalhoolduses. Käesoleva töö valimis on TEV esindatud 1725 korral. TEV raames vabanenute retsidiivsusmäärad on välja toodud joonisel 11.

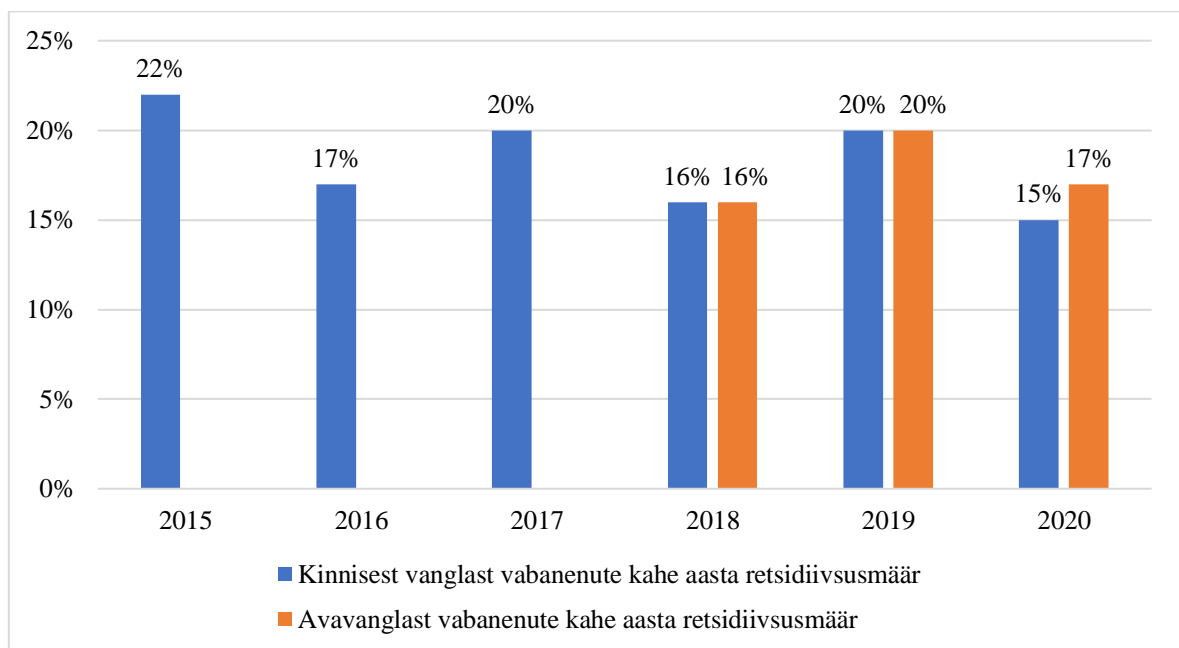
Joonis 11. Avavanglast ja kinnisest vanglast TEV raames vabanenute kahe aasta retsidiivsusmäärad aastatel 2015 kuni 2020 (autori koostatud)

Jooniselt nähtub, et nii avavanglast kui ka kinnisest vanglast vabanenute puhul ei ole ühtegi aastat, kui kuriteo paneksid toime rohkem kui pooled vabanenutest. 2015. aastal avavanglast vabanenute kahe aasta retsidiivsusmäär on TEV raames vabanenute puhul 33%, kinnisest vanglast vabanenute retsidiivsusmäär 34%, mis on avavanglaga võrreldes 1% võrra kõrgem. 2016. aastal on avavanglast vabanenute retsidiivsusmäär 0%, kinnisest vanglast vabanenute oma on 28%. 2017. aastal on avavanglast vabanenute retsidiivsusmäär sarnaselt eelnenud aastale 0% ning kinnisest vanglast oma 29%. Valimisse kuuluvatest aastatest on 2018. aastal avavanglast vabanenute retsidiivsusmäära tulemus kõige kõrgem – 44%. Kinnisest vanglast vabanenute retsidiivsusmäär on samal aastal 29%, mis on avavanglast vabanenute retsidiivsusmäärast madalam. 2019. aastal on avavanglast vabanenute retsidiivsusmäär taaskord madalam kinnisest vanglast vabanenute omast. Avavanglast vabanenute retsidiivsusmäär on 17%, kinnisest vanglast vabanenute oma 29%. 2020. aastal on avavanglast vabanenute retsidiivsusmäär kõrgem – 33%. Kinnisest vanglast vabanenute retsidiivsusmäär on samal aastal 28%.

Uue kuriteo toime panemise risk on avavangla puhul kõrgem 2. aastal peale vabanemist, kinnise vangla puhul samuti. Põhjus võib seisneda selles, et TEV raames vabanedes saab vabaneja suhtes järelevalvet teostada kriminaalhooldaja. Kohus saab vabanejale määrata lisakohustusi, mille rikkumisel pööratakse ärakandmata vangistus täitmisele. Samuti

pööratakse vangistus täitmisele juhul, kui kriminaalhoolduse ajal pannakse toime uus kuritegu. Süütegudest on kõige rohkem esindatud varavastased kuriteod ning joobeseisundis mootorsõiduki juhtimine.

Juhul, kui kinnipeetav annab oma nõusoleku elektroonilise valve kohaldamiseks, võib kohus otsustada kinnipeetava vangistuseset vabastada ka tingimisi ennetähtaegselt elektroonilise valve kohaldamisega (ETEV). Käesoleva töö valimis on ETEV esindatud 1280 korral. ETEV raames vabanenute retsidiivsusmäärad on välja toodud joonisel 12.

Joonis 12. Avavanglast ja kinnisest vanglast ETEV raames vabanenute kahe aasta retsidiivsusmäärad aastatel 2015 kuni 2020 (autori koostatud)

Jooniselt nähtub, et sarnaselt TEV raames vabanenutele on ka ETEV raames vabanenute retsidiivsusmäär alati alla 50%. 2015. aastal avavanglast ETEViga vabanenuid ei olnud. Kinnisest vanglast vabanenute seas pandi uus kuritegu toime 40 korral, seega kahe aasta retsidiivsusmäär on 22%. 2016. aastal vabanes avavanglast ETEViga 2 isikut, kumbki kuritegu toime ei pannud, seega retsidiivsusmäär on 0%. Kinnisest vanglast vabanenute retsidiivsusmäär samal aastal on 17%. Ka 2017. aastal vabanes avavanglast 2 isikut, kes kuritegu toime ei pannud. Kinnisest vanglast vabanenute puhul on retsidiivsusmäär 20%. 2018. aastal avavanglast vabanenute seast 3 pani toime uue kuriteo, seega on kahe aasta retsidiivsusmäär 16%, mis on võrdne kinnisest vanglast 2018. aastal vabanenute retsidiivsusmääraga. 2019. aastal on avavanglast vabanenute retsidiivsusmäär 20%,

kinnisest vanglast vabanenute oma samuti 20%. 2020. aastal on avavanglast vabanenute retsidiivsusmäär kõrgem –17%, samas kui kinnisest vanglast vabanenute oma on 15%.

Tulemustest nähtub, et terve uuritava ajaperioodi vältel kokku on avavanglast vabanenute retsidiivsus suurem ainult karistusjärgse käitumiskontrolliga vabanenute puhul (tabel 2). Teiste vabanemislükide puhul on suurem kinnisest vanglast vabanenute retsidiivsus.

Tabel 2. Erinevate vabanemislükide retsidiivsus avavanglast ja kinnisest vanglast vabanenute seas aastatel 2015 kuni 2020 (autori koostatud)

Aasta	Vabanemise liik									
	Karistuse ärakandmine		Osaline karistuse ärakandmine		KJKK		TEV		ETEV	
	Vangla liik									
	Kinnine vangla	AVO	Kinnine vangla	AVO	Kinnine vangla	AVO	Kinnine vangla	AVO	Kinnine vangla	AVO
2015	47%	0%	42%	0%	50%	-	34%	33%	22%	-
2016	52%	29%	44%	0%	25%	-	28%	0%	17%	0%
2017	49%	0%	29%	0%	33%	-	29%	0%	20%	0%
2018	49%	50%	26%	-	38%	-	29%	44%	16%	16%
2019	48%	49%	-	-	50%	-	29%	17%	20%	20%
2020	45%	30%	-	-	43%	50%	28%	33%	15%	17%
Kokku	48%	26%	35%	0%	40%	50%	30%	21%	18%	11%

Tabelist nähtub, et avavanglast vabanenute retsidiivsus on kõige madalam nendel, kes kandsid vanglas lõpuni osalise karistuse. Samuti on retsidiivsuse tase madal ETEV raames vabanenute puhul ning TEV raames vabanenute puhul. Sellest nähtub, et retsidiivsuse tase on madalam, kui vabanenul on vabanemisjärgselt jätkutugi kriminaalhooldaja näol.

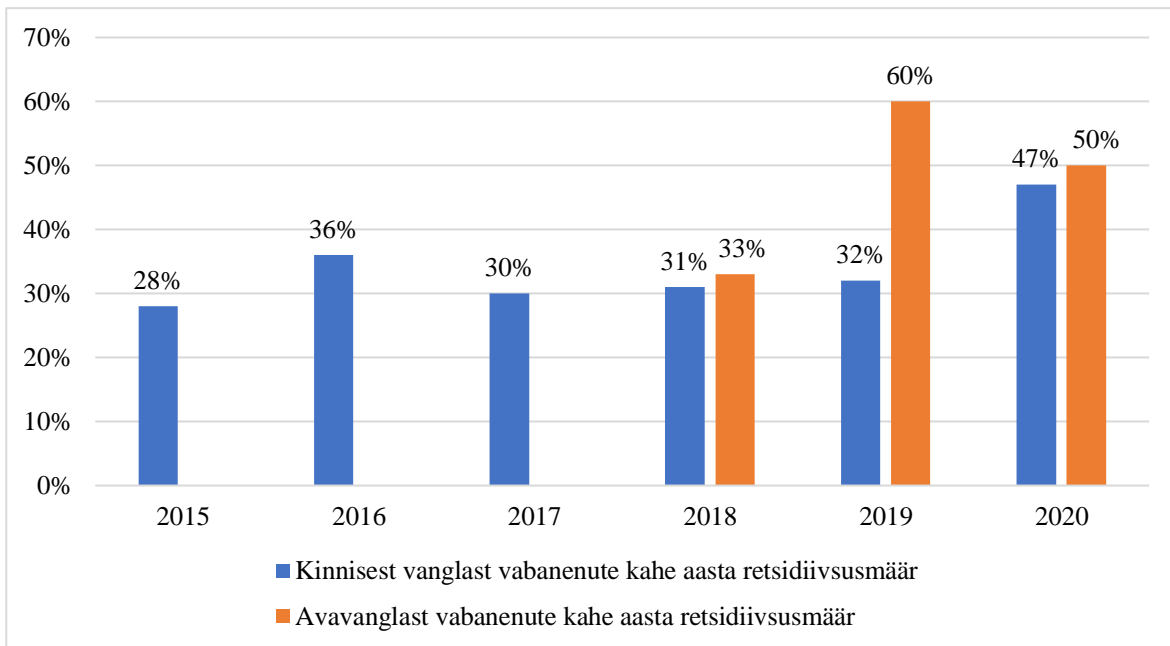
Kinnisest vanglast vabanenute puhul on risk suurem 2. aasta jooksul peale vabanemist, avavanglast vabanenute puhul on risk nii 1. kui ka 2. aasta puhul võrdne. Põhjus on sama, mis TEV raames vabanejate puhul. Kuritegude liikidest nähtub, et kõige rohkem on esindatud joobeseisundis mootorsõiduki juhtimine, millele järgneb kehaline väärkohtlemine. Elektroonilise valve alla vabanenute puhul on varavastaste kuritegude osakaal väiksem, mis omakorda võib mõjutada ka seda, et antud vabanemisviisi puhul on väiksem retsidiivsusmäär. Siinkohal tuleb arvesse võtta ka asjaolu, et varguste toimepanijad ei pruugi

olla õige sihtrühm elektroonilise valve kohaldamiseks, kuna selleks peab isikul olema kindel elukoht, mis vastab elektroonilise valve kohaldamise tingimustele. Vargusi pannakse toime pigem isikute poolt, kellel on majanduslikke raskusi, mis omakorda viitab ka sellele, et neil ei pruugi olla kindlat ja püsivat elukohta, mistõttu ei saa neid elektroonilise valvaga vabastada.

2.2.3. Retsidiivsusmäär ohutaseme põhjal

Nendele kinnipeetavatele, kellele koostatakse riskihindamine, määratakse ohutase. Ohutaseme hindamisel lähtutakse toime pandud kuriteost ning sellega kaasnenud tagajärgedest. Riskihindamise koostamise eelduseks on vangistus, mis kestab kauem kui aasta. Kuna kõikidele kinnipeetavatele riskihindamist ei tehta, ei ole kõikidel valimi liikmetel ohutaset märgitud. Ohutase on märgitud 5353 vabaneja puhul. Ohlikkust saab märkida erinevates valdkondades, samuti saab välja tuua, kas ohtlikkus esineb vanglas või ühiskonnas. Ohtlikkuse määramise valdkonnad on lapsed, ametnikud, konkreetset täiskasvanud, avalikkus ning vangid. Käesoleva uuringu aluseks on võetud kõrgeim ohutase, mis isikule eeltoodud valdkondade puhul on määratud. Kuuel korral on kõrgeim ohutase üliohtlik, kuid antud vabanejad on analüüsist välja jäetud, kuna nad ei ole avavangla sihtrühm ning seal karistust kanda ei saa. Analüüs viiakse seega läbi 5347 tulemuse põhjal.

Väheohtlikuks on valimis hinnatud 339 isikut, mis teeb sellest kõige vähem esineva ohutaseme. Väheohtlikuks hinnatud vabanejate kahe aasta retsidiivsusmäärad on esitatud joonisel 13.

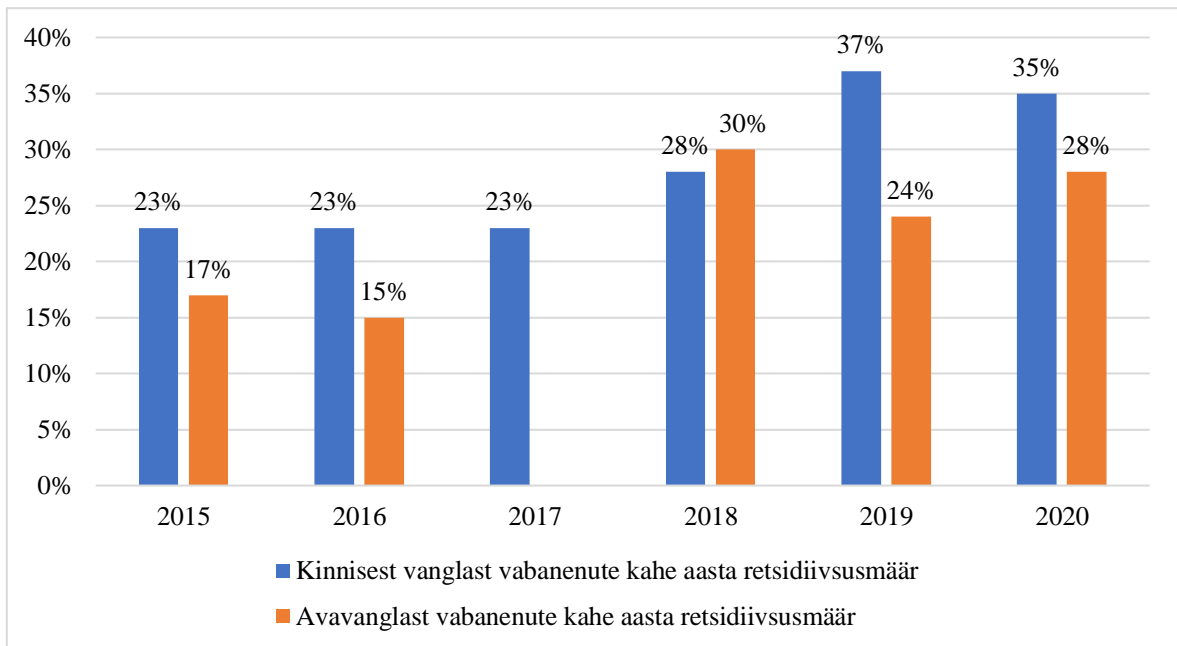

Joonis 13. Väheohtlikuks hinnatud avavanglast ja kinnisest vanglast vabanenute kahe aasta retsidiivsusmäärad aastatel 2015 kuni 2020 (autori koostatud)

Jooniselt nähtub, et esimesed väheohtlikud kinnipeetavad vabanesid avavanglast aastal 2018. Antud aastal on avavanglast vabanenute retsidiivsusmäär 33%. 2019. aastal on avavanglast vabanenute retsidiivsusmäär 60% ning 2020. aastal 50%. Kinnise vangla puhul on väheohtlikuks hinnatud vabanejad esindatud igal valimisse kuuluval aastal. 2015. aastal on kinnisest vanglast vabanenute retsidiivsusmäär 28%, 2016. aastal 36% ning 2017. aastal 30%. 2018. aastal kinnisest vanglast vabanenute retsidiivsusmäär on madalam avavanglast vabanenute omast – 31%. Samuti on see madalam 2019. aastal, kui kinnise vangla tulemus on 32%. Ka 2020. aastal on avavanglast vabanenute retsidiivsusmäär kõrgem. Kinnisest vanglast 2020. aastal vabanenute retsidiivsusmäär on 47%.

Väheohtlikuks hinnatud vabanejate puhul on uue kuriteo toime panemise risk kõige suurem nii avavangla kui ka kinnise vangla puhul 1. aastal. Kuritegude liikidest esineb kõige rohkem varavastaseid kuritegusid, täpsemalt varguseid. Tegemist on kuriteoga, mida ei peeta ohtlikuks.

Ohutasemetest on ohtlik valimis kõige rohkem esindatud. Kokku esineb seda 3562 korral. Ohtlikuks hinnatud vabanenute kahe aasta retsidiivsusmäärad on esitatud joonisel 14.

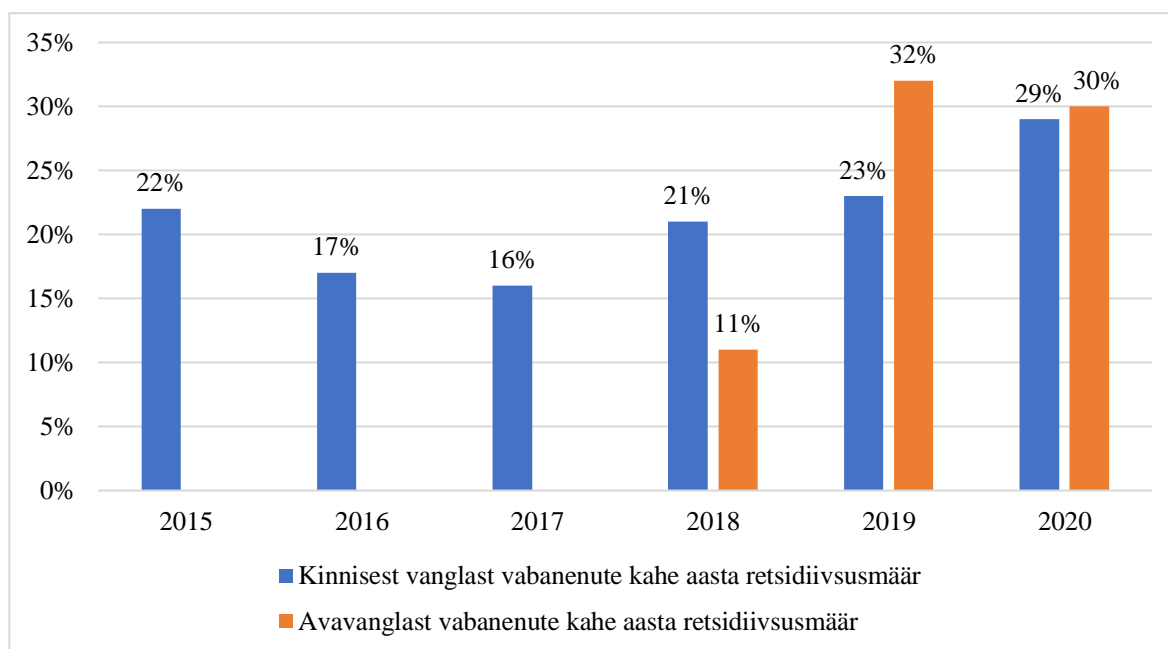

Joonis 14. Ohtlikuks hinnatud avavanglast ja kinnisest vanglast vabanenute kahe aasta retsidiivsusmäärad aastatel 2015 kuni 2020 (autori koostatud)

Jooniselt nähtub, et 2015. aastal on avavanglast vabanenute retsidiivsusmäär 17%, kuna uue kuriteo pani toime 1 vabanenu. Kinnisest vanglast vabanenute retsidiivsusmäär on samal aastal 23%. 2016. aastal on avavanglast vabanenute retsidiivsusmäär 15% ning kinnisest vanglast vabanenute retsidiivsusmäär 23%. 2017. aastal on avavanglast vabanenute retsidiivsusmäär 0%, kinnisest vanglast vabanenute retsidiivsusmäär on sarnaselt eelnenud aastatele 23%. 2018. aastal on avavanglast vabanenute retsidiivsusmäär 30%, mis on kõrgem kinnisest vanglast vabanenute omast. Kinnisest vanglast vabanenute retsidiivsusmäär on 2018. aastal 28%. 2019. aastal on avavanglast vabanenute retsidiivsusmäär 24% ning kinnisest vanglast vabanenute retsidiivsusmäär 37%. 2020. aastal on avavanglast vabanenute retsidiivsusmäär 28%, kinnisest vanglast vabanenute oma 35%. Sellest nähtub, et avavanglast vabanenute retsidiivsusmäär on kõrgem ainult 2018. aastal.

Ohtlikuks hinnatud vabanenute puhul on avavanglast vabanenute seas risk kõrgem 2. aasta jooksul peale vabanemist. Kinnisest vanglast vabanenute seas on risk kõrgem samuti 2. aasta jooksul peale vabanemist. Kõige rohkem esineb varavastaseid kuritegusid.

Kõrgohtlik ohutase esineb valimis 1446 korral. Kõrgohtlikuks hinnatud vabanenute kahe aasta retsidiivsusmäärad on esitatud joonisel 15.

Joonis 15. Kõrgohtlikuks hinnatud avavanglast ja kinnisest vanglast vabanenute kahe aasta retsidiivsusmäärad aastatel 2015 kuni 2020 (autori koostatud)

Joonisel nähtub, et esimesed kõrgohtlikud vangid vabanesid avavanglast 2018. aastal. 2018. aasta lõpus muudeti avavanglasse pääsemise tingimusi, andes rohkem võimalusi kõrgohtlikuks hinnatud kinnipeetavatele avavanglasse pääsemiseks. 2018. aastal avavanglast vabanenutest 1 pani kahe aasta jooksul toime uue kuriteo, seega on kahe aasta retsidiivsusmäär 11%. 2019. aastal on avavanglast vabanenute kahe aasta retsidiivsusmäär 32%, 2020. aastal 30%.

Kinnise vangla tulemustest nähtub, et iga aastaga on vabanenud aina rohkem kõrgohtlikuks hinnatud isikuid. 2015. aastal on kinnisest vanglast vabanenute retsidiivsusmäär 22%, 2016. aastal 17% ning 2017. aastal 16%. 2018. aastal on kinnisest vanglast vabanenute retsidiivsusmäär 21%, mis on kõrgem avavanglast vabanenute tulemusega, milleks on 11%. 2019. aastal on kinnisest vanglast vabanenute tulemus 23%, mis on väiksem avavanglast vabanenute retsidiivsusmäärast. 2020. aastal on kinnisest vanglast vabanenute retsidiivsusmäär 29%, mis on 1% võrra väiksem avavanglast vabanenute retsidiivsusmäärast.

Vaadates terve uuritava ajaperioodi tulemusi üldiselt, nähtub, et retsidiivsususe tase on nii kinnisest vanglast vabanenute kui ka avavanglast vabanenute seas kõige suurem väheohtlike puhul (tabel 3).

Tabel 3. Kinnisest vanglast ja avavanglast vabanenute retsidiivsusmäärad ohutaseme põhjal aastatel 2015 kuni 2020 (autori koostatud)

Aasta	Ohutase					
	Väheohtlik		Ohtlik		Kõrgohtlik	
	Vangla liik					
	Kinnine vangla	AVO	Kinnine vangla	AVO	Kinnine vangla	AVO
2015	28%	-	23%	17%	22%	-
2016	36%	-	23%	15%	17%	-
2017	30%	-	23%	0%	16%	-
2018	31%	33%	28%	30%	21%	11%
2019	32%	60%	37%	24%	23%	32%
2020	47%	50%	35%	28%	29%	30%
Kokku	34%	49%	28%	19%	21%	24%

Tabelist nähtub, et kõige madalam retsidiivsus tase on avavanglast vabanenute seas ohtlike puhul ning kinnisest vanglast vabanenute seas kõrgohtlike puhul. Avavanglast vabanenute retsidiivsus tase on võrreldes kinnisest vanglast vabanenutega kõrgem väheohtlike ja kõrgohtlike puhul. Kõrgohtlike osakaal on avavanglast vabanenute seas alates 2018. aastast iga järgneva aastaga kasvanud. Kuigi esialgu nähtub, et ka retsidiivsus tase tõusis, on kahe viimase valimisse kuuluva aasta puhul siiski näha, et retsidiivsusmäär langeb. Tulemuste põhjal saab teha järelduse, et retsidiivsus on suurem probleem madala ohutasemega kinnipeetavate puhul.

Kõrgohtlikuks hinnatud vabanenute puhul on avavanglast vabanedes uue kuriteo toime panemise risk suurem 2. aastal, samuti kinnisest vanglast vabanedes. Süüteoliikidest on sagedamini esindatud vägivallakuriteod. Kuna ohutaseme hindamisel võetakse esmalt arvesse isiku toime pandud kuritegu, on vägivallakomponent kuriteo puhul ohutaset tõstev asjaolu.

2.3. Retsidiivsus ja avavanglas viibitud perioodi regressioonanalüüs

Käesoleva töö valimi puhul jääb avavanglas viibimise periood vahemikku 7 päeva kuni 1 aasta ja 8 kuud. Kui avavanglas viibimise periood jääb liiga lühikeseks, ei pruugi sinna paigutatud kinnipeetav osa saada avavangla hüvedest. Avavangla peamine erinevus seisneb kinnise vanglaga võrreldes selles, et kinnipeetavad saavad töötada ning õppida ilma

järelevalveta väljaspool vanglat. Loa vormistamine, et kinnipeetav vanglast väljapoole lubada, võtab aega, seega ainult 7 päevase avavanglas viibimise puhul võib tekkida olukord, kus kinnipeetav peab terve aja avavanglas kohapeal olema.

Selleks, et leida seos retsidiivsuse ja avavanglas viibitud perioodi vahel, on läbi viidud regressioonanalüüs programmis Gretl, kus sõltumatu muutuja on avavanglas viibitud aeg, mis on esitatud päevades. Sõltuv muutuja on retsidiivsus, mille puhul on numbriga 1 märgitud olukord, kus uut kuritegu toime ei pandud ning numbriga 2 olukord, kus kahe aasta jooksul peale vabanemist pandi toime uus kuritegu. Gretli regressioonanalüüsi tulemused on esitatud tabelis 4.

Tabel 4. Regressioonanalüüsimudel avavanglas viibitud aja ning retsidiivsuse seose puhul (autori koostatud)

	Koefitsient	P-väärtus
Konstant	1,33283	3,45e-138
Avavanglas viibitud aeg	-0,000194017	0,1783

Tabelist nähtub, et avavanglas viibitud aja puhul on koefitsiendi väärtus -0,00019. See näitab negatiivset seost. Kui avavanglas viibitud aeg tõuseb 1 päeva võrra, langeb retsidiivsuse tase 0,00019 võrra. Selle põhjal saab öelda, et avavanglas viibimise puhul on oluline ka seal oldud aeg, mis ei tohi jääda liiga lühikeseks. Samuti tuleb arvesse võtta, et ainuüksi 1 avavanglas lisaks veedetud päev ei oma suurt mõju, seega on oluline seal viibitud aega pikendada rohkem. Regressioonanalüüsimudeli puhul näitab statistilist olulist P-väärtus, mis avavanglas viibitud aja puhul on suurem 0,05-st. Sellest nähtub, et tulemus ei ole statistiliselt oluline.

Avavanglas viibitud perioodi puhul tuleb arvesse võtta ka seda, et Eesti vanglasüsteemis on avavangla kohti kõigest 2% kõikidest vanglakohtadest. Kui avavanglasse paigutada kinnipeetavaid, kes viibivad seal väga kaua, võivad kohad kiiresti täis saada ning seetõttu võetakse teistelt võimalikelt avavangla kandidaatidelt ära võimalus sinna pääseda. Samas ei saa aga vanglateenistus ka tagada seda, et kinnipeetavad avavanglasse paigutades seal mingi kindla aja viibiks, kuna arvesse tuleb võtta ka asjaolusid, mis ei sõltu vanglast. Näiteks võib ette tulla olukord, kus kinnipeetav paigutatakse avavanglasse ning peatselt saab ta positiivse tulemuse ka tingimisi ennetähtaegse vabastamise osas, millega tema vangistuse kandmine lõppeb.

2.4. Järeldused ja ettepanekud

Käesoleva töö eesmärk on välja selgitada retsidiivsuse tase kinnises vanglas ja avavanglas. Retsidiivsuse aluseks on võetud uus süüdimõistev kohtuotsus 2 aasta jooksul peale vabanemist, mis kinnitab, et isik pani kuriteo toime. See viitab kuriteo seadusandlikule lähenemisele (vt käesolev töö lk 9). Süüdimõistev kohtuotsus on kõige täpsem tunnus, mille alusel retsidiivsust hinnata. Läbi viidud analüüsi tulemustest nähtub, et uuritava perioodi algusaastatel on avavangla osakaal olnud väga väike – aastatel 2015 kuni 2018 jääb avavanglast vabanenute arv vahemikku 7 kuni 55, samas kui kinnisest vanglast on vabanejaid rohkem kui 1000. 2019 ja 2020 aastal on avavangla osakaal märgatavalt tõusnud. Aastal 2019 vabanes avavanglast 175 isikut ning 2020 aastal 190 isikut. Võrreldes avavanglast ja kinnisest vanglast vabanenute retsidiivsust, on avavanglast vabanenute retsidiivsus igal aastal väiksem kinnisest vanglast vabanenute omast. Avavanglast vabanenute kahe aasta retsidiivsusmäär tervel uuritaval ajaperioodil on 29%, kinnisest vanglast vabanenute retsidiivsusmäär 39%.

Aastatel 2015 kuni 2017 on avavanglast vabanenute retsidiivsusmäär väga madal, jäädes vahemikku 11-14%. Siinkohal tuleb arvesse võtta ka asjaolu, et vabanejate arv oli väga väike. 2018. aastal on avavanglast vabanenute retsidiivsuses näha tõusu (36%), kuid järgnevatel aastatel retsidiivsusmäär taaskord langeb, olles 2019. aastal 31% ning 2020. aastal 29%. Kinnisest vanglast vabanenute retsidiivsuse puhul on näha, et tulemus on kõige kõrgem aastatel 2015 ja 2016, jäädes vahemikku 42-43%. Kõige madalam tulemus on aastal 2020, kui kinnisest vanglast vabanenute kahe aasta retsidiivsusmäär on 36%. Terve uuritava ajaperioodi kahe aasta retsidiivsusmäär on madalam avavanglast vabanenute seas, vahe kinnisest vanglast vabanenutega on 10%. Avavanglast vabanemine on sujuvam, kuna avavanglas viibides on kinnipeetaval võimalus järk-järgult naasta tavalise elukorralduse poole. Avavangla tingimused on kinnise vanglaga võrreldes leebemad, seega on avavangla sarnasem eluga väljaspool vanglat, mis omakorda valmistab kinnipeetavat ette vanglast vabanemiseks (vt käesolev töö lk 27). Avavanglas on kinnipeetaval võimalus ilma järelevalveta töötada väljaspool vangla territooriumi (vt käesolev töö lk 26), mis omakorda aitab tagada selle, et vabanedes on osadel vabanejatel olemas kindel töökoht, millel on retsidiivsuse vähendamisel väga oluline roll (vt käesolev töö lk 13-14, 28-29). Ka RNR-mudeli kohaselt on üks riskifaktor seotud kooli ning tööga (vt käesolev töö lk 19). Kindla töökooha omamine aitab kaasa sotsiaalse kontrolli saavutamisele. Hirschi kontrolliteooria

alusel on sotsiaalse kontrolli puudumine kuritegude toimepanemist soodustav asjaolu (vt käesolev töö lk 11-12, 14-15). Avavangla puhul saab välja tuua ka selle, et sinna paigutatud kinnipeetavat aidatakse töökohta leidmisel. Kurjategijal endal võib ühiskondliku surve tõttu olla keeruline kindlat töökohta leida (vt käesolev töö lk 13-14), kuid avavanglas tehakse koostööd erinevate ettevõtetega, kes on valmis kriminaalse taustaga isikutele tööd pakkuma. See välistab olukorra, kus isik soovib tööd teha, kuid ühiskondlike eelarvamuste tõttu ei soovita talle tööd pakkuda. Kuigi töökohta leidmine on akuutne dünaamiline faktor, mida on võimalik kiirelt muuta, on töökohta säilitamine ning seal enda tõestamine stabiilne dünaamiline faktor, mille jaoks on vajalik pikem aeg (vt käesolev töö lk 18). Avavanglas viibiva kinnipeetava puhul on kindel töökoht olulisel kohal, mis omakorda motiveerib kinnipeetavat tööülesandeid hästi täitma. See omakorda aitab kaasa tööharjumuse kujunemisele ning samuti töökogemusele, mis hakkab mõjutama töökohta kui stabiilset dünaamilist faktorit. Kuigi kinnipeetavaid rakendatakse tööle ka kinnises vanglas, on avavangla puhul tööga hõivatud kinnipeetavate osakaal suurem. Paraku ei leidu kinnises vanglas piisavalt töökohti, et kindlustada kõikidele kinnise vangla kinnipeetavatele samas mahus tööga hõivatus, kui on avavanglas.

Käesoleva töös on püstitatud 3 uurimisküsimust. Selleks, et leida vastust esimesele küsimusele, selgitati välja avavangla ja kinnise vangla kahe aasta retsidiivsusmäärad erinevate vabanemisiikide põhjal. Teisele küsimusele vastuse leidmiseks selgitati välja seosed avavanglas viibitud aja ja retsidiivsuse vahel ning arvatati välja sõltuvusprobleemidega kinnipeetavate retsidiivsuse tase. Lisaks selgitati välja retsidiivsuse tase erinevate ohtlikkuse tasemete põhjal. Kolmandale küsimusele vastuse leidmiseks selgitati välja avavanglast vabanenute retsidiivsuse tase erinevate aastate lõikes.

Esimese uurimisküsimuse eesmärk on anda ülevaade kinnisest vanglast ja avavanglast vabanenute retsidiivsusest erinevate vabanemisviiside põhjal, milleks on karistuse lõpuni kandmine, osaline karistuse lõpuni kandmine, karistuse lõpuni kandmine karistusjärgse käitumiskontrolli kohaldamisega, tingimisi ennetähtaegne vabastamine ning elektroonilise valvega tingimisi ennetähtaegne vabastamine.

Tervet uuritavat ajaperioodi vaadates nähtub, et avavanglast vabanenute seas on kõrgem retsidiivsuse tase ainult karistusjärgse käitumiskontrolliga vabanenud isikute seas. Avavanglast vabanenute tulemus on 50% ning kinnisest vanglast vabanenute tulemus 40%. Antud tulemuse puhul tuleb arvesse võtta, et valimi liikmeid on vähe, seega mõjutab üks

liige lõpptulemust suurel määral. Teiste vabanemisviiside puhul on avavanglast vabanenute retsidiivsusmäär väiksem kinnisest vanglast vabanenute omast. Kõige tulemuslikum on kinnipeetavate elektroonilise valvega tingimisi ennetähtaegne vabastamine, mille puhul on avavanglast vabanenute retsidiivsusmäär 11% ning kinnisest vanglast vabanenute retsidiivsusmäär 18%. Sellele järgneb tingimisi ennetähtaegne vabastamine, mille puhul on avavanglast vabanenute retsidiivsusmäär 21% ning kinnisest vanglast vabanenute retsidiivsusmäär 30%. Ennetähtaegse vabanemise puhul tegeleb isikuga edasi kriminaalhooldaja. Madalamad retsidiivsusmäärad võrreldes teiste vabanemisiikidega siinkohal kinnitavad vanglast vabaneja jaoks jätkutoe vajadust, mida ennetähtaegse vabanemise korral pakub kriminaalhooldaja. Otsuse ennetähtaegse vabanemise kohta teeb kohus, arvestades ka vanglapoolset seisukohta kinnipeetava vabastamise kohta. Kohtul on võimalus isiku suhtes kohaldada ka lisakohustusi, näiteks narkootikumide ning alkoholi tarvitamise keeld, mis omakorda motiveerib isikut tegelema oma sõltuvusprobleemiga. RNR-mudeli kohaselt on nii narkootikumide kui ka alkoholi kuritarvitamine riskifaktor (vt käesolev töö lk 19). Kohtu poolt määratud keeld narkootikumide ning alkoholi tarvitada on seega uue kuriteo toime panemise riski vähendav kohustus, kuid siiski tuleb arvesse võtta, et kohustuse täitmine sõltub suure osas isikust endast. Kohustust rikkudes võib kohus ärakandmata karistuse täitmisele pöörata. Kuigi see peaks motiveerima isikuid kohustusi mitte rikkuma, leidub ka neid, kes kohustustest ei suuda kinni pidada ning seetõttu satuvad tagasi vanglasse. Samuti saab kohus isikut kohustada leidma omale töökoht kindla aja jooksul peale vabanemist, kui töökohta ei õnnestu leida, peab isik end arvele võtma Töötukassas. Kindla töökoha olemasolul on retsidiivsususe vähendamisel väga suur mõju. Avavangla roll siinkohal on võimalusel olla vahelüli kinnise vangla ja kriminaalhoolduse vahel. Kui kinnipeetav paigutatakse avavanglasse, on tal võimalus leida omale töökoht ning omandada seal töökogemust. Sellisel juhul on avavanglast vabanedes isikul töökoht juba olemas. Vabanedes kriminaalhoolduse alla on seega üks oluline aspekt juba täidetud, milleks on kindla töökoha leidmine. Avavangla motiveerib kinnipeetavaid töötama, võimaldades neil seda teha väljaspool vanglat. Selle motivatsiooni hoidmine on oluline ka peale vabanemist, ning kriminaalhoolduse puhul saab kriminaalhooldaja aidata isikul motivatsiooni hoida. RNR-mudeli puhul on motiveerimine välja toodud ühe keske printsiibina. Liiga madala motiveerituse korral on vajalik seda tõsta (vt käesolev töö lk 20). Eesti vanglasüsteemi saab kirjeldada progressiivsüsteemi kujul, kus on motiveerimisel oluline roll (vt käesolev töö lk 27).

Teise uurimisküsimuse eesmärk on välja selgitada seos avavanglas viibitud perioodi ja retsidiivsuse vahel, samuti selgitada välja retsidiivsuse tase sõltuvusprobleemidega isikute puhul ning erineva ohutasemega isikute puhul. Uuringu tulemustest selgus, et ühest lisaks avavanglas viibitud päevast langeb retsidiivsuse tase 0,00019 võrra. Seega avavanglas viibimise puhul on oluline seal viibida pikemaajaliselt ning ainuüksi mõni nädal ei pruugi olla piisav. Olukorras, kus kinnipeetav paigutatakse avavanglasse, kuid ta ei jõua osa saada avavangla hüvedest ning seetõttu ei saa väljaspool vanglat liikuda, on võrreldav kinnisest vanglast vabanemisega. Avavangla kinnipeetavad saab jagada kahte kategooriasse. Esimesed on need, kellel on lubatud väljaspool vangla territooriumi viibida (nt seoses tööga), teised on need, kes väljaspool vangla territooriumi veel viibida ei tohi. Teisest kategooriast esimesse jõudmine käib järk-järgult. Aja möödudes muutuvad kinnipeetavale seatud tingimused paindlikumaks (vt käesolev töö lk 26-27). Ka see viitab asjaolule, et kinnipeetava jaoks on vajalik piisav avavanglas viibimise aeg.

Sõltuvusprobleem on retsidiivsuse puhul väga suur riskitegur, mis on välja toodud ka RNR-mudelil (vt käesolev töö lk 19). Sõltuvusprobleemi olemasolu on stabiilne dünaamiline faktor, mis tähendab, et riskipõhine tegevus peab olema pikemaajaline (vt käesolev töö lk 18). Käesolevas töös on eristatud neid, kes on saanud sõltuvusdiagnoosi, kes on hinnatud kuritarvitajaks, tarvitajaks või juhutarvitajaks. Samuti on esitatud tulemused nende puhul, kellel diagnoos puudub. Analüüsi tulemustest nähtub, et avavanglast vabanenute retsidiivsusmäär on suurem tarvitajate ning nende puhul, kellel diagnoos puudub. Tarvitajate puhul on avavanglast vabanenute retsidiivsusmäär 67%, kinnise vangla oma 59%. Nende puhul, kellel diagnoos puudub, on avavanglast vabanenute retsidiivsusmäär 28% ning kinnisest vanglast vabanenute retsidiivsusmäär 25%. Protsentidest nähtub, et tulemuste vahe ei ole väga suur. Vaadates sõltlaste ja kuritarvitajate tulemusi, on retsidiivsusmäärad suuremad kinnisest vanglast vabanenute puhul. Sõltlaste puhul on kinnisest vanglast vabanenute retsidiivsusmäär 68%, avavanglast vabanenute retsidiivsusmäär 39%. Kuritarvitajate puhul on kinnisest vanglast vabanenute retsidiivsusmäär 56% ning avavanglast vabanenute oma 11%. Antud protsentide puhul nähtub, et erinevus retsidiivsusmäärade puhul on palju suurem. Enamasti panevad rohkem kui pooled sõltuvusprobleemiga vabanenud uue kuriteo toime, mis kinnitab, et tegemist on väga suure riskiteguriga, nagu on öeldud ka RNR-mudeli puhul. Korduvate kuritegude puhul on väga suur osakaal vargustel, mis omakorda kinnitab, et kuriteo ajend on majanduslik olukord.

Üks põhjustest, miks avavanglas on retsidiivsusmäär väiksem, võib peituda avavanglasse pääsemise tingimustes. Täitmisplaani § 17 alusel on avavanglasse võimalik pääseda kolmel erineval viisil, ning iga viisi puhul on sõltuvusprobleemiga kinnipeetavatele seatud kindlad tingimused (vt käesolev töö lk 27-28). Kinnipeetava osas, kelle suhtes tuvastatakse riskitegurina sõltuvusprobleem, maandatakse antud riski näiteks sõltuvusprobleemi käsitlevate sotsiaalprogrammidega, mille läbimine võibki olla eelduseks kinnipeetava avavanglasse paigutamise osas. Sellisel juhul on kinnipeetavale koostatud riskihindamise tulemusena tuvastatud riskitegurina sõltuvusprobleem ning sekkumistegevusena on planeeritud sotsiaalprogramm, mis riski maandab (vt käesolev töö lk 28). Olukorras, kus ainete tarvitamisest tulenevat riski ei tuvastata, ei ole kinnipeetava programmi suunamine asjakohane, kuna vastavalt RNR-mudelile peab sekkumistegevus vastama kriminogeensele riskile (vt käesolev töö lk 20). Küll aga tuleb siinkohal arvesse võtta, et peamine sisend tuleb kinnipeetavast endast ning ainuüksi vangla tegevus ei ole määrav isiku sõltuvusprobleemist vabanemise puhul. Vanglal on võimalus isikut kontrollida ning toetada ainult vangistuse jooksul, kui isik vabaneb, ei saa vangla teda enam toetada. Sõltuvusprobleemist vabanemise puhul on ka edaspidine toetus väga oluline, samuti tuleb tegeleda motivatsiooni hoidmisega, et ei tekiks tagasilangust. Olukorras, kus kinnipeetav vabaneb avavanglast ning tal on seal viibimise tõttu peale vabanemist olemas kindel töökoht, on tema motivatsioon sõltuvust tekitavatest ainetest hoiduda suurem, kui kinnisest vanglast vabanedes ning leides end olukorrast, kus puudub kindel töökoht ning seda võib olla keeruline leida, kuna tööandjatel on kurjategijate suhtes eelarvamused. Töökohta olemasolu aitab motivatsiooni hoida, kuna tagasi sõltuvuse küüsi langedes on isikul palju rohkem kaotada.

Erinevatest ohutasemetest on uuringus esindatud väheohtlik, ohtlik ja kõrgohtlik. Vanglas on lisaks eelnevatele kasutusel ka tase „üliohtlik“, kuid selle osakaal on väga väike ning õigusaktidest tulenevalt ei pääse üliohtlikuks hinnatud kinnipeetavad avavanglasse, seega on antud ohutase analüüsist välja jäetud. Kinnipeetava ohutase tuleneb riskihindamisest ning selle aluseks on isiku toime pandud kuritegu (vt käesolev töö lk 28). Analüüsi tulemustest nähtub, et nii kinnisest vanglast kui ka avavanglast vabanenute puhul on kõige suurem retsidiivsusmäär väheohtlike puhul, samuti nähtub, et tulemus on kõrgem avavangla puhul. Avavanglast vabanenud väheohtlike retsidiivsusmäär 49% ning kinnisest vanglast vabanenute oma 34%. Ohtlikuks hinnatute retsidiivsusmäär on avavanglas 19%, kinnises vanglas 28% ning kõrgohtlikuks hinnatute puhul avavanglas 24% ja kinnises vanglas 21%. Avavanglast vabanenute seas on madalam retsidiivsusmäär seega ainult ohtlike puhul.

Sellele vaatamata ei tähenda tulemused kõrgohtlike puhul seda, et avavangla peaks nende jaoks välistatud olema. Tulemustest nähtub, et retsidiivsusmäär on kõrgem väheohtlike puhul, kellel on rohkem võimalus avavanglas karistust kanda, kui seda on kõrgohtlikel. Käesoleva töö analüüsis ei ole enne 2018. aastat avavanglast vabanenute hulgas väheohtlikke ega ka kõrgohtlikke kinnipeetavaid.

Tulemuste põhjal saab teha järelduse, et kõrge ohutase ei tähenda seda, et isik paneb suurema tõenäosusega toime uue kuriteo, vaid pigem näitab seda madal ohutase. See on tingitud asjaolust, et ohutaset hinnatakse toime pandud kuriteo põhjal ning kõige laialdasemalt levinud varavastased kuriteod on ohutasemete puhul esindatud väheohtlike või ohtlikena. Samuti saab uuringu põhjal teha järelduse, et ka väheohtlikud kinnipeetavad vajavad, et nendega vangistuse jooksul tegeletakse. Ohutasemest sõltub palju ka see, milline on isiku kohtlemistase. Madalama ohutaseme puhul on ka kohtlemistase madalam, mis tähendab, et kinnipeetavat tegevustesse palju ei kaasata, näiteks ei suunata teda ühtegi sotsiaalprogrammi. Antud lähenemine tuleneb RNR-mudeli printsiibist, mille kohaselt tegevuste planeerimise intensiivsus peab vastama riskile (vt käesolev töö lk 20). Eesti vanglasüsteemis on kasutusel neljaastmeline kohtlemismudel, millele vastavalt tegevusi planeeritakse. Kohtlemismudeli tulemus on kombinatsioon isiku ohutasemest ja uue kuriteo toime panemise protsendist. Vastavalt RNR-mudelile madala kohtlemistasemega kinnipeetavatele tegevusi ei planeerita või neid planeeritakse vähe, samas kui kõrge kohtlemistasemega kinnipeetavate puhul planeeritavate tegevuste hulk piiratud ei ole.

Kolmanda uurimisküsimuse eesmärk on anda ülevaade, kuidas on mõjutanud avavanglast vabanenute retsidiivsusust avavanglasse pääsemise tingimuste muutmine. 15. oktoobril 2018 jõustus täitmisplaani muudatus, mis andis rohkematele kõrgohtlikuks hinnatud kinnipeetavatele võimaluse avavanglasse pääseda. Esmalt nähtub uuringu tulemustest, et esimesed kõrgohtlikuks hinnatud kinnipeetavad vabanesid avavanglast 2018. aastal ning järgnevate aastatega on nende osakaal avavanglas järjest kasvanud. Vaadates avavanglast vabanenute retsidiivsusust aastatel 2015-2020, nähtub, et esimesel kolmel aastal on retsidiivsusmäär vahemikus 0-14% kolmel viimasel aastal on see vahemikus 29-36%. Samuti nähtub, et alates 2018. aastast on avavanglast vabanenute retsidiivsusmäär järjest langenud, kuigi avavanglas on karistust kandnud rohkem kinnipeetavaid. Kuna avavanglast vabanenute retsidiivsus on alates 2018. aastast langenud, samas kui kõrgohtlikke kinnipeetavaid on avavanglast vabanenud järjest rohkem, saab teha järelduse, et

kõrgohtlikele kinnipeetavatele rohkemate võimaluste andmine avavanglasse pääsemiseks ei ole avavanglast vabanenute retsidiivsuse taset tõstnud.

Lähtuvalt töö tulemustest on töö autori esimene ettepanek suurendada avavanglas karistust kandvate kinnipeetavate osakaalu. Uuringu tulemused näitavad, et aastatega on avavanglas karistust kandvate kinnipeetavate osakaal suurenenud, kuid avavanglast vabanenute retsidiivsusmäär on langenud. Avavanglast vabanemine on kinnipeetava jaoks sujuvam, samuti aitab avavanglas viibimine tal teha ettevalmistusi ühiskonnaellu naasmiseks, kuna avavangla sarnaneb rohkem eluga väljaspool vanglat (vt käesolev töö lk 27). Avavanglas on kinnipeetaval võimalus oma elu rohkem iseseisvalt korraldada (vt käesolev töö lk 27), mis omakorda valmistab isikut ette iseseisvuseks pärast vanglast vabanemist. Kinnises vanglas on kinnipeetav ühiskonnast rohkem eraldatud, mistõttu on ühiskonda naasmine keerulisem. Avavangla kohti on võrreldes kinnise vanglaga vähe, ning nende tühjana hoidmine ei ole otstarbekas. Saamaks avavanglast maksimaalset kasu, tuleks seda ka maksimaalselt ära kasutada.

Teine ettepanek on seotud esimesega. Eelnevalt on välja toodud, et avavangla kohtade osakaal on kõikidest vanglakohtade arvust kõigest 2% (uuritaval perioodil moodustavad avavanglast vabanejad 6% kõikidest vabanejate arvust). Sellest tulenevalt on teine ettepanek suurendada avavangla kohtade arvu, kuna avavangla osakaalu tõstmise korral jääb olemasolevaid kohti väheks. Eesti vanglasüsteemis ei ole eraldiseisvat avavanglat, vaid iga kolme toimiva vangla juures on avavanglaosakond, samas tuleb arvesse võtta, et täiesti eraldiseisiva avavangla loomine on väga kulukas projekt. Avavangla kohtasid on võimalus suurendada ka avavanglaosakondade juurdeehitusega, samuti siis, kui mõni kinnise vangla osakond ümber kujundada avavanglaosakonnaks. Taolist praktikat on kasutatud Tartu Vanglas, kui eraldiseisvat avavanglaosakonda ei olnud veel vanglakompleksi loodud. Negatiivse küljena saab antud lahenduse juures välja tuua selle, et kinnise vangla ja avavangla elutingimused ei ole samasugused (vt käesolev töö lk 26-27).

Kolmas ettepanek on tagada avavanglas karistust kandvatele kinnipeetavale piisav avavanglas viibitav aeg. Uuringu tulemustest nähtub, et pikem avavanglas viibitud aeg vähendab retsidiivsuse taset. Samas nähtub, et uuritava perioodi kõige lühem avavanglas viibimise periood on kõigest 7 päeva, mis ei ole piisav avavangla hüvedest osa saamiseks. Siinkohal tuleb arvesse võtta ka õigusaktidest tulenevaid piiranguid avavanglasse paigutamise aja osas. Vaadates täitmiskava nõudeid, saab siiski teha järelduse, et nende

tingimuste põhjal on võimalik kinnipeetavale tagada avavanglas viibimiseks pikem periood, juhul, kui kinnipeetav ise on samuti oma käitumisega üles näidanud avavanglasse paigutamiseks sobivust (vt käesolev töö lk 27-28). Arvestades seda, et avavangla kinnipeetavad ei saa kohe peale avavanglasse paigutamist väljaspool vangla territooriumi viibida, on vajalik kinnipeetavale tagada pikem aeg, mille vältel ta jõuaks osa saada vangistuse avatud täideviimisest, mille käigus kinnipeetavale seatud tingimused järk-järgult paindlikumaks muutuvad (vt käesolev töö lk 26-27).

Neljäs ettepanek on sõltuvusprobleemiga kinnipeetavatele jätkutegevuste tagamine ka avavanglas. Uuringu tulemustest nähtub, et avavanglast vabanenute retsidiivsusmäär sõltuvusprobleemiga isikute puhul on uuritava ajaperioodi vältel 39%. See näitab, et sõltuvusprobleem on suur riskitegur. Samuti viitab sellele RNR-mudel – uuringud on leidnud, et sõltuvusprobleem on üks kesketest kriminogeensetest vajadustest (vt käesolev töö lk 19). Vangla suunab kinnipeetavaid sõltuvusprobleemiga tegelema, kuid selleks, et saavutada veelgi suuremat tulemuslikkust, on oluline tagada ka jätkutegevused. Esmane riski maandav tegur on sotsiaalprogramm, kuid ainuüksi sellest ei pruugi piisata. Võttes arvesse avavangla eesmärki, milleks on kinnipeetava ette valmistamine eluks väljaspool vanglat, tasub ka sõltuvusprobleemiga kinnipeetavatele jätkutegevuste puhul arvesse võtta sarnast eesmärki. Näiteks oleks kinnipeetavatele abi sellest, kui avavangla juhtumikorraldaja abistaks kinnipeetavat tugigrupi otsimisel väljaspool vanglat, kus isikul on võimalus käia nii avavanglas viibides kui ka peale vabanemist. Sõltuvusprobleemi puhul on tegemist stabiilse dünaamilise probleemiga, mis vajab pikemat aega, et riski maandada (vt käesolev töö lk 18).

Viimane ettepanek on suurendada elektroonilise valve all viibivate kinnipeetavate hulka, kuna uuringu tulemustest nähtub, et kahe aasta retsidiivsusmäär vabanemisliigi järgi on kõige madalam just nende hulgas, kes on vabanenud ennetähtaegselt elektroonilise valve alla. Võttes arvesse kehtivat seadusandlust, saab teha otsuse kinnipeetava elektroonilise valve alla vabastamise kohta ainult kohus. Sarnaselt kohtule võiks olla õigus selle üle otsustada ka vangla direktoril, luues vangistuse kinnise ja avatud täideviimise vormi juurde veel kolmanda vormi – koduvangistus. Koduvangistus siinkohal tähendaks seda, et kinnipeetav kannab enda karistust kodus sarnaselt ennetähtaegse elektroonilise valve kohaldamise tingimustega. Elektrooniline valve võimaldab kinnipeetavat piisavalt palju jälgida, et teda distsiplineerida, eriti võttes arvesse seda, et kinnipeetav peab elektroonilise valve kohaldamiseks andma enda nõusoleku, mis omakorda viitab sellele, et ta on teadlik

sellega kaasnevatest tingimustest. Koduvangistus riivaks vähem isiku perekondlikke suhteid, mis kuritegevusest irdumise teooria kohaselt on olulisel kohal (vt käesolev töö lk 23). Koduvangistuse puhul on isikul paremad võimalused nii tööhõiveks kui ka õppetööks, samuti sõltuvusraviks, kui see toimub mõnes rehabilitatsioonikeskuses. Tööhõive, haridus ning ka sõltuvusprobleemidega tegelemine on retsidiivsuse vähendamisel olulisel kohal (vt käesolev töö lk 13-15, 16-17).

KOKKUVÕTE

Käesoleva magistritöö teema on retsidiivsus avavanglast ja kinnisest vanglast vabanenute hulgas. Vangistuse eesmärkide hulgas on välja toodud kinnipeetavate õiguskuulekale teele suunamine, kuid siiski leidub neid, kes vanglast vabanedes panevad toime uue kuriteo. Avavanglast vabanedes on ühiskonda naasmise protsess sujuvam võrreldes kinnisest vanglast vabanemisega, kuna avavanglas on juba vabanemiseelselt võimalus ilma järelevalveta väljaspool vanglat viibida. Avavangla ja kinnise vangla eripärasid arvesse võttes on käesolevas töös uurimisprobleemina välja toodud küsimus, kas avavanglast vabanenute retsidiivsus on väiksem kinnisest vanglast vabanenute retsidiivsusest. Uurimisprobleemile vastuse leidmiseks esitati järgnevad uurimisküsimused:

1. Milline on avavanglast vabanenute retsidiivsus ja kinnisest vanglast vabanenute retsidiivsus tähtaegse, elektroonilise tingimisi ennetähtaegse ja tingimisi ennetähtaegse vabaneja puhul?
2. Kas retsidiivsust mõjutab ka avavanglas viibitud aeg, sõltuvusprobleemid ning kinnipeetava ohtlikkuse tase?
3. Kuidas on mõjutanud avavanglast vabanenute retsidiivsust avavanglasse paigutamise tingimuste muutmine, millega võimaldatakse kõrgohtlikuks hinnatud kinnipeetavatel avavanglasse pääseda rohkematel alustel?

Töö eesmärk on välja selgitada kinnisest vanglast ja avavanglast vabanenute retsidiivsuse tase. Lähtuvalt töö eesmärgist püstitatud uurimisülesanded järgmised:

1. Koguda ning analüüsida teoreetilisi allikaid kuritegevuse ning retsidiivsuse olemusest ja tekkepõhjustest, samuti õigusrikkujate õiguskuulekale teele suunamise viisidest.
2. Viia läbi kirjeldava statistika analüüs kinnisest vanglast ja avavanglast vabanenute sõltuvusprobleemi olemasolu, ohutaseme ning vabanemise viisi põhjal.
3. Võrrelda omavahel kinnise vangla ja avavangla kirjeldava statistika analüüsi põhjal saadud tulemusi erinevate tunnuste alusel.
4. Viia läbi regressioonanalüüs avavanglas viibitud aja ning retsidiivsuse vahelise seose leidmiseks.
5. Teoreetiliste allikate analüüsi, kirjeldava statistika analüüsi ja regressioonanalüüsi tulemuste sünteesi näol esitada ettepanekud, mille kasutusele võtmise korral on võimalik vähendada retsidiivsust.

Isiku kuritegelik karjäär algab esimesest toime pandud kuriteost. Põhjuseid, miks kuritegu toime pannakse, võib olla erinevaid. Käesolevas töös on välja toodud erinevad teooriad, mis kuritegevusele põhjendusi annavad. Põhjus võib seisneda legaalsete viiside sobimatuses eesmärgi täitmiseks, sotsiaalse kontrolli puudulikkuses, kultuurilises hälbes ning asjaolus, et isikul on sobiv keskkond ja võimalused kuritegu toime panna.

Retsidiivsus tähendab korduvkuritegevust, ehk juba kuriteo toime pannud isik paneb toime ka järgneva kuriteo. Uut kuriteo toime panemist soodustavad asjaolud on näiteks tööga seotud probleemid, kui kriminaalse taustaga isikul puudub töökoht või töökvaliteet on väga madal. Samuti soodustab kuritegelikku käitumist madal haridustase, ühiskondlik surve ja eelarvamused ning sõltuvusprobleemid.

Eesti vanglasüsteem lähtub kurjategijatele tegevuste planeerimisel RNR-mudelist, mis paneb paika erinevad riskitegurid ning printsiibid, millega tuleb kurjategijatega tegelemisel arvestada. RNR-mudeli eesmärk on läheneda kinnipeetava riskidele vastavalt vajadusele. Planeerides sekkumistegevusi on oluline tähelepanu pöörata sellele, et tegevused oleksid seotud kindla olemasoleva riskiga ning tegevusi ei tohiks planeerida sinna, kus neid vaja ei ole.

Kuritegeliku karjääri lõpetamiseks on välja toodud kuritegevusest irdumise teooria, mis keskendub kaheksale kesksele punktile, mis peavad olema täidetud, et isik suudaks kuritegelikust käitumisest hoiduda. Need punktid hõlmavad arusaama, et kuritegevusest irdumine on vaevaline ja aega nõudev protsess, mis on iga isiku jaoks individuaalne. Kuritegevusest irdumise protsessis on isiku jaoks olulisel kohal inimsuhted, sotsiaalse kapitali arendamine, samuti tema ressurssidele ja vajadustele tähelepanu pööramine ning arenguvõimaluste olemasolu.

Avavangla roll on kinnipeetava jaoks olla vahelüli vangla ja vabaduse vahel. Avavangla on oma leebemate tingimuste poolest sarnasem eluga väljaspool vanglat, mis omakorda valmistab isikut vabanemise jaoks paremini ette. Avavanglasse ei pääse igäüks, vaid seal karistuse kandmiseks on kindlad tingimused, millele kinnipeetav peab vastama. Avavanglas karistuse kandmine on välistatud ainult üliohtlikuks hinnatud kinnipeetavate jaoks, keda vanglas esineb vähe, seega võib öelda, et enamustele kinnipeetavatele on avavanglasse pääsemise võimalus realselt olemas.

Empiirilise uuringu puhul kombineeriti uurimisstrateegiatena hindavat uuringut ja korrelatsioonuuringut. Analüüsimeetodina kasutati vastavalt kirjeldava statistika analüüsi programmis Microsoft Excel ja regressioonanalüüsi programmis Gretl. Uuritavad andmed pärinevad justiitsministeeriumi vanglate osakonnast ja kriminaalpoliitika osakonnast. Valimisse kuuluvad vanglast vabanenud süüdimõistetud isikud aastatel 2015 kuni 2020, kes on vabanenud karistuse ärakandmise tõttu (välja arvatud šokivangistus) või tingimisi ennetähtaegselt (sealhulgas elektroonilise valvega). Valimisse kuulub kokku 8435 vabanemist, nendest 457 avavanglast ning 7978 kinnisest vanglast. Analüüsisosas kirjeldati avavangla ja kinnise vangla tulemusi ning seejärel võrreldi neid omavahel. Samuti loodi regressioonanalüüsimudel, et leida seos avavanglas viibitud aja ja retsidiivsuse vahel.

Analüüsi tulemustest nähtub, et 2015 kuni 2020 aastal on kahe aasta retsidiivsusmäär madalam avavanglast vabanenute puhul. Tulemus on 29%. Kinnisest vanglas vabanenute puhul on see 10% võrra kõrgem, ehk 39%. Käesolevas töös on eraldi välja toodud sõltuvusprobleemiga isikud, kuritarvitajad, tarvitajad ning juhutarvitajad, samuti need, kellel diagnoos puudub. Analüüsitulemustest nähtub, et avavanglast vabanenute retsidiivsus on kõrgem tarvitajate ning nende puhul, kellel diagnoos puudub. Tarvitajate puhul on avavanglast vabanenute retsidiivsus 67%, kinnisest vanglast vabanenute retsidiivsus 59%. Isikute puhul, kellel diagnoos puudub, on avavanglast vabanenute retsidiivsus 28% ning kinnisest vanglast vabanenute retsidiivsus 25%. Teistel puhkudel on kõrgem kinnisest vanglast vabanenute retsidiivsusmäär. Kõige suurem on see sõltlaste puhul – 68%. Avavanglast vabanenute retsidiivsus sõltlaste puhul on 39%.

Erinevate vabanemisviiside puhul nähtub, et avavanglast vabanenute retsidiivsus on kõige madalam osalise karistusaja lõpuni kandnute seas, kui kahe aasta retsidiivsusmäär on 0%. Sellele järgneb elektroonilise valvega tingimisi ennetähtaegne vabastamine, mille puhul on retsidiivsusmäär 11%. Elektroonilise valve alla vabanenute puhul on kõige madalam retsidiivsuse tase ka kinnisest vanglast vabanenute puhul – 18%. Võrreldes kinnist vanglat ja avavanglat, saab välja tuua, et avavanglast vabanenute retsidiivsus on kõrgem nende seas, kes kandsid karistusaja lõpuni ning vabanesid karistusjärgse käitumiskontrolliga. Teistel juhtudel on kõrgem kinnisest vanglast vabanenute retsidiivsus.

Erinevate ohutasemete puhul on avavanglast vabanenute retsidiivsus kõige madalam ohtlikuks hinnatud vabanejate puhul ning kõige kõrgem väheohtlike puhul. Kinnisest vanglast vabanenute seas on retsidiivsusmäär kõige madalam kõrgohtlike puhul, kõige

kõrgem väheohtlike puhul. Kinnise vangla ja avavangla võrdlusest nähtub, et avavanglast vabanenute retsidiivsusmäär on kõrgem nii väheohtlike kui ka kõrgohtlike puhul.

Avavanglas viibitud ajaperioodi ja retsidiivsuse regressioonanalüüsi mudeli tulemustest nähtub, et juhul, kui avavanglas viibitud päevade arv tõuseb 1 võrra, langeb retsidiivsuse näitaja 0,00019 võrra. Selle põhjal saab teha järelduse, et avavanglas viibitud aeg mõjutab retsidiivsuse taset, kuid parema tulemuse saamiseks on oluline avavanglas viibitud aega pikendada rohkem, kui ainult mõne päeva võrra.

2018. aasta lõpus muudeti kõrgohtlike kinnipeetavate avavanglasse pääsemise tingimusi, andes neile rohkem võimalusi, mille alusel pääseda avavanglasse karistust kandma. Uuringu tulemustest nähtub, et esimesed kõrgohtlikud kinnipeetavad vabanesid samuti 2018. aastal ning iga aastaga on neid järjest rohkem vabanenud, kuid avavanglast vabanenute retsidiivsuse tase on 2018. aastast langenud. Kuigi ohutasemete võrdlusest nähtub, et kõrgohtlike puhul on avavanglast vabanenute retsidiivsus suurem kinnisest vanglast vabanenute omast, ei saa öelda, et kõrgohtlike kinnipeetavate avavanglasse lubamine oleks avavanglast vabanenute retsidiivsuse üldist taset tõstnud, kuna tulemused näitavad vastupidist.

Eeltoodu põhjal nähtub uurimisprobleemi vastusena, et avavanglast vabanenute retsidiivsus on kinnisest vanglast vabanenute omast väiksem. Erinevate tunnuste põhjal läbi viidud analüüsis nähtub, et teatud juhtudel on avavanglast vabanenute retsidiivsus kinnisest vanglast vabanenute omast ka kõrgem, kuid sellele vaatamata on üldine uuritava perioodi kahe aasta retsidiivsusmäär avavanglas 10% võrra madalam. Antud tulemuse põhjal saab teha järelduse, et avavangla eripära võrreldes kinnise vanglaga omab positiivset mõju ning aitab kaasa retsidiivsuse vähendamisele. Töö käigus tehtud tulemuste ning järelduste põhjal on esitatud 5 ettepanekut retsidiivsuse vähendamiseks:

1. avavanglas karistust kandvate kinnipeetavate osakaalu suurendamine;
2. avavangla kohtade arvu suurendamine;
3. avavanglas karistust kandvatele kinnipeetavatele piisava avavanglas viibitud aja tagamine;
4. sõltuvusprobleemiga kinnipeetavatele jätkutegevuste tagamine avavanglas;
5. elektroonilise valvega tingimisi ennetähtaegselt vabastatute osakaalu tõstmine ja kolmanda vangistuse liigi ehk koduvangistuse loomine.

SUMMARY

The title of the master's thesis is „Recidivism among those released from open prison and closed prison“. The thesis aims to find out the recidivism rate among those, who are released from open prison and closed prison, based on different characteristics, such as addiction problem, way of release and threat level.

Imprisonment Act § 6 provides that objective of execution of imprisonment is to help prisoners lead law-abiding life and to defend public order. Although prison activity alone is not enough to guarantee that person released from prison does not commit another crime, recidivism is a problem, which the prison is trying to prevent. Goals of criminal policy for year 2030 contain a purpose to increase the number of inmates, who are serving their sentence in open prison. In Estonia, there has not been any research about recidivism rate among those, who are released from open prison, therefore it was unknown, if open prison helps to prevent recidivism or not. That raised the problem of the thesis: is recidivism rate among those, who are released from open prison, lower, in comparison of those, who are released from closed prison?

Therefore, the following research questions were raised:

1. What is the recidivism rate among those, who are released from open prison and closed prison in the case of term release, electronic parolees and parolees?
2. Is recidivism rate affected by the time, that is spent in open prison, addiction problems and inmate's threat level?
3. How has the recidivism rate among those released from open prison been affected by changing the conditions of placement in open prison, which allows high-risk inmates to enter open prison on more grounds?

The master's thesis is a quantitative empirical study and the research strategies used are evaluative study based descriptive data analysis on and correlation study based on regression analysis.

From the results of the analysis, it can be seen that recidivism rate among those who are released from open prison in year 2015 until 2020 is 29%, which is 10% smaller compared to the recidivism rate among those who are released from closed prison in the same years

(39%). Based on different characteristics there are 13 bases for comparison. In 5 of them, recidivism rate among those, who are released from open prison, is bigger. In 8 of them, recidivism rate among those, who are released from closed prison, is bigger. Therefore, it shows, that in general, recidivism rate among those, who are released from open prison, is smaller. Based on this conclusion, following proposals for reducing recidivism are made:

1. Increasing the proportion of open prison.
2. Increasing the number of places in open prison.
3. Ensuring sufficient time spent in an open prison for those, who are serving their sentence in open prison.
4. Ensuring follow-up activities in open prison for those inmates, who have addiction problems.
5. Increasing the proportion of parolees with electronic monitoring and creating a third type of imprisonment, which is called as house arrest.

KASUTATUD KIRJANDUS

Agnew, R., 1985. A Revised Strain Theory of Delinquency. *Social forces* 64(1), pp. 151-167.

Ahven, A., 2019. *Vanglast vabanenute retsidiivsus Eestis ja Soomes*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumentid/vanglast_vabanenute_retsidiivsus_eestis_ja_soomes.pdf. [Kasutatud 09.03.2023].

Ahven, A., Roots, A., Sööt, M-L., 2018. *Retsidiivsus Eestis 2017*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumentid/retsidiivsus_2017.pdf [Kasutatud 19.02.2023].

Andrews, D. A., Bonta, J., 2017a. The Biological Basis of Criminal Behavior. *The psychology of criminal conduct*. Perlego. Leitav: https://ereader.perlego.com/1/book/2192917/13?element_originalid=ht0051 [Kasutatud 01.05.2023].

Andrews, D. A., Bonta, J., 2017b. Antisocial Personality Pattern. *The psychology of criminal conduct*. Perlego. Leitav: https://ereader.perlego.com/1/book/2192917/14?element_originalid=ht0068 [Kasutatud 01.05.2023].

Andrews, D. A., Bonta, J., 2017c. The Role of Procriminal Associates and Attitudes in Criminal Conduct. *The psychology of criminal conduct*. Perlego. Leitav: https://ereader.perlego.com/1/book/2192917/15?element_originalid=ht0090 [Kasutatud 01.05.2023].

Andrews, D. A., Bonta, J., 2017d. Substance Abuse. *The psychology of criminal conduct*. Perlego. Leitav: https://ereader.perlego.com/1/book/2192917/17?element_originalid=ht0122 [Kasutatud 01.05.2023].

Andrews, D. A., Bonta, J., 2017e. The Person in Social Context: Family, Marital, School, Work, Leisure/Recreation, and Neighborhood. *The psychology of criminal conduct*. Perlego. Leitav: https://ereader.perlego.com/1/book/2192917/16?element_originalid=ht0105 [Kasutatud 01.05.2023].

Andrews, D. A., Bonta, J., 2017f. The Risk-Need-Responsivity Model of Offender Assessment and Treatment. *The psychology of criminal conduct*. Perlego. Leitav: https://ereader.perlego.com/1/book/2192917/19?element_originalid=ht0139 [Kasutatud 01.05.2023].

Andvig, E., Koffeld-Hamidane, S., Ausland, L-H., Karlsson, B., 2020. Inmates' perceptions and experiences of how they were prepared for release from a Norwegian open prison. *Nordic Journal of Criminology* 22(2), pp. 203-220.

- Bartollas, C., Schmalleger, F., Turner, Michael G., 2019. *Juvenile Delinquency*. New York: Peason Education.
- Cohen, L. E., Felson, M., 1979. Social Change and Crime Rate Trends: A Routine Activity Approach. *American Sociological Review*, 44, pp 588-608.
- Cook, B. G., Cook L., 2008. Nonexperimental Quantitative Research and Its Role in Guiding Instruction. *Intervention in School and Clinic*, 44(2), pp. 98-104.
- Farrall, S., 2021. International Perspectives and Lessons Learned on Desistance. Rmt: Solomon, A. L., Scherer J., 2021. *Desistance From Crime. Implications for Research, Policy and Practice*. Washington: National Institute of Justice.
- Farrall, S., Calverley, A., 2006. *Understanding desistance from crime. Theoretical directions in resettlement and rehabilitation*. Glasgow: Bell & Ban Ltd.
- Grounds, A., 2019. Discrimination against offenders with mental disorder. *Criminal Behaviour & Mental Health*, 29(4), pp. 247–255.
- Hall, I., Hall, D., 2017. *Evaluation and social research*. 1st ed. London: Bloomsbury Publishing.
- Hirschi, T., 1969. *Causes of Delinquency*. University of California Press.
- Jewkes, Y., Crewe, B., Bennett, J., 2016. The aims of imprisonment. *Handbook on prisons*. Perlego. Leitav: https://ereader.perlego.com/1/book/1554201/14?element_originalid=c3. [Kasutatud 07.05.2023].
- Justiitsministeerium, 2020. *Kriminaalpoliitika põhialused aastani 2030*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.just.ee/kuritegevus-ja-selle-ennetus/kriminaalpoliitika-pohialused> [Kasutatud 25.12.2021].
- Justiitsministeerium, 2023. *Kuritegevus Eestis 2022. Retsidiivsus*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.kriminaalpoliitika.ee/kuritegevus2022/retsidiivsus/>. [Kasutatud 09.04.2023].
- Karistusseadustik* (2001) RT I, 06.08.2022, 27.
- Kinnipeetava individuaalse täitmiskava koostamise ja rakendamise juhend* (2008) RT I, 12.05.2022, 4.
- Kumar, S., Hossain, M.I., 2015. Well-being of convicted criminals in relation to their mental health: An empirical investigation. *Indian Journal of Health & Wellbeing*, 6(7), pp. 667–671.
- Kriminaalpoliitika.ee, 2022. *Kuritegevusest irdumine*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/esf-tugiteenus-vanglast-vabanejale/kuritegevusest-irdumine>. [Kasutatud 24.09.2022].
- LaCourse, A., Listwan, S. J., Hartman, J. L., 2018. Recidivism and Reentry: The Role of Individual Coping Styles. *Crime & Delinquency*, 65(1), pp. 46-68.

Latessa, E. J., Johnson, S. L., Koetzle, D., 2020. Understanding Risk and Needs: The Importance of Assessment. *What Works (and Doesn't) in Reducing Recidivism*. Perlego. Leitav: https://ereader.perlego.com/1/book/1601839/9?element_originalid=book-part-002. [Kasutatud 07.05.2023].

Lemert, E. M., 1974. Beyond Mead: The Societal Reaction to Deviance. *Social Problems* 21(4), pp. 457-468.

Lewis, C., 2021. The Paradox of Recidivism. *Emory Law Journal*, 70(6), pp. 1209–1271.

Lewis, R. H., Connolly, E. J., Boisvert, D. L., & Boutwell, B. B., 2019. A Behavioral Genetic Analysis of the Cooccurrence Between Psychopathic Personality Traits and Criminal Behavior. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 35(1), pp. 52–68.

Madise, L., Pikamäe, P., Sootak, J., 2014. *Vangistusseadus. Kommenteeritud väljaanne*. Tartu: Juura.

Mae Boag, E., Wilson, D., 2013. Does engaging with serious offenders change students' attitude and empathy toward offenders? A thematic analysis. *Journal of Forensic Psychiatry & Psychology*, 24(6), pp. 699–712.

Maruna, S., LeBel, T., 2003. Welcome Home? Examining the „Reentry Court“ Concept from a Strengths-based Perspective. *Western Criminology Review*, 4(2), pp. 91-107.

Maruna, S., LeBel, T., 2009. Strengths-Based Approaches to Reentry: Extra Mileage toward Reintegration and Destigmatization. *Japanese Journal of Sociological Criminology*, 34, pp. 58-80.

McNeill, F., 2006. A desistance paradigm for offender management. *Criminology & Criminal Justice*, 6(1), pp. 39-62.

McNeill, F., Farrall, S., Lightowler, C., Maruna, S., 2012. *How and why people stop offending: Discovering desistance*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.iriss.org.uk/resources/insights/how-why-people-stop-offending-discovering-desistance>. [Kasutatud 18.02.2023].

Merton, Robert K., 1938. Social structure and anomie. *American Sociological Review*, 3(5), pp. 672-682.

Moore, K. E., Stuewig J. B., Tangney, J. P., 2016. The Effect of Stigma on Criminal Offenders Functioning: A Longitudinal Mediation Model. *Deviant Behav* 37(2), pp. 196-218.

Muncie, J., 2009. The construction and deconstruction of crime. Rmt: Newburn, T., 2009. *Key Readings in Criminology*. London: Willan.

Murphy, T., 2020. Criminological theory: the causes of crime. *Criminology*. Perlego. Leitav: <https://ereader.perlego.com/1/book/1431962/12> [Kasutatud 07.05.2023].

- Olesk, M., 2020. *Vangla x inimene*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.vikerkaar.ee/archives/25512> [Kasutatud 05.11.2022].
- Patel, N., Venumadhava, G. S., 2016. Resocialisation of Prisoners – A Concept of Open Prison. *Social Science* 6(4), pp. 576-577.
- Paternoster, R. and Bushway, S., 2009. Desistance and the “Feared Self”: Toward an Identity Theory of Criminal Desistance. *Journal of Criminal Law & Criminology*, 99(4), pp. 1103–1156
- Petre, A. & Tomiță, M., 2022. Education in Prisons – an Essential Factor in Preventing Recidivism. The Role of Detention Officers in the Educational Process. *Journal of Community Positive Practices*, 22(2), pp. 99–106.
- Power, J., Nolan, A., 2017. What Makes a „Good Job“ after Incarceration? Perceptions of Offenders in the Community. *The Journal of Correctional Education* 68(3), pp. 53-71.
- Ramakers, A., Nieuwbeerta, P., Van Wilsem, J., & Dirkzwager, A., 2017. Not Just Any Job Will Do: A Study on Employment Characteristics and Recidivism Risks After Release. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 61(16), pp. 1795–1818.
- Rocque, M., 2021. But What Does it Mean? Defining, Measuring, and Analyzing Desistance From Crime in Criminal Justice. Rmt: Solomon, A. L., Scherer J., 2021. *Desistance From Crime. Implications for Research, Policy and Practice*. Washington: National Institute of Justice.
- Rüütel, E., 2018. *Korreksioonipsühholoogia*. Tallinn: Sisekaitseakadeemia.
- Sellin, T., 1938. Culture Conflict and Crime. *American Journal of Sociology*, 44(1), pp. 97-103.
- Scott, K.J., 2016. Corrections and Education: The Relationship between Education and Recidivism. *Journal of Intercultural Disciplines*, 15, pp. 147–169.
- Skjærvø, I., Skurtveit, S., Clausen, T., Bukten, A., 2017. Substance use pattern, self-control and social network are associated with crime in a substance-using population. *Drug and Alcohol Review*, 36, pp. 245-252.
- Stampnitzky, L., Mattson, G., 2015. Sociology. Security and insecurities. *Security: Dialogue Across Disciplines*, pp. 90-110.
- Tammiste, B., Salla, J., Tüllinen, K., Kruusmaa, K-C., 2016. *Ohtlike kalduvuskurjategijate sihtgrupi, meetmete ja kohtlemise analüüs*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/ohtlikud_kalduvuskurjategijad_2016-1_0.pdf [Kasutatud 25.01.2021].
- Thomas, B., 2022. The Role of Purposive Sampling Technique as a Tool for Informal Choices in a Social Sciences in Research Methods. *Just Agriculture* 2(5), pp. 1-8.

Tiwari, S., 2021. Concept of Open Prison System as a Correctional System: A Study in Light on Present Context. *International Journal of Legal Science and Innovation* 3(4), pp. 1025-1039.

Täitmisplaan (2008) RT I, 17.09.2021, 2.

Uggen, C., 1999. Ex-Offenders and the Conformist Alternative: A Job Quality Model of Work and Crime. *Social Problems* 46 (1), pp. 127-151.

Vangistusseadus (2000) RT I, 08.07.2021, 15.

Vanglateenistus, 2023. *Vangistuse kulg*. [Võrgumaterjal] Leitav: <https://www.vangla.ee/et/karistuse-kandmine/vangistuse-kulg>. [Kasutatud 20.05.2023].

Weaver, B., McNeill, F., 2007. *Giving Up Crime: Directions For Policy*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://strathprints.strath.ac.uk/36733/1/Giving_Up_Crime_tcm8_2569.pdf [Kasutatud 05.11.2022].

Williams, K.A., 2007. Employing Ex-Offenders: Shifting the Evaluation of Workplace Risks and Opportunities from Employers to Corrections. *UCLA Law Review*, 55(2), pp. 521–558.

Õunapuu, L., 2014. *Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes*. Tartu: Tartu Ülikool.

Yohros, A., 2022. Examining the Relationship Between Adverse Childhood Experiences and Juvenile Recidivism: A Systematic Review and Meta-Analysis. *Trauma, Violence, & Abuse*.

Young, B., & Turanovic, J. J., 2022. What About the Kids? Examining the Visitation-Recidivism Relationship Among Incarcerated Juveniles. *Youth & Society*, 54(7), 1126–1149.

TABELITE JA JOONISTE LOETELU

Joonis 1. Kinnisest vanglast ja avavanglast vabanenute arv aastatel 2015 kuni 2020 (autori koostatud)	33
Joonis 2. Kinnisest vanglast ja avavanglast vabanenute kahe aasta retsidiivsusmäärad aastatel 2015 kuni 2020 (autori koostatud).....	34
Joonis 3. Kinnisest vanglast ja avavanglast vabanenud sõltuvusprobleemiga isikute kahe aasta retsidiivsusmäärad aastatel 2015 kuni 2020 (autori koostatud)	35
Joonis 4. Kinnisest vanglast ja avavanglast vabanenud kuritarvitajaks hinnatud isikute kahe aasta retsidiivsusmäärad aastatel 2015 kuni 2020 (autori koostatud)	38
Joonis 5. Kinnisest vanglast ja avavanglast vabanenud tarvitajaks hinnatud isikute kahe aasta retsidiivsusmäärad aastatel 2015 kuni 2020 (autori koostatud).....	39
Joonis 6. Kinnisest vanglast ja avavanglast vabanenud juhutarvitajaks hinnatud isikute kahe aasta retsidiivsusmäärad aastatel 2015 kuni 2020 (autori koostatud)	40
Joonis 7. Kinnisest vanglast ja avavanglast vabanenud ilma diagnoosita isikute kahe aasta retsidiivsusmäärad aastatel 2015 kuni 2020 (autori koostatud).....	42
Joonis 8. Avavanglast ja kinnisest vanglast karistusaja lõpuni kandmise tõttu vabanenute kahe aasta retsidiivsusmäärad aastatel 2015 kuni 2020 (autori koostatud)	44
Joonis 9. Kinnisest vanglast osalise karistusaja lõpuni kandmise tõttu vabanenute kahe aasta retsidiivsusmäärad aastatel 2015 kuni 2020 (autori koostatud).....	46
Joonis 10. Avavanglast ja kinnisest vanglast karistusjärgse käitumiskontrolliga vabanenute kahe aasta retsidiivsusmäärad aastatel 2015 kuni 2020 (autori koostatud).....	47
Joonis 11. Avavanglast ja kinnisest vanglast TEV raames vabanenute kahe aasta retsidiivsusmäärad aastatel 2015 kuni 2020 (autori koostatud).....	48
Joonis 12. Avavanglast ja kinnisest vanglast ETEV raames vabanenute kahe aasta retsidiivsusmäärad aastatel 2015 kuni 2020 (autori koostatud).....	49

Joonis 13. Väheohtlikuks hinnatud avavanglast ja kinnisest vanglast vabanenute kahe aasta retsidiivsusmäärad aastatel 2015 kuni 2020 (autori koostatud).....	52
Joonis 14. Ohtlikuks hinnatud avavanglast ja kinnisest vanglast vabanenute kahe aasta retsidiivsusmäärad aastatel 2015 kuni 2020 (autori koostatud).....	53
Joonis 15. Kõrgohtlikuks hinnatud avavanglast ja kinnisest vanglast vabanenute kahe aasta retsidiivsusmäärad aastatel 2015 kuni 2020 (autori koostatud).....	54
Tabel 1. Kinnisest vanglast ja avavanglast vabanenute kahe aasta retsidiivsusmäärad sõltuvusprobleemiga isikute puhul aastatel 2015 kuni 2020 (autori koostatud)	43
Tabel 2. Erinevate vabanemisliikide retsidiivsus avavanglast ja kinnisest vanglast vabanenute seas aastatel 2015 kuni 2020 (autori koostatud).....	50
Tabel 3. Kinnisest vanglast ja avavanglast vabanenute retsidiivsusmäärad ohutaseme põhjal aastatel 2015 kuni 2020 (autori koostatud)	55
Tabel 4. Regressioonanalüüsimudel avavanglas viibitud aja ning retsidiivsuse seose puhul (autori koostatud).....	56